O. STJEPAN VUČEMILO, O.F.M.

PRVI PRIRUČNIK KANONSKOG PRAVA NA HRVATSKOM JEZIKU

("Zakon Czarkovni" od Angela Dalla Coste)

Pravno-povijesna radnja

Izvadak iz doktorske radnje

M a k a r s k a 1965.

RKT. BOGOSLOVSKI FAKULTET
ZAGREB
Broj : 428/1965.

Na temelju pismene izjave referenata dr Franje Cvetana, docenta i dr Josipa Buturca, izvanrednog profesora, dopušta se "IMPRIMATUR" za umnažanje odobrenog izvatka obranjene doktorske radnje vlč. o. Stjepana Vučemilo pod naslovom: PRVI PRIRUČNIK KANONSKOG PRAVA NA HRVATSKOM JEZIKU ("Zakon Czarkovni" od Angela Dalla Coste), da bi kandidat udovoljio uvjetima za promociju.

Zagreb, 22. listopada 1965.

DEKAN FAKULTETA :

M. P. Dr Jordan Kuničić s.r.

NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL
ZAGREB
Broj : 3534/65. Zagreb, 21.X.1965.

"IMPRIMATUR"

NADBISKUPSKI DELEGAT :

M. P. Dr Franjo Cvetan s.r.

FRANJEVAČKI PROVINCIJALAT
SPLIT - DOBRI
Broj : 555/65. Split, 18.X.1965.

"IMPRIMATUR"

KUSTOD :

M. P. o. Jeronim Šetka s.r.

IZDAO I ODGOVARA: O. Stjepan Vučemilo, Makarska, Put žrtava fašizma 1.

UMNOŽIO : Franjevački Provincijalat, Split, Bulatova polj.3.

Predgovor

Danas i kod nas vlada veliko zanimanje za kulturne tekovine prošlosti kao i za njihove stvaraoce. No, uza sve to, ipak su mnogi od njih još uvijek slabo poznati našoj javnosti.

To se s punim pravom može reći i za Angela Dalla Costu – našeg dalmatinskog pisca 18. stoljeća, koji je prvi kod Hrvata svojim djelom "Zakon Czarkovni" obradio cijelo kanonsko pravo.

Upravo zbog toga pokušao sam u ovoj radnji iznijeti kako podatke o Dalla Costinu životu tako i – još u većoj mjeri – obraditi njegovo pravno djelo. Potrebno je, medjutim, naglasiti da je cilj ove radnje opći prikaz Dalla Costina djela, a nikako svestrana obrada svih pitanja koja su u vezi sa spomenutim djelom. I dalje naime ostaju otvorena pojedinačna pitanja kao što je, npr.,obrada svih pravnih termina pohranjenih u "Zakonu Czarkovnom".

Pišući radnju suočio sam se i s nekim poteškoćama, od kojih su dvije glavne. Prva se poteškoća odnosi na nesredjenost arhivske gradje kojom sam se morao poslužiti obradjujući Dalla Costin životopis u uvodu ove radnje. Druga se odnosi na nedostatno i više puta neujednačeno Dalla Costino citiranje izvora i pisaca, zbog čega nije bilo moguće provjeriti svaki piščev navod označen u bilješkama na kraju pojedinih poglavlja "Zakona Czarkovnog".

Ovdje mi je dužnost zahvaliti dr Franji Cvetanu, profesoru kanonskog prava na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, na pobudama, savjetima i uputama kod izrade ove radnje. Takodjer se zahvaljujem i profesoru dr Josipu Buturcu na savjetima i korisnim primjedbama, kao i dr Miji Brleku, profesoru "Antonianuma" u Rimu, koji mi je pomogao i kod izbora i u toku izrade radnje.

Ovaj prikaz života i pravnog djela Angela Dalla Coste dolazi u vrijeme kada Sinj, rodno mjesto našeg pisca, slavi 250-godišnjicu oslobodjenja od Turaka. U tom je oslobodjenju sudjelovao i piščev otac, pa je pravo da se ovom radnjom oživi uspomena i na zaslužnu, pohrvaćenu sinjsku obitelj Dalla Costa.

P i s a c

Makarska, 10 lipnja 1965.

S A D R Ž A J

NB! Brojevi u zagradama ( ) označuju strane ovog Izvatka.

B I B L I O G R A F I J A

I Izvori

1. Arhivska gradja

HISTORIJSKI ARHIV u SPLITU :

Matica vjenčanih (1679-1702)
Matica vjenčanih (1720-1748)
Matica krštenih (1688-1699)
Matica umrlih (1726-1773)
Matica umrlih (1773-1806)

HISTORIJSKI ARHIV u ZADRU :

Matica rodjenih - Sinj (1699-1727)
Matica rodjenih - Sinj (1728-1763)
Spisi gen.prov.P.Vendramina, I, 111-112.
Spisi gen. prov. Balbija, II, 101.

KAPTOLSKI ARHIV u SPLITU :

Zapisnik kaptolskih sjednica od god.1726-1768.
Zapisnik kaptolskih sjednica od god.1768-1779.
Spisi kanonika Tokića
Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII st.
Bilješke izrečenih Misa od god. 1765-1766.
Bilješke izrečenih Misa od god. 1773-1775.
Bilješke izrečenih Misa od god. 1763-1788.
Knjiga punktacija iz god. 1701-1710.
Knjiga punktacija iz god. 1721-1730.
Knjiga punktacija iz god. 1731-1740.
Knjiga punktacija iz god. 1741-1750.
Knjiga punktacija iz god. 1751-1760.
Knjiga punktacija iz god. 1761-1770.
Knjiga punktacija iz god. 1781-1790.

SJEMENIŠNI ARHIV u SPLITU :

Blagajnički dnevnik sjemeništa za šk.g.1708/09-1737/38.

Blagajnički dnevnik sjemeništa za šk.g.1738/39-1750/51.

Blagajnički dnevnik sjemeništa za šk.g.1752/53-1764/65.

Blagajnički dnevnik sjemeništa za šk.g.1766/67-1782/83.

Spisi sjemeništa iz XVIII st.

Zapisi zemalja, masta i maslina opatije sv.Nikole od Luke u Šibeniku.

Opatija sv. Nikole od Luke u Šibeniku.

Miscellanea ...

ARHIV ŽUPSKOG UREDA u SINJU :

Matica umrlih (1750-1790)

Status animarum, I, Borgo e Sobborgo.

Status animarum, II, Sinj i okolica Sinja.

2. <u>Tiskani izvori</u>

ACTA APOSTOLICAE SEDIS, Romae 1917.

BENEDICTUS XIV, Constitutiones selectae necnon bullae, decreta, epistolae, etc., pars I, Romae 1759.

BIBLIA SACRA juxta Vulgatae exemplaria et correctoria Romana .... Aloisius Claudius Fillon, ed.X, Parisiis 1887.

CATECHISMUS EX DECRETO SACROSANCTI CONCILII TRIDENTINI jussu P. Pii V Pont.Max.editus, Venetiis 1681.

CODEX JURIS CANONICI Pii X Pont. Max.jussu digestus ..., typis polyglottis Vaticanis 1949.

CODEX THEODOSIANUS cum perpetuis commentariis Jacobi Gothofredi, ed. nova in VI libros digesta, Lipsiae 1736-1743.

CORPUS JURIS CANONICI academicum emendatum et notis P.Lancellotti illustratum, Coloniae Munitianae 1735.

CORPUS JURIS CIVILIS, vol. I-II (Institutiones, Digesta, Codex), ed. Pauli Krueger, Berolini 1911.

CORPUS JURIS CIVILIS, vol. III (Novellae), ed sexta Schoell R.- Kroll G., Berolini 1954.

COSMI St., Constitutiones Synodi dioecesanae Spalatensis, ed. II, Spalati 1755.

DECRETALES D. GREGORII IX ... una cum glossis ..., cum additionibus D. Augusti Carovitae, Venetiis 1605.

JELIĆ L., Fontes historici liturgiae glagolitico-romanae saec. XVIII. Veglae 1900.

MAŽURANIĆ Vl., Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Zagreb 1908-1923.

MIGNE P.J., Patrologiae cursus completus, series Latina, tom I (Parisiis 1878) sqq.

PRVA SINODA NADBISKUPIJE ZAGREBAČKE, Zagreb 1925.

RJEČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA, izd. Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880 -

SACROSANCTUM CONCILIUM TRIDENTINUM additis declarationibus ..., Lugduni 1640.

SACROSANCTI CONCILII TRIDENTINI CANONES ET DECRETA, Venetiis 1690.

SANCTI BENEDICTI REGULA monasteriorum, ed. II. crit., D. Cuthebertus Butler, Friburgi Brisgoviae 1927.

SEXTUS LIBER DECRETALIUM cum epitomis, divissionibus et glossa ordinaria Do. Jo. Andrae, Lugduni 1559.

II Literatura

1. Djela

ALTANER B., Patrologia, versio italiana, ed. "Marietti", Torino 1952.

BELAJ F., Katoličko crkveno pravo, II izd., Zagreb 1901.

BENEDICTUS XIV, De Synodo dioecesana, (skraćeno "De Synodo d."), tom. I-II, Ferrariae 1768.

BENEDICTUS XIV, Institutiones ecclesiasticae, ed.VII, Venetiis 1788.

CARIĆ J., Priručnik crkvenih zakona po Kodeksu, Split 1918.

CAVALLARI D., Institutiones juris canonici, tom I-VI. Neapoli 1777.

CICCARELLI A., Opusculi riguardanti la storia degli uomini Illustri di Spalato, Ragusa 1811.

CICOGNANI H.J., Jus canonicum, vol. I, Romae 1925.

CORONATA M., Institutiones juris canonici, vol. V, Taurini 1936.

CRNICA A., Kanonsko pravo Katoličke Crkve, sv.I, Šibenik 1937; sv. II, ulomak 1, Šibenik 1941.

CRNICA A., Priručnik kanonskog prava Katoličke Crkve, Zagreb 1945.

CUCCHUS M., Institutiones juris canonici, Venetiis 1564.

CURINALDI A., Priručnik parbenog postupka kod crkvenih ženidbenih sudova, Split 1930.

CVETAN F., Constitutiones Maximiliani Vrhovac episcopi Zagrebiensis et josephinismus, Zagreb 1942.

DALLA COSTA A., Zakon Czarkovni, sv.I - II, Mneczi 1778.

DALLA COSTA A., Sacri: panegirico della ss.Vergine Annunziata e Discorso nel mistero dell'ineffabile incarnazione del Verbo Divino, Venezia 1780.

DEVOTI J., Institutionum canonicarum libri IV, vol.I-II. Venetiis 1827.

DOBRETIĆ M., Kratko skupgljenie chiudoredne illiti morale bogoslovnicze, Ankona 1782.

DRAGIČEVIĆ M., Ispitanje svru sveti redova i sakramenata, Mletci 1779.

FARLATI D., Illyricum sacrum, vol II, III, V, Venetiis 1753, 1765, 1775.

FILIPOVIĆ J., Pripovidanje nauka karstjanskoga, sv. I, Mleci 1750.

FLEURY K., Institutiones juris ecclesiastici, Parisiis 1768.

GASPARRO F., Institutiones juris canonici, Venetiis 1741.

GLIUBICH S., Dizionario biographico degli uomini Illustri della Dalmazia (skraćeno: Dizionario biographico), Vienna 1856.

GROSS K.-SCHUELLER H.-NOVAK M., Udžbenik crkvenoga prava Katoličke Crkve, Zagreb 1930.

HERMAN F., Institucije kanonskog prava (skripta) I, (Propedeutika), Zagreb 1942.

...., HISTORIJA NARODA JUGOSLAVIJE, (skraćeno: HISTORIJA N.J.), sv. I, Zagreb 1959.

HORVAT M., Rimsko pravo, III izd. Zagreb 1958.

HRASTE M., Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvnika i susjedne obale, Zagreb 1947.

JAPUNDŽIĆ M., Matteo Karaman, Roma 1961.

JELIČIĆ V., Kanonsko ženidbeno pravo Katoličke Crkve, II izd. Sarajevo 1941.

KADČIĆ A., Boggoslovje dilloredno, Bolonja 1729.

KARIN K., Redovničke župe i župnici redovnici, Zagreb 1939.

KAŠIĆ B., Ritual rimski, Rim 1640.

KOMBOL M., Povijest hrvatske književnosti do preporoda, II izd. Zagreb 1961.

KORTLEITNER F., Archeologia Biblica, Oeniponte 1917.

KOSOR M., Izvori, pravopis i jezik Jurinovih rječnika, (separat), Zagreb 1958.

KRIZOMALI U., Grbovi splitskih natpastira, Split 1941.

KRIZOMALI U., Pavao Klement Miošić, Split 1941.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI I., Bibliografija hrvatska, sv. I, Zagreb 1860.

KURTSCHEID B., Historia juris canonici (Historia institutorum), Romae 1951, (reimpressio).

KURTSCHEID B. - WILCHES F.A., Historia juris canonici, tom. I (Historia fontium et scientiae juris canonici), Romae 1943.

LANCELOTTI J.P., Institutiones juris canonici, Venetiis 1703.

LANOVIĆ M., Lukno u Hrvatskoj, Zagreb 1911.

LEGA M. - BARTOCCETI V., Commentarius in judicia ecclesiastica, vol. I, Romae 1938.

LIEBALD-LJUBOJEVIĆ J., Katoličko ženidbeno pravo, II izd. Osijek 1878.

LJUBIĆ Š., Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske (skraćeno: Ogledalo), knj. I-II, Rijeka 1864, 1869.

LJUBIĆ Š., O Markantunu Dominisu Rabljaninu, Zagreb 1870.

MAKVIĆ H., Klerici i vojna služba, Zagreb 1940.

MILINOVIĆ Š., Crtice o slovenskoj liturgiji, Zadar 1880.

NOVAK G., Prošlost Dalmacije (skraćeno: Prošlost D.), sv. II, Zagreb 1944.

NOVAK G., Povijest Splita (skraćeno: Povijest S.), sv. I-II. Split 1957, 1961.

OSTOJIĆ I., Benediktinci u Hrvatskoj, svez. II, Split 1964.

OTTAVIANI A., Institutiones juris publici ecclesiastici, vol. II, Romae 1936.

PRAGA G., Storia di Dalmazia, ed. III, Padova 1954.

ROGIĆ I., Kanonsko pravo, sv. I (Prva knjiga kodeksa), Djakovo 1939.

ROGOŠIĆ R., Priručnik crkvenog prava s posebnim obzirom na župnike, sv. I, Zagreb 1941.

SACCUS V., Institutionum juris canonici libri quattuor, Venetiis 1760.

SCHULTE I. F., Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechtes, Band III, Stuttgart 1880.

SENECA L.A., De beneficiis libri VII, ed. Caroli Hosius, Lipsiae 1914.

SLADOVIĆ E., Ženidbeno pravo, Zagreb 1925.

SMIČIKLAS T., Povijest Hrvatska, sv. II, Zagreb 1879.

STOŠIĆ K., Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941.

ŠETKA J., Hrvatska kršćanska terminologija, I dio (Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla), Šibenik, 1940.

ŠETKA J., Hrvatska kršćanska terminologija, II dio (Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla), Makarska 1964.

ŠETKA J., Hrvatska kršćanska terminologija, III dio (Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla), rukopis pripremljen za tisak.

ŠIŠIĆ F., Pregled povijesti hrvatskoga naroda, izd. Matice Hrvatske, Zagreb 1962.

THOMASSINUS L., Vetus et nova disciplina circa beneficia et beneficiarios, Parisiis 1688.

TURČIĆ L., Zbirka najnovijih crkvenih i državnih zakona, sv. I., Zagreb 1895.

URLIĆ Š., Crtice iz dalmatinskog školstva, sv. I, Zadar 1919.

VAN-ESPEN, Z.B., Jus canonicum universum ... ed. novissima a Joame Petro Gibert, Venezia 1769.

VAN HOVE A., Prolegomena, Romae 1928.

2. Članci

BERENGO M., Problemi economico-sociali della Dalmazia Veneta alla fine d'1700 u RIVISTA STORICA ITALIANA, 66, Napoli 1954.

CARRARA F., Uomini illustri di Spalato u LUNARIO per l'anno 1846.

CRNICA A., Pisac prvog crkvenog prava na hrvatskom jeziku - Splićanin u NOVOM DOBA od 25.XII 1936.

DEL SEMINARIO DI SPALATO e de suoi benefattori, rukopis u Arheološkom muzeju u Splitu, Spisi Carrara, fasc. 2.

GLAGOLJAŠKO SJEMENIŠTE U PRIKU u pučkom kalendaru DANICI za 1964.

GRGIĆ I., Obnova vlasteonske općine u Skradinu 1705.godine u ZADARSKOJ REVIJI, 1958, br. 2.

IVANIŠEVIĆ F., Ilirsko sjemenište u Priku u NOVOM DOBA (god. XV) od 25.XII 1933.

JELIĆ L., Biographia archiepiscopi Spalatensis Stephani Cupilli u časopisu NAROD, 1894.

MARETIĆ T., Jezik dalmatinskih pisaca XVIII st. u RADU J. A., 209. i 211.

NOVAK G., Dalmacija god. 1775/6 gledana očima jednog suvremenika u STARINAMA, knj. 49, Zagreb 1959.

OSTOJIĆ I., Don Frane Bulić i naši benediktinci u BOGOSLOVSKOJ SMOTRI (god XXXV), Zagreb 1965, br. 1

PIVČEVIĆ I., Sjemenište u Prijeku u PROGRAMU C.K. Velike gimnazije u Splijetu za šk. g. 1911/12.

ROGOŠIĆ R., Književni rad hrvatskih franjevaca do XIX. vijeka u NOVOJ REVIJI (god. V), Makarska 1926,

3. Ostalo

D/EŽELIĆ/ V., Dalla Costa Andjeo u zborniku ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI, Zagreb 1925.

ENCICLOPEDIA CATTOLICA, II, Città del Vaticano 1949.

LEXICON für Theologie und Kirche, Verlag Herder, Band I - Freiburg 1957 -

Š/TEFANIĆ/ V., Dalla Costa Andjeo u HRVATSKOJ ENCIKLOPEDIJI, sv. IV, Zagreb 1942.

S k r a ć e n i c e

AAS - Acta apostolicae Sedis

ARj - Akademijin rječnik

CIC - Corpus juris canonici

CICR - Corpus juris civilis romani

CZ - Crkveni zakonik (Codex juris canonici)

HAS - Historijski arhiv u Splitu

HAZd - Historijski arhiv u Zadru

KAS - Kaptolski arhiv u Splitu

PL - Patrologia latina

SAS - Sjemenišni arhiv u Splitu

ZC - Zakon Czarkovni

Upozorenje : U ovoj radnji služili smo se za Dalla Costino slovo "č" znakom "ç" .

Dalla Costa razlikuje dugo i kratko "s" (s i ʃ). Mi smo, medjutim, upotre-ljavali samo "s", osim u prikazu o Dalla Costinom pismu i jeziku.

U V O D

Književni se rad jednog pisca i njegova literalna ostavština može objektivno i nepristrano ocijeniti samo onda kada se imaju pred očima krajevne i vremenske prilike u kojima je pisac djelovao. Tome takodjer pomaže i što svestranije poznavanje njegova života.

Upravo zbog toga i mi ćemo prije rasprave o pravnom djelu Angela Dalla Coste (Zakon Czarkovni, Mleci 1778) iznijeti u kratkim crtama prilike u Dalmaciji pod mletačkom upravom na čijem je tlu Angelo živio i napisao ovo svoje djelo. Zatim ćemo opisati školske prilike u splitskoj nadbiskupiji, kojoj je pripadao, i konačno na temelju arhivskih podataka iznijeti sam piščev životopis.

3. Pregled života i rada Angela Dalla Coste

Život Angela Dalla Coste nije doduše ni do sada bio potpuno nepoznat našoj javnosti. Ali sve što su različiti pisci, koje ćemo niže navesti,o tome napisali, preuzeto je iz naslova i predgovora samog Dalla Costina pravnog djela, gdje on o sebi kaže da je "nauçiteglj czarkovnoga i svitovnoga zakona", "pop czarkve parvostolne spliske"1/ i ravnatelj splitskog nadbiskupskog sjemeništa.2/ Nekim piscima, štoviše, nije bilo pri ruci Dalla Costino djelo, nego su podatke o njegovu životu preuzimali od prijašnjih pisaca. Nitko, medjutim, do danas nije pokušao obraditi njegov život i rad na temelju arhivskih podataka, zbog čega je životna staza i djelatnost prvog hrvatskoga crkvenopravnog pisca vrlo slabo osvijetljena.

Baš zbog toga mi ćemo ovdje, nakon što najprije spomenemo sve ono što su drugi pisci do sada napisali o Angelu Dalla Costi, iznijeti na temelju arhivske gradje najvažnije podatke iz njegova života i u kratkim crtama prikazati njegovu životnu djelatnost.

1/ ZC I, naslovna stranica.

2/ ZC II,str. IV.

O Angelu Dalla Costi prvi je god. 1811. pisao Andrija Ciccarelli, svećenik iz Pučišća na otoku Braču. On Dalla Costu stavlja medju ugledne ličnosti Splita (uomini illustri di Spalato), a o njegovu životu zna samo to da je bio splitski svećenik i kanonik te da je tiskao u Mlecima kod Ivana Casalija u 2 sveska "Zakon Czarkovni", a isto tako dva panegirika, koja mu je pohvalio kardinal Borgia, prefekt Svetog Zbora za širenje vjere.[1/] Ciccarelli krivo navodi godinu izdanja ZC stavljajući da je tiskan 1758., a stvarno je ugledao svijetlo 20 godina kasnije.

Poslije Ciccarellija o Dalla Costi piše god. 1846. čuveni arheolog Franjo Carrara stavljajući ga takodjer medju ugledne ličnosti Splita. Carrara u svom izvještaju jedino ističe da je Dalla Costino kanonsko pravo, tiskano 1758 (!), za svećenike glagoljaše važnije nego Van-Espenovo za nas, tj. za latinsko svećenstvo u Hrvatskoj, kojemu je pripadao sam Carrara. Zatim dodaje da je kardinal Borgia pohvalio neke Dalla Costine tiskane panegirike, dok o samu njegovu životu nema ni riječi.[2/]

Ovim se dvama najstarijim ali vrlo oskudnim izvještajima koriste kasniji pisci. Šime Ljubić u "Ogledalu književne poviesti Jugoslavjanske" najprije veli da je Dalla Costa "kanonik splietski i g. 1781. ravnatelj ondješnjega sjemeništa", a zatim izvještava kako F. Carrara tvrdi da je Dalla Costino pravno djelo za Slavene važnije od Van-Espenova.[3/] I

1/ Ciccarelli A., Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato ..., Ragusa 1811, str. 30.

2/ Carrara F., članak pod naslovom: Uomini illustri di Spalato, u LUNARIO per l'anno 1846, str. 5. - U ovom izvještaju Carrara poput Ciccarellija navodi pogrešnu godinu tiskanja ZC. Iz toga se može zaključiti da je ovaj podatak preuzeo od Ciccarellija te da sam nije imao pri ruci ZC.

3/ Ljubić, Ogledalo, II, str. 466. - U ovom je Ljubićevu izvještaju najprije nepotpun navod da je Dalla Costa ravnatelj splitskog sjemeništa god. 1781, budući da je on, kako ćemo kasnije vidjeti, ovu službu vršio već mnogo godina ranije. Ljubić zatim neispravno shvaća i krivo prevodi Carrarine riječi, tiskane u LUNARIO per l'anno 1846, str.5, a glase: "In suo diritto canonico stampato nel 1758 e agli Illirici più che Van-Espen a noi". Ljubić, naime, veli da

u "Dizionario biografico" ponavlja skoro isto navodeći prema Ciccarelliju, odnosno prema Carrari, i pogrešnu godinu (1758) tiskanja ZC.[1/]

Ivan Kukuljević-Sakcinski imao je pri ruci jedino Dalla Costin ZC te na temelju njega izvještava da je "Dalla Costa Angjeo, misnik splietske crkve", napisao Zakon Czarkovni i tiskao ga u Mlecima 1778. god.[2/] Njemu, dakle, nije bilo poznato niti da je Dalla Costa bio splitski kanonik.

Nisu nam o životu našeg pisca kazali ništa više ni svi oni koji su se na nj osvrnuli u našem stoljeću. Tako pisac crtice o Dalla Costi u Zborniku ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI, V(elimir) D(eželić), samo prenosi izvještaj Ciccarellija, Carrarre i Kukuljevića[3/], a to isto čini i V(jekoslav) Š(tefanić) u HRVATSKOJ ENCIKLOPEDIJI.[4/]

Carrara tvrdi da je ZC za Slavene važniji od Van-Espena. To je, medjutim, neispravno budući da se pod riječju "Illirici" ovdje ne misli na Slavene općenito, nego na glagoljaško duhovništvo koje se, za razliku od hrvatskog duhovništva koje je u bogoslužju upotrebljavalo latinski jezik, zvalo "ilirskim" ili "hrvatskim duhovništvom. Prema tome spomenute riječi treba prevesti ovako: "Njegovo je (tj.Dalla Costino) kanonsko pravo, tiskano 1758, za glagoljaško duhovništvo važnije nego Van-Espen (tj.Van-Espenovo pravno djelo koje nosi naslov "Jus ecclesiasticum universum" i koje je tiskano g. 1700) za nas" (tj.za hrvatsko latinsko svećenstvo, kojemu je pripadao Franjo Carrara).

- Ljubić spominje Dalla Costu još dva puta u "Ogledalu",II, i to na str. 354, gdje ističe da je Dalla Costa za naš jezik upotrebljavao izraz "hrvatski", i na str. 365, gdje općenito spominje da je uz Stjepana Rusića i Miju Dragičevića i Dalla Costa pisao o zakonu crkovnom.

1/ Gliubich S., Dizionario biografico degli uomini Illustri della Dalmazia ..., Vienna 1856, str. 97.

2/ Kukuljević-Sakcinski I., Bibliografija Hrvatska, I, Zagreb 1860, str. 31.

3/ Zbornik ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI, izdan prigodom 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva, Zagreb 1925, str. 57. - D(eželić) štoviše Dalla Costi krivo pripisuje da je izdao zbirku crkvenih zakona.

4/ HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, svezak IV, (Zagreb 1942), str.437.

Ante Crnica, pisac dosad najduljeg članka o Angelu Dalla Costi u NOVOM DOBA, nije takodjer donio ništa nova o njegovu životu. I on poput starih pisaca ističe samo da je Dalla Costa "splitski svećenik, kanonik prvostolne crkve, doktor obaju prava, profesor kanonskog prava i ravnatelj nadbiskupskog sjemeništa u Splitu".1/ Crnica ne donosi više podataka o Dalla Costinu životu ni u svome Priručniku kanonskog prava.2/.

Roko Rogošić, koji se inače često poziva na Dalla Costinu terminologiju, pozna njegov život samo na temelju ZC i pisaca koji su o njemu do tada izvještavali3/. Franjo Herman pak ističe samo da je Dalla Costa kanonik splitski te ravnatelj i profesor splitskog sjemeništa, a zatim donosi jednu teoriju o podrijetlu obitelji Dalla Costa, koju ćemo kasnije spominjati.4/

Šime Urlić5/ i Ivan Pivčević6/, govoreći o glagoljaškom sjemeništu u Priku, a oslanjajući se na posvetu drugog sveska pravnog djela našeg pisca nadbiskupu Garanjinu7/, neispra-

---

1/ Crnica, Pisac prvog crkvenog prava na hrvatskom jeziku - Splićanin, članak u NOVOM DOBA od 25.XII 1936. U ovom se članku Crnica više zaustavlja na prikazu Dalla Costina pravnog djela i njegovih panegirika naglašujući njihov značaj u našoj starijoj bogoslovskoj književnosti.

2/ Crnica A., Priručnik kanonskog prava Katoličke Crkve, Zagreb 1945, str. 5.

3/ Rogošić R., Priručnik crkvenog prava, Zagreb 1941. U ovom djelu Rogošić spominje Dalla Costine termine na 33 mjesta. Na str. pak 24-25. donosi najprije kratak prikaz o njegovu životu, gdje spominje da je bio doktor kanonskoga i gradjanskog prava, kanonik splitske prvostolne crkve, ravnatelj splitskog bogoslovskog sjemeništa i da je napisao prvi kod Hrvata potpuni sistem kan. prava. Iza toga izlaže pravni sustav prema kojemu je Dalla Costa napisao svoje djelo, dodajući kao i Crnica (n.čl. u NOVOM DOBA od 25.XII 1936) pogrešnu Ljubićevu tvrdnju da je Franjo Carrara kazao za Dalla Costino djelo da je za Slavene važnije nego Van-Espenovo djelo.

4/ Herman F., Institucije kanonskog prava (skripta), Zagreb 1942, str. 3.

5/ Urlić., n.dj., I. str. 53.

6/ Pivčević, n. čl, u Programu C.K. gimnazije u Splijetu za šk.g. 1911/12, str. 16.

7/ ZC II, str. IV.

vno tvrde da je Garanjin naložio "učenom svećeniku Angelu Dalla Costi" da nadzire rad u ovom sjemeništu[1]. Iza toga dodaju da je Dalla Costa napisao na hrvatskom jeziku i tiskao u dva sveska crkveno pravo za glagoljaše. To isto u pučkom kalendaru DANICA za g. 1964. ponavlja nepoznati pisac članka pod naslovom: Glagoljaško sjemenište u Priku[2]. Frano Ivanišević pak tvrdi da je nadbiskup Garanjin naredio Dalla Costi da za djake u Priku sastavi bogoslovske knjige, što je on i učinio tiskavši g. 1778. priručnik crkvenog prava na hrvatskom jeziku.[3]

a/ Kratki podaci o Dalla Costama u našim krajevima

Bez sumnje, naš je pisac izdanak talijanske loze "Dalla Costa". Na to nas upućuje ne samo posve talijanski oblik ovog prezimena nego i činjenica da se ono, koliko je poznato, nigdje ne spominje po našim starim pisanim ispravama, dok se u Italiji susreće još i danas.[4]

Najstarije podatke o Dalla Costama imamo u starim matičnim knjigama "grada i varoša" Splita.[5] U njima se prvi put "Costa" spominje g. 1692, i to u maticama vjenčanih u kojima je zapisano da je 10. kolovoza te godine obavljeno vjenčanje izmedju Ivana Coste i Justine Giscopopoli.[6] Godinu dana kas-

---

1/ Već smo upozorili na str. 22, bilj.5 disertacije, a ovdje ponovno naglašavamo da Dalla Costa nije bio nikakav nadzornik nastave i odgoja u glagoljaškom sjemeništu u Priku budući da se njegove riječi " ... obrahosime na prigledanje tvoga Seminaria", koje se nalaze u posveti drugog sveska (ZC II, str. IV), odnose na sjemenište u Splitu, a ne na ono u Priku za koje se nipošto nije moglo reći ono što dalje kaže Dalla Costa, tj. "da u gnemu czvatu najplemenitia nauçenja niscta manja od najizvarsnij od Italie".

2/ Pučki kalendar DANICA za god. 1964, str. 1o8-1o9.

3/ Ivanišević, n. čl. u NOVOM DOBA od 25.XII 1933.

4/ Tako je, npr., sve do 22.prosinca 1961. živio u Firenci nadbiskup-kardinal Ilija Dalla Costa, koji je rodjen u mjestu Villaverna, biskupija Vicenza u Italiji.

5/ Stare matice župe grada i varoša Splita nalaze se u Historijskom arhivu u Splitu. Matica krštenih počinje s g. 1570, vjenčanih sa 1606, a umrlih sa 1618.

6/ HAS, Matica vjenčanih, III (1679-1702), list 9.

nije zapisano je u maticama rodjenih na 21. lipnja krštenje njihove kćeri Andrijane.1/ Daljnji podatak o Dalla Costama datira iz g. 1707. Te je naime godine u tzv. Knjigama punktacija zapisan medju klericima splitske prvostolne crkve i klerik Dalla Costa.2/ Napokon, vrlo star podatak o ovoj lozi kod nas imamo i u maticama krštenih župe Sinj u kojima je zapisan Antun Dalla Costa kao kum kod jednog krštenja obavljenog u Sinju 9. svibnja 1708.3/

Prema ovim najstarijim podacima dade se zaključiti da se Dalla Coste pojavljuju u našim krajevima potkraj 17. st.

Ne možemo s potpunom sigurnošću ustanoviti tko je sve od roda Dalla Costa i u kojem svojstvu došao u naše krajeve, otkuda su došli i gdje su se najprije nastanili.

O svemu tome najprije postoji predaja koja je od koljena do koljena prenošena medju potomcima obitelji Dalla Costa i doprla sve do naših dana. Zadnji je naime potomak ove loze kod nas, Mihovil Dalla Costa (umro u Zagrebu 1950), osobno saopćio Franji Hermanu, bivšem profesoru kanonskog prava na Teološkom fakultetu u Zagrebu, da su na početku 18. st. doselila četiri brata Dalla Costa iz Udina (Italija) u Split.4/

U pisanim izvorima, medjutim, osim već spomenutog Ivana Coste, koji se 1692. u Splitu vjenčao s Justinom Gisvopopoli, njegove kćeri Andrijane te sinova Petra i Antuna, nalazimo još podatke i za trećeg Ivanova sina Jeronima, koji se vjenčao u Splitu 18. srpnja 1729. s Rosolindom Bojani.5/

1/ HAS, Matica krštenih, IV (1688-1699), list 108.

2/ KAS, Nr.644, Knjiga punktacija iz g. 1707. - Pod g.1709. uz ovoga spominje se i drugi Dalla Costa (Dalla Costa secundus). Prema kasnijim podacima saznajemo da je jedan od te dvojice, Ivanov sin Petar Dalla Costa, koji je postao svećenikom i kanonikom splitske prvostolne crkve, stric našeg pisca. Drugi bi mogao biti takodjer Ivanov sin Antun Dalla Costa, otac našega pisca, koji je napustio duhovnički stalež, budući da se dvojica spominju dvije godine, a kasnije samo jedan.

3/ HAZd, Inv.br.1064, Matica rodjenih - Sinj (1699-1727), list 49'. Kasnije ćemo vidjeti da se ovdje radi o Ivanovu sinu Antunu, ocu našeg pisca.

4/ Herman, n.dj., (skripta), str. 3.

5/ HAS, Matica vjenčanih, V (1720-1748), list 59'.- Da su Pe-

Dok nam je tačno poznat datum Andrijanina rodjenja (21.lipnja 1693) za braću to ne znamo budući da im krštenja nisu zapisana ni u splitskim ni u sinjskim maticama. Medjutim, barem za Antuna i Jeronima možemo ustanoviti približne godine rodjenja prema maticama umrlih u kojima je izmedju ostalog zapisano i to u kojoj su godini života preminuli. Prema tim maticama izlazi da je Antun rodjen oko 1694.[1/], a Jeronim oko 1706.[2/] Za trećeg brata Petra prema maticama umrlih izlazi da je rodjen oko 1698, ali se ovdje vjerojatno radi o pogrešci.[3/]

Na temelju gornjih podataka možemo ipak pretpostavljati da su i sva tri brata rodjena u našim krajevima te da je prema tome iz Italije došao samo Ivan, koji se g. 1692. vjenčao u Splitu s Justinom Giscopopoli i imao s njom najprije jednu kćer, a zatim tri sina.[4/]

---

tar, Antun i Jeronim zaista braća, vidi se ne samo po tome što im je svima otac Ivan (Giovanni) nego i po tome što je i Antuna, kako ćemo kasnije vidjeti, a i Jeronima kao svoju najbližu rodbinu vjenčao brat Petar, premda nije bio župnik. (D. Pietro Dalla Costa de licentia parochi).

1/ Arhiv župskog ureda Sinj, Matica umrlih (1750-1790). U ovoj je matičnoj knjizi zapisano 20. kolovoza 1759, da je toga dana umro Antun Dalla Costa u 67. godini života.

2/ HAS, Matica umrlih, V (1726-1773). Na listu 164. piše da je 4. siječnja 1757.umro u 51.godini života Jeronim Dalla Costa.

3/ HAS, Matica umrlih, V (1726-1773). Na listu 143. pod 8.kolovoza 1753. zapisano je da je umro kanonik Petar Dalla Costa u 55. godini života. Izlazilo bi prema tome da je rodjen oko 1698, a to je nevjerojatno budući da ga, kako smo već napomenuli, nalazimo g. 1707. ili najkasnije 1709. kao klerika u splitskoj prvostolnoj crkvi, a g. 1716. već kao svećenika u svojstvu učitelja u splitskom sjemeništu (usporedi SAS, br.1, Blagajnički dnevnik sjemeništa /1709-1736/, svež. I.), a to je bilo sve nemoguće ako je rodjen istom 1698.

4/ Gore navedena tradicija o četiri brata možda bi se mogla složiti s povijesnim ispravama na ovaj način: U naše je krajeve došao samo jedan Dalla Costa - Ivan. On se oženio u Splitu 1692. te na kraju 17. i u početku 18. st. rodio djecu : jednu kćerku i tri sina, koje je tradicija pretvorila u četiri brata.

Nije nam takodjer poznato kojem je staležu Ivan pripadao i koju je službu vršio u našoj zemlji, ali je vjerojatno da je došao u svojstvu mletačkog činovnika, oficira ili trgovca, budući da je Mletačka republika, osobito poslije Karlovačkog i Požarevačkog mira, dovodila u tim svojstvima u Dalmaciju svoje talijanske podanike, dajući im kadšto na uživanje i zemljišne posjede prisvojene od Turaka, a zadržavajući nad njima vrhovno vlasništvo.1/

U vezi s pitanjem: otkuda je Ivan došao, iz pisanih izvora sa sigurnošću saznajemo samo to da je "od Venecije". Tako je, naime, zabilježeno u spomenutom zapisu krštenja njegove kćeri Andrijane (Gio Costa da Venetia). Iz toga se ipak ne može zaključiti da je bio iz samih Mletaka, budući da je u tudjini mogao nositi naziv "da Venetia" iako nije bio gradjanin same prijestolnice Mletačke republike, pa prema tome nije nevjerojatna ni prije spomenuta predaja koja veli da su Dalla Coste doselili iz Udina.

Ne može se na kraju sa sigurnošću ustanoviti ni mjesto u kojem se naselio Ivan sa svojom obitelji, ali je vjerojatno da je to, kako i tradicija veli, barem u početku bio Split, budući da se je ovdje vjenčao i budući da mu je ovdje kršteno prvo dijete. Vrlo rano, medjutim Dalla Coste se povezuju i sa srednjodalmatinskim gradićem Sinjem. Ivanova sina Antuna, kako smo prije naveli, tamo nalazimo već 1708. u svojstvu kuma kod jednog krštenja. Zatim ga nalazimo g. 1715. kao dobrovoljca kod obrane Sinja od Turaka.2/ Sve nam to daje pravo naslutі-

---

1/ Šišić, n.dj., str. 360; Grgić I., članak pod naslovom "Obnova vlasteonske općine u Skradinu 1705. godine" u ZADARSKOJ REVIJI, god. 1958, br.2, str.149, bilj.4. i str.150.

2/ Da je Antun sudjelovao u obrani Sinja doznajemo iz spisa generalnog providura Dalmacije Balbija i to iz isprave kojom se 15.VI.1753. imenuje Ivan Marija Dalla Costa za guvernatora tvrdjave Čačvina. U spisu se naime veli da se je spomenuti Ivan istakao u hrvatskoj konjici noseći stijeg na opasnim mjestima i boreći se protiv razbojnika, koji su napadali karavane, a on je dostojan sin pok. oca Antuna, koji je svojevoljno pristupio braniteljima Sinja 1715. i osvajanju Imotskoga 1717. (HAZd, Spisi gen.prov.Balbija, II, 101).- Kasnije ćemo se uvjeriti i na temelju jednog matičnog zapisa da je navedeni Ivan M. zaista sin, i to najstariji sin našeg Antuna Dalla Coste.

ti da su se već prvih decenija 18. st. naši Dalla Coste nalazili u Sinju. Nije isključeno da je u njemu sa svojom obitelji boravio i sam Ivan. Za njegova pak sina Antuna posve je sigurno da se nastanio u Sinju i postao sinjskim gradjaninom barem nakon što se g. 1721. oženio u Splitu budući da mu se već slijedeće godine u Sinju rodilo prvo dijete - kći Justina Eufemija1/, a zatim redom i sva druga djeca2/.

Pored sinjskih Dalla Costa, koje predstavlja Ivanov sin Antun, drugi se Dalla Coste nalaze u Splitu. To su bila Antunova braća Petar i Jeronim. Medjutim, splitski ogranak nije bio duga vijeka. Petar, koji je postao svećenikom i djelovao kao učitelj u splitskom nadbiskupskom sjemeništu a zatim postao i splitskim kanonikom3/, umire u Splitu 8. kolovoza 17534/. Jeronim, za koga smo rekli da se oženio 18. srpnja 1729, umire također u Splitu već u svojoj 51. godini života, a da iza sebe nije ostavio potomstva.5/

Sinjski se ogranak brzo učvršćuje u Sinju. Tamo su Dalla Coste vjerojatno već od svoga dolaska imali kuću, a u bližoj okolici i zemljišne posjede, koje im je kao svojim podanicima dodijelila mletačka vlast. Štoviše iz spisa generalnog providura P. Vendramina doznajemo sa sigurnošću da je Antun dobio

---

1/ Uspor. zapis krštenja Justine Eufemije Dalla Costa u HAZd, Inv. br. 1064, Matice rodjenih - Sinj (1699-1727), list 155, na kojemu se posebno ističe da su Antun i Andrijana Dalla Costa pripadnici sinjske župe. U zapisu se veli : Ego F.Hieronymus Covacevich Parochus hujus Ecclesiae Parochialis S.M. sub arce Sinj baptizavi infantem natum 3 hujus (tj. 8.VIII 1722). ex Antonio et Andriana de Costis legitimis conjugibus hujus Paroeciae.

2/ O Antunovoj ženidbi i njegovoj djeci govorit ćemo kasnije opširnije.

3/ KAS, Nr.647, Knjiga punktacija iz g.1736. i Nr.10, Zapisnik kaptolskih sjednica iz g. 1726-1768.

4/ KAS, Nr.649, Knjiga punktacija iz g.1753. i HAS, Matica umrlih, V (1726-1773), list 143.

5/ HAS, Matica umrlih, V (1726-1773), list 164. Nisam se namjerio ni u jednoj splitskoj ili sinjskoj matici na osobu kojoj bi otac bio Jeronim Dalla Costa. U Splitu zaista i poslije Jeronima žive neki Dalla Coste, ali su to potomci njegova brata Antuna.

g. 1728. i u obližnjem selu Turjacima oko 6 kanapa zemlje, dotadašnje vlasništvo nekog Antuna Radoša, koji je zajedno s Turcima prebjegao u Bosnu.1/ Isto tako preko jednog katastika Sinja saznajemo sigurno da Dalla Coste u drugoj polovici 18. st. posjeduju zgrade i vrt na istočnoj strani crkve sv. Marije, danas samostanske i župske crkve Gospe Sinjske.2/ Da su pak i u daljnim decenijima 18. st. i u toku 19. st. bili posjednici, vidi se po knjigama "Stanje duša" (Status animarum) u kojima su uvijek označeni kao "posedentes".3/

Sinjski ogranak Dalla Costa, kako se to može ustanoviti prema sinjskim matičnim knjigama i prema "Stanju duša", razvija se i živi u Sinju kroz pet generacija sve do g. 1923.4/ Te je, naime, godine zadnji muški potomak loze Dalla Costa kod nas - Mihovil Dalla Costa, napustio sa svojom obitelji Sinj i preselio se najprije u Split, a zatim u Zagreb, (Buconjićeva 1), gdje i umire 18. ožujka 1950, ostavljajući za sobom samo dvije kćeri.5/

1/ HAZd, Spisi gen. prov. P.Vendramina, I, 111-112.

2/ Katastik se nalazi u arhivu Franjevačkog samostana u Sinju, a nosi naslov: Cattastico delli Fondi ... al Veb.Convento della B.V. Assunta di Sinj, fornito da me Pietro Corio, Spalato, anno 1780. Na skici, koja se nalazi na 4. stranici a nosi naslov: Nel borgo di Sinj, ucrtana je na istočnoj strani Gospine crkve kuća i zemljište, a preko toga stoji napisano: S[ri] Dalla Costa.

3/ Uspor. npr. Status animarum, II. u Rimokatoličkom župskom uredu Sinj, pod br. 23-II (pod porodicom Dalla Costa).

4/ Pisac ove radnje ispisao je iz gornjih knjiga sve potomke sinjskih Dalla Costa do današnjih dana i na temelju toga dao pri kraju zasebne radnje, koja nosi naslov: Život Angela Dalla Coste, kratak prikaz o svim Dalla Costama. K tomu izradio je i njihovo rodoslovno stablo i priključio ga spomenutoj radnji kao Prilog br. 6.

5/ Mihovil Dalla Costa, poštanski činovnik u Sinju, rodjen je 1.listopada 1867. (HAZd, Inv.br.1073, Matica krštenih - Sinj). S prvom je suprugom Jozicom Nakić rodio kćer Anu (1900) i sina Ivana (1901). Kad mu je g. 1904. umrla prva supruga, sklapa ženidbu s Ljudmilom Kirchenmayer i s njom rodi kćer Mariju (1910). - Jedini Mihovilov sin Ivan umire kao mladić u Sinju još 1916. Mihovil iza toga ostaje u Sinju još 7 godina, a nakon toga kao umirovljeni poštanski činovnik prelazi s ostalim članovima svoje obitelji najprije u Split, a zatim u Zagreb. Starija mu kćer Ana sklapa

S Mihovilovom dakle smrću, u stvari poslije dva i pol stoljeća, izumiru po muškoj lozi Dalla Coste u našim krajevima.

b/ Život Angela Dalla Coste

Pisac prvog priručnika kanonskog prava na hrvatskom jeziku potječe iz gore opisanog sinjskog ogranka loze Dalla Costa. Otac mu se zvao Antun, a majka Andrijana Nichieli, kći velikog serdjenta Alojzija Nichielija.

Antun i Andrijana sklopiše ženidbu u Splitu 24. studenoga 1721. Sa strane Crkve, a u ime župnika, vjenčanju je prisustvovao Antunov brat Petar, a kao svjedoci bili su nazočni kolonelo Franjo Peri i Bernardo Antun Barezza.[1/]

Nastanivši se trajno u Sinju, Antun i Andrijana imali su tamo sedmoro djece: 4 sina i 3 kćeri. Naš je pisac peto dijete po redu, a četvrti sin.[2/] Rodio se 24. listopada 1732. Sedmi ga dan ponesoše u franjevačku župsku crkvu sv. Marije na krštenje, koje je s dozvolom župnika obavio fra Bonaventura Buljan. Djetetu dadoše ime A n g e l o (Andjeo), a kum mu je bio plemeniti Mlečanin, presvijetli i preuzvišeni gospo-

---

1930. brak s gosp. Frankovićem, a mladja Marija 1942. s gosp. Šimunovićem. Otac im Mihovil umire, kako smo već napomenuli, 18. ožujka 1950.- Gornje sam podatke o posljednjim Dalla Costama dobio osobno od gospodje Marije po zanimanju profesor, kćeri pok. Mihovila.

1/ HAS, Matica vjenčanih, V (1720-1748), list 11'. Medju prilozima ove radnje donosimo fotokopiju ovog matičnog zapisa. (Prilog br. 1).

2/ Prije njega, naime, Antunui Andrijani Dalla Costa osim već spomenute Justine Eufemije (r. 3.VIII 1722) rodi se na Veliku Gospu 1725. najstariji sin, komu dadoše djedovo ime Ivan Marija (HAZd, Inv. br. 1064, Matica rodjenih - Sinj, od g. 1699. do 1727, list 176'). Poslije tri godine rodi im se i drugi sin (1728), komu Andrijana dade ime svoga oca Alojzija (HAZd, Inv.br.1090, Matica rodjenih - Sinj od g.1728. do 1763, list 44'). Treći se sin rodio 24. siječnja 1731. Njemu su u počast strica mu Petra dali ime Petar (HAZd, Inv. br. 1090, Matica rodjenih - Sinj od g.1728. do 1763, list 52). Četvrti je sin bio naš pisac, a poslije njega Antun i Andrijana dobiše još dvije kćeri: Anu Mariju, r. 5.V 1735 i Jeronimu Juliju, r. 27.VI 1737 (HAZd, Inv.br. 1090, Matica rodjenih - Sinj od g.1728. do 1763, list 68' i 75').

din Gabrijel Boldù.[1]

Iako nemamo podataka, smijemo ipak pretpostavljati da je mali Angelo već od svojih mladih dana dobio pravi kršćanski odgoj, budući da je i sama obitelj Dalla Costa, iz koje je već potekao jedan svećenik (Angelov stric Petar), kao i sredina u kojoj je rastao, bila strogo kršćanska.[2]

Nemamo nikakvih pisanih isprava o osnovnom školovanju našeg pisca, ali se nećemo prevariti ako ustvrdimo da je Angelo kao dijete ugledne gradjanske obitelji izučio čitati i pisati te završio drugu osnovnu obuku u krugu svoje obitelji ili kod nekog privatnog učitelja.

Kad je već bio dorastao za srednje školovanje, otac ga šalje u splitsko nadbiskupsko sjemenište k svome bratu Petru, Angelovu stricu, koji je baš u to vrijeme u splitskoj sjemenišnoj školi vršio službu profesora govorništva i humanih nauka.[3] Kako je pokazivao sklonost prema svećeničkom pozivu,

---

1/ HAZd, Inv.br.1090, Matice rodjenih - Sinj (1728-1763).Na listu 59' stoji doslovce: Die 30.Octobris 1732. Ego F(rater) Bona(ventu)ra Buglian de licentia R(everendi) P(atris) Parochi Baptizavi Infantem natum 24. huj(us) ex legitimis Conjugibus Antonio, et Andreana Costa, cui nomen imposui Angelus. Patrinus fuit Ill(ustrissi)mus et Ecc(ellentissimus) Gabriel Boldù Nobilis Venetus.

- U ovoj su matičnoj knjizi zajedno uvezane matice krštenih (1728-1763), matica vjenčanih (1728-1761) i umrlih (1728-1748). Osim toga, uz originalne matice krštenih napravljen je i zajedno uvezan prijepis matica od početka (tj. od 6.I 1729) do 31.XII 1744 . Prijepis je napravljen zbog toga što su mnogi listovi originalne matice oštećeni, dok nekih uopće nema. Bez sumnje je vjerodostojan jer datumi i tekst u prijepisu potpuno odgovaraju datumima i tekstu u sačuvanim listovima originala. I gornji zapis Angelova krštenja takodjer je sačuvan u spomenutom prijepisu, dok je u originalnoj matici izgubljen. Vidi medju prilozima fotokopiju ovog zapisa (Prilog br. 2).

2/ Za Angelova oca Antuna npr. sigurno znamo iz matice umrlih da je živio kao dobar kršćanin. On je, naime, udaren kapi, na smrti primio samo sv. Ulje i odrješenje "perchè visse da bon Cristiano" (Arhiv Rkt.župskog ureda u Sinju, Matica umrlih (1750-1790) pod datumom: 28. kolovoza 1759).

3/ Da je Petar zaista bio Angelov stric, vidi se i po Knjizi punktacija iz god. 1752. Te godine, naime. Angelo preuzimajući koralne dnevnice za bolesnog kanonika Petra Dalla Costu, vlastoručno potvrdjuje primitak riječima: Io Angelo

bio je u smislu ondašnjih crkvenih propisa 1/ odmah pripušten u duhovnički stalež; obukao je duhovničko odijelo i primio tonzuru te kao klerik ondašnje splitske nadbiskupije, a u službi splitske prvostolne crkve, pribrojen nutarnjim djacima klericima (convittori chierici) splitskog nadbiskupskog sjemeništa.

Prvi put ga nalazimo u popisu klerika koje je šk. g. 1748/49. sjemenište uzdržavalo badava (alunni gratis). Bio je tada u 16. godini života. U popisu je naznačeno i mjesto odakle potječe - Sinj (Chierico Angelo Dalla Costa da Sign). Isto je tako stavljen medju "alunni gratis" i slijedeće šk. g. 1749/50. 2/ U narednim pak godinama nije zabilježen u sjemenišnim knjigama, ali ga za to vrijeme nalazimo medju klericima splitske prvostolne crkve u Knjigama punktacija u kojima se svakog dana bilježilo koliko je puta pojedini klerik, svećenik ili kanonik prvostolne crkve prisustvovao zajedničkom molenju u koru, da mu se prema tome odredi koralna dnevnica. U ovim knjigama je prvi put zabilježen u mjesecu kolovozu

---

Dalla Costa ho ricevuto la sudetta summa per il mio Signor zio (KAS, Nr. 649, Knjiga punktacija iz god. 1752).

1/ Prema Tridentskom saboru (Sess. 23, cap. 18 de refor.) u sjemenište su se primali mladići koji su navršili barem 12.godinu života i koji su znali čitati i pisati. Odmah su oblačili duhovničko odijelo i primali tonzuru. U toku nauka jedno su vrijeme imali posluživati u stolnoj crkvi, a ostalo proboraviti u samom sjemeništu.

2/ SAS, br.2, Blagajnički dnevnik sjemeništa od god.1738 - - 1751, svež. X.(šk.g. 1748/49). Ovaj je izvor vrlo značajan za utvrdjivanje datuma i činjenica iz života Angela Dalla Coste. Iz njega ne samo što doznajemo da se šk. g, 1748/49. nalazi u splitskom sjemeništu, i to kao klerik, već je ovaj izvor ujedno najbolji dokaz da je to onaj isti Angelo čiji smo zapis krštenja vidjeli u starim sinjskim maticama. U dnevniku se, naime, naglašava da je "da Sign", kao što se npr. za druge djake navodi da su: "da Spalato", "da Livno", "da Trau" itd.Do sada se držalo da je naš prvi pisac-kanonista rodjeni Spličanin (uspor. Crnica, n.čl. u NOVOM DOBA od 25.XII 1936). Medjutim, ovaj izvor bjelodano dokazuje da je on Sinjanin. Zbog važnosti prilažemo radnji njegovu fotokopiju kao Prilog br. 3.
- U spomenutom je popisu Angelo smješten medju "alunni gratis" tj.medju učenike koje je sjemenište uzdržavalo badava. Iz toga se ne smije zaključiti da je bio sin siromašnih roditelja. Sjemenište je, naime, kako smo prije govorili, imalo svake godine uzdržavati nekoliko klerika badava na račun uživanja nekih opatijskih dobara.

1749, a spominje se i slijedećih godina (1750-1755), i to u svim mjesecima osim rujna i listopada, kada su bili školski praznici.1/

Za vrijeme dok je svršavao svoje nauke u splitskoj sjemenišnoj školi, trajno boravi u sjemenišnoj zgradi samo dvije prve školske godine, tj. 1748/49. i 1749/50. Ostalih godina školovanja, u toku kojih je inače pomagao kod službe Božje u splitskoj prvostolnoj crkvi, dolazi u sjemenište samo za vrijeme nastave i ispita.2/ Kako se za školskih praznika u mjesecu rujnu i listopadu ne nalazi zapisan niti u Knjigama punktacija, vjerojatno je u tim mjesecima boravio kod svojih roditelja u Sinju.

Iako nemamo nikakvih podataka o Angelovu vladanju i uspjesima u nauku, možemo ipak opravdano pretpostavljati da se savjesno spremao za visoki svećenički poziv, pa je već sredinom predzadnje godine svojih bogoslovskih nauka bio pripušten primanju svetog reda poddjakonata. Bilo je to u mjesecu ožujku 1754.godine. O Božiću te iste godine Angelo je primio i sveti red djakonata4/ Za uspon na svećeništvo spremao se još cijelu godinu dana te je o Božiću slijedeće godine (1755), poslije svoje svršene 24. godine, postao sve-

---

1/ KAS, Nr. 648, Knjiga punktacija od g. 1741-1750.

2/ U sjemenišnim se spisima više puta spominju klerici splitske prvostolne crkve (chierici del Duomo). Tamo se npr. u Blagajničkom dnevniku pod šk. g. 1760/61. spominju devetorica (uspor. SAS, br. 3, Blagajnički dnevnik sjemeništa od g. 1751-1765).

3/ KAS, Nr. 649, Knjiga punktacija iz god. 1751-1760. God.1754. u mjesecu ožujku Angelo je stavljen medju klerike, a već slijedeće godine uz ime stoji mu i oznaka da je poddjakon (Subd. Costa).

4/ KAS, Nr. 649, Knjiga punktacija iz god. 1751-1760. Iako je Angelo u ovoj knjizi pod godinom 1754. u svim mjesecima stavljen medju poddjakone, iz bilješke koja se nalazi na kraju godišta ipak slijedi da je već te godine postao djakonom. Bilješka glasi : Il Diacono Costa deve aver per off(icii) 262 ... Primitak te svote Angelo je potvrdio vlastoručnim potpisom: Io sudetto fui sod(disfat)to. Kao djakona nalazimo ga 1. listopada na sjednici nižeg klera (uspor. KAS, Nr. 101, Zapisnik sjednica nižeg klera XVIII str., str. 15)

ćenikom.[1]

Angelo i poslije svećeničkog redjenja ostaje u službi splitske prvostolne crkve te skoro redovito dolazi u kor za pune 2 i pol godine, sve do lipnja 1758.[2] Za to vrijeme takodjer prisustvuje sjednicama koje je održavalo niže duhovništvo.[3] Nije nam poznato da li je i za te dvije i pol godine vršio još koju drugu službu, ali nije nevjerojatno da je već tada bio odredjen za profesora (lektora) u splitskom sjemeništu, i to, možda, za profesora crkvenog prava budući da baš u to vrijeme splitska sjemenišna škola nije imala posebnog profesora prava.[4]

Ugled sjemeništa, medjutim, tražio je da Angelo steče i naslov doktora kanonskog i svjetovnog prava, kako je u to vrijeme bio običaj. Zbog toga on u suglasnosti i s biskupom Dinarčićem napušta domovinu i polazi u inozemstvo. Nije nam do danas poznato gdje je stekao doktorski vijenac. Za sada možemo samo držati vjerojatnim da je to bilo negdje u Italiji[5], a

---

1/ KAS, Nr.649, Knjiga punktacija iz godine 1751-1760. Pod godinom 1755. Dalla Costa je označen sa: D(iaconus). Medjutim, na koncu svežnja uz ime stoji mu i počasni naslov: reverendus. (Tamo piše: Il Re(veren)do Costa d(eve) aver per off(icii) 725 ...), a tim su se naslovom oslovljavali samo svećenici. Slijedeće je pak godine već od početka stavljen medju djakone i svećenike, bez oznake "D^s". Tada je, dakle, već bio svećenik.

2/ KAS, Nr. 649, Knjiga punktacija iz godine 1751-1760.

3/ Tako se spominje na sjednici održanoj 30.III 1756. na kojoj se imao izabrati novi "procurator ad lites" Zbora nižeg duhovništva, zatim na sjednici od 24.svibnja te godine, pa na onima od 20.I i 23.VII 1757, te od 17.I i 17.III 1758. (uspor. KAS, Inv. br. 101, Zapisnik sjednica nižeg klera).

4/ Uspor. SAS, br. 3, Blagajnički dnevnik sjemeništa iz god. 1751-1765. Iz njega se vidi da je pravo kao posebni predmet predavao dr Jelić samo do polovice šk.g. 1751/52, nakon čega je umro.

5/ Svećenici su iz Dalmacije za vrijeme mletačke uprave, kako smo naglasili u prvom dijelu ovog uvoda, redovito polazili na više nauke u Italiju, i to ili u Ilirski zavod u Loretu ili pak u Fermo, odnosno Rim. Nije, medjutim, isključeno da je postigao doktorat i na jednom od ondašnjih glasovitih talijanskih sveučilišta u Padovi ili Bolonji, jer su naši sunarodnjaci i tamo sticali višu naobrazbu.

sigurno znamo samo to da ga nema u Splitu nešto više od godine dana (od mjeseca lipnja 1758. do srpnja 1759),[1/] te da se poslije toga ponovno javlja u Splitu, i to kao doktor.[2/]

Po povratku u domovinu Angelo u svojoj 27. godini života preuzima službu profesora (lektora) crkvenog prava u splitskom nadbiskupskom sjemeništu. Bilo je to u početku šk.g. 1759/60; i to negdje u mjesecu studenom budući da je u to doba, kako smo prije spominjali, istom počinjala nova školska godina.[3/]

Šest prvih godina profesorske službe naš je Angelo posvetio ozbiljnoj pripravi i marnom izlaganju crkvenih zakona bogoslovima splitske sjemenišne škole. Za to vrijeme nije u sjemeništu obavljao nikakvih drugih dužnosti budući da je u svim ispravama označen samo kao profesor prava.[4/] U službi splitske prvostolne crkve ostaje i u to vrijeme te prisustvuje službi Božjoj u koru, iako ne sasvim redovito[5/], obavlja takodjer

---

1/ U to se vrijeme ne spominje ni u Knjigama punktacija niti u Zapisniku sjednica nižeg duhovništva (uspor. KAS, Nr.649, Knjiga punktacija iz god. 1751-1760. i Nr.101, Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII str.).

2/ Uspor. KAS, Nr.649, Knjiga punktacija iz god. 1751-1760. i SAS, br.3, Blagajnički dnevnik sjemeništa od god. 1751. do 1765, gdje se u svežnju VIII. koji sadrži šk.g. 1759/60. spominje pod naslovom: Ministri del Seminario, "Il Mol Rdo Sig^r Dr. D^n Angiolo Dalla Costa Lettore di Legge", "

3/ Kao profesor spominje se prvi put pod rubrikom: Ministri del Seminario u Blagajničkom dnevniku šk.g. 1759/60, kojeg smo naveli u prethodnoj bilješci. Drugi put se u istom Dnevniku spominje pod naslovom: Onorari e Salari (to je bila profesorska godišnja plaća), gdje se veli: Al Lettore di Legge Sigr Dr. D^n Angiolo Dalla Costa 300 l.

- Uspor. takodjer: KAS, Nr.101, Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII str. Na sjednici održanoj 13. kolovoza 1760. u popisu onih koji su prisustvovali sjednici spominje se : Revdo Sigr. Dottor D^n Angiolo Costa Lettore delle Leggi nel Seminario Arcivile.

4/ Uspor. SAS, br.3, Blagajnički dnevnici sjemeništa iz šk.g. 1760/61. do 1764/65.

5/ Uspor. KAS, Nr. 649, Knjiga punktacija iz god. 1751-1760. i Nr. 650, Knjige punktacija iz god. 1761-1770.

druge svećeničke funkcije[1/], a od početka 1765. god. tamo čita i Misu[2/]. Kao član Zbora nižeg duhovništva prisustvuje njihovim sjednicama, premda ne svima.[3/]

Uz profesorsku službu Angelu je na početku šk.g. 1765/ /66. povjerena od nadbiskupa Garanjina (1765-1783) i služba ravnatelja sjemeništa. Novu je dužnost preuzeo 1. studenog 1765. i na njoj ostao sve do kraja listopada 1783; dakle punih 17 godina.[4/]

1/ Tako je npr. u popisu onih koji su god. 1762. i 1763. na svetkovinu sv. Dujma posluživali biskupu u prvostolnici označeno da je bio: "in primis Vesperis ... pro baculo . ...Presbyter Costa". Angelo je isto tako upisan na tabeli: Redoslijed djakona i subdjakona u dnevnoj službi prvostolne crkve, koja se nalazi u KAS, Nr. 155.

2/ KAS, Nr.389, Bilješke izrečenih Misa od god. 1765-1766. U ovim su bilješkama svakog dana označeni svećenici koji su služili Misu u splitskoj prvostolnoj crkvi. Dalla Costa je upisan već 2.siječnja 1756, a nalazimo ga sve do 29. studenog iste godine. Stariji popisi izrečenih Misa ne postoje u arhivu, osim jednog iz god. 1725.

3/ KAS, Nr.101, Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII st.Angelo npr. nije prisustvovao sjednicama održanim 31.I. i 30.XII 1760, zatim 2.I 1762. i 3.I 1763. Drugim sjednicama prisustvuje, ali bez aktivnog učestvovanja u raspravama. Na sjednici od 30.XII 1760. spominje se da se prigodom biranja novog prokuratora "ad lites" uzdržao od glasovanja.

4/ SAS, br.4, Blagajnički dnevnik sjemeništa od šk.g. 1766/67 -1782/83. Svaku godinu sačinjava novi svežanj. Svežnji koji su sadržavali šk.g. 1765/66, 1772/73. i 1775/76. izgubljeni su. Medjutim, je ipak očito da je Angelo i tih godina bio ravnateljem sjemeništa,odnosno da je postao ravnateljem već u početku šk. g. 1765/66. To se vidi po staroj registraciji čitavog ovog svežnja. Na njemu, naime, izvana piše: Fascicolo IV - Il 17 libri d,amministrazione del Seminario - Dal 1 novembre 1765. a tutto agosto dell'anno 1783 - essendo Rettor il Rmo sigr. D[n] Angelo Dalla Costa.

- Angelo je zadržao službu ravnatelja i za vrijeme ljetnih praznika u mjesecu rujnu i listopadu god. 1783, kako se to vidi iz posebnog Blagajničkog dnevnika koji se odnosi na te praznike, a nalazi se u SAS, br.5, svež. I. Taj nosi naslov: Vacanze (Settembre et Ottobre 1783). U njemu se spominje: Al Rmo Sigr. Rettor D. Angelo Dalla Costa l 166.
- Ovaj je svežanj ujedno najbolji dokaz da je u to doba školska godina počinjala 1. studenog, a završavala krajem kolovoza, kako smo već naglašavali.

- I sam Dalla Costa u posveti II sveska ZC nadbiskupu Garanjinu govori o sebi kao o ravnatelju sjemeništa (ZC II, II).

I kao ravnatelj sjemeništa Dalla Costa ostaje svećenikom splitske prvostolne crkve[1], ali zbog svoje teške i odgovorne ravnateljske dužnosti, od sada, kako se to vidi iz Knjiga punktacija, rijetko prisustvuje službi Božjoj u prvostolnici. Nekih godina, štoviše (npr. 1769-1773), nije uopće zabilježen u tim knjigama.[2] Materijalno je medjutim i unatoč toga bio dobro osiguran jer je kao ravnatelj sjemeništa godišnje primao najprije 800, a kasnije (od god. 1777), čak i 1000 lira. K tomu je, zadržavši i dalje službu profesora, primao od god. 1767. do 1772. još povrh toga 300 lira.[3]

Iako je i dalje ostao članom Zbora nižeg duhovništva, njihovim sjednicama više skoro i ne prisustvuje.[4]

Postavši ravnateljem sjemeništa, Angelo se u njemu ne samo nastanio nego je zajedno sa svojim pitomcima tamo provodio veći dio vremena. U sjemeništu od sada redovito služi i Misu.[5]

1/ To naglašava i on sam u naslovnoj stranici ZC kad kaže da je djelo napisano od Angela Dalla Coste "... popa czarkve parvostolne splitske".

2/ Uspor. KAS, Nr.610, 651, 652. Knjiga punktacija od god. 1761-1790.

3/ SAS, br.4, Blagajnički dnevnik od g. 1766-1783. Tako u svakoj godini pod rubrikom: Onorari e Salari, na prvom mjestu stoji: Al Rmo Sigr Rettor Dr Dn Angelo Dalla Costa .... lire 800, odnosno 1000, a od god. 1767-1772 sa strane još piše: Il Profesor d'ambe le leggi ebbe lire 300 - soldo girato dal Sigr Venturini ... Profesorsku službu, koju je vršio u isto vrijeme s ravnateljskom, spominje i sam Dalla Costa u naslovu svoje knjižice: Sacri: panegirico ..., Venezia 1780.

4/ Za čitavo vrijeme njegova ravnateljstva zabilježen je medju onima koji su prisustvovali sjednici jedino na 2.I 1776. i na 2.I 1779 (KAS, Nr.101, Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII st., str. 42. i 68). Na ovoj drugoj sjednici raspravljalo se o sporu izmedju Zbora nižeg duhovništva i petorice svećenika zbog nekog novca. Da se spor riješi, bilo je predloženo glasovanje. Za Angela se veli da je otišao sa sjednice prije glasovanja. Pod istim datumom zabilježena je i druga sjednica nižeg duhovništva, koje se zapisnik nalazi u kopiji pod Nr. 116. Na toj sjednici birana su dva preglednika računa Zbora nižeg duhovništva. Za preglednika bio je predložen i naš Angelo, ali je na glasovanju dobio 14 nepovoljnih, a samo 10 povoljnih glasova, pa nije bio izabran.

5/ U popisu Misa odsluženih u splitskoj prvostolnici 30. VII 1773. za gosp. Antu Garanjina stoji izmedju ostaloga : Dalla Costa in Seminario per lo stesso Nobil Signore (KAS,

Nema sumnje da je Dalla Costa kao ravnatelj bio odgovoran za stegu u sjemeništu, da je bio glavni faktor kod primanja i otpuštanja pitomaca, da je vodio brigu o uzdržavanju sjemenišne zgrade i dr. K tomu je ujedno bio i upravitelj sjemenišne škole, jer se za tu službu nigdje ne spominje druga osoba. Da li je on vodio brigu i o duhovnom odgoju sjemeništaraca, ili je za to bila odredjena posebna osoba u svojstvu duhovnika, ne možemo sa sigurnošću utvrditi. Za materijalnu stranu sjemeništa imao je pomoćnika. To je bio tzv. ekonom sjemeništa.

No uza sve to i sam je kao ravnatelj imao ne samo tačan uvid u čitavo materijalno poslovanje nego je bio i glavni upravitelj sjemenišnih zemljišnih posjeda i zgrada. On često sklapa različite kupoprodajne ugovore i ugovore o iznajmljivanju, nastupa u ime sjemeništa na sudu, putuje na imanja, a s obzirom na tekuće materijalno poslovanje odobrava nabavku potrebnih predmeta, potvrdjuje godišnje račune i dr.

U vezi sa svim tim poslovanjem sačuvano je u sjemenišnom arhivu dosta pisanih isprava. Kako je većina od njih beznačajna za sam Angelov život, to ćemo ovdje spomenuti samo neke od njih.

S obzirom na upravu zemljišnim dobrima treba u prvom redu spomenuti dobra opatije sv. Nikole od Luke pred Šibenikom. Ta su dobra, kako smo već napomenuli, imala po odredbi Benedikta XIV i buli Klementa XIII poslije smrt zadnjeg komendatora Nikole Dinaričića prijeći u vlasništvo sjemeništa. To je, medjutim, ometao šibenski kaptol koji je, vjerojatno, poslije Dinaričićeve smrti preuzeo upravu ovih dobara.

Kao upravitelj sjemeništa naš se Angelo skupa s ekonomom Jurom Justanovićem obraća više puta šibenskoj biskupskoj kuriji moleći da dobra spomenute opatije preda sjemeništu. Kad to nije učinjeno, bi zatraženo posredstvo gradjanskog suda u Šibeniku. Sjemenište je u ime ravnatelja Dalla Coste za-

---

Nr. 448, Bilješke izrečenih Misa iz god. 1773-1775). U drugim popisima Misa koje su izrečene u prvostolnici tih godina, a nalaze se u KAS, Nr. 389, 390. i 447. nigdje se ne spominje Dalla Costa.

stupao najprije ekonom Justanović, a 22. studenog 1766. dolazi na sud i sam ravnatelj tražeći da se spomenuta dobra predadu sjemeništu.[1] Tri dana kasnije (25. XI) Angelo zajedno s ekonomom i drugim službenicima sjemeništa dolazi u Trogir k biskupu Ivanu Antunu Miočeviću, koji je u to doba bio apostolski delegat za šibensku biskupiju, noseći sa sobom bulu Klementa XIII i moleći sjedinjenje spomenute opatije sa splitskim nadbiskupskim sjemeništem. Nakon što je biskup pregledao apostolsko pismo i uvjerio se u njegovu vjerodostojnost, predaje putem službenog spisa sjemeništu dobra opatije sv. Nikole.[2]

U daljnim godinama opatijskim dobrima u ime ravnatelja neposredno upravljaju tzv. prokuratori[3], ali i sam Dalla Costa više puta dolazi u Šibenik zbog upravnih poslova.[4]

Naš je Angelo bez sumnje upravljao i drugim sjemenišnim posjedima, kao što su dobra opatije sv. Ivana Krst. u Trogiru i sv. Stjepana "pod borovima" u Splitu, o kojima smo također već prije govorili. Isto je tako upravljao već spomenutim dobrima nadbiskupa Bizze, koja je ovaj poklonio sjemeništu uz obavezu moljenja oficija za mrtve na godišnjicu njegove smrti.[5] Osim toga, preko sjemenišnog zastupnika iznajmlju-

---

1/ SAS, br. 49, Opatija sv. Nikole od Luke - Šibenik, svež. 9.

2/ SAS, br. 47, Zapisi zemalja, masta i maslina opatije sv. Nikole od Luke u Šibeniku, svež. 1. Medju tim spisima nalazi se i prijepis papine bule te pismo biskupa Miočevića kojim se opatija predaje sjemeništu.

3/ Tako se u jednom pismu (1.svibnja 1769) kao "Procuratore del Rmō Sig[r] don Angela Dalla Costa Rettore del Seminario Arcivescovile di Spalato" spominje gosp. Nadal Banonaz, koji je toga dana u ime sjemeništa istupio na sudu (uspor. SAS, br. 48, svež. 6).

4/ U arhivskim ispravama spominje se da je 4.V 1771. Angelo stigao u Šibenik i na sudu iznio činjenicu utjelovljenja spomenute opatije sa splitskim sjemeništem te zatražio da mu se predadu izvjesni plodovi i novac. Pošto su njegovi zahtjevi bili istoga dana razmotreni, izručeni su mu traženi plodovi i novac, što on sam potvrdjuje na sudu (uspor. SAS, br. 49, Opatija sv.Nikole od Luke u Šibeniku, svež. 6.).

5/ U sjemenišnom arhivu br. 62, Miscellanea ..., svež. 6, nalaze se uz druge isprave i "Spisi Monsig. Bizze", a medju ovima opet jedan spis koji je vlastoručno napisao Dalla

je u Veneciji neke stanove i tamo nabavlja potrebne stvari. I iz toga je poslovanja sačuvano nekoliko spisa[1]. Iznajmljivao je takodjer u korist sjemeništa i neke stanove u samom Splitu.[2]

Dalla Costa prestaje biti ravnateljem sjemeništa na kraju listopada 1783. godine. Kako se u sjemenišnim spisima više ne spominje niti kao profesor, možemo pretpostaviti da u isto vrijeme napušta i nastavničku službu.[3] Nije nam poznat pravi razlog napuštanja ovih dužnosti. Starost nije bila posrijedi, jer je tada bio navršio istom 51. godinu života. Bit će najvjerojatnije da ih je napustio zbog svojih drugih dužnosti, koje su s njima bile nespojive. Iz jednog, naime, izvora pisanog 1786. doznajemo da je vršio službu suca istražitelja na crkvenom sudu i da je bio opći namjesnik splitskog nadbiskupa[4]. Osim toga bio je zauzet i drugim crkvenim poslo-

---

Costa. Naslov je spisa: Cauzioni del soldo dell'eredità Bizza, che esistono presso il Sigr Rettor Dalla Costa". Da je to originalni rukopis samog Dalla Coste, vidi se ne samo iz usporedbe ovog rukopisa s njegovim drugim manjim vlastoručnim tekstovima, kao što je npr. onaj iz istog broja u svež. II, str. 8, već i po tome što Angelo na nekoliko mjesta ističe samog sebe ovim ili sličnim riječima: Furono consegnate a me Rettor Dalla Costa. Premda predmet spisa nije od osobite važnosti, ipak mu se fotokopija zbog Dalla Costina originalnog rukopisa prilaže ovoj radnji kao Prilog br. 5.

1/ SAS, br. 14. Spisi sjemeništa iz XVIII st., svež. 2, str. 6-8. Svi su tamošnji spisi stavljeni u jedan omot na kojem izvana piše: Carte concernate i conti del dar ed aver del Sigr Proc. Francesco Gallo Procuratore le scorsioni di soldi, che si percepiscono in Venezia.

2/ Tako je npr. 17. listopada 1782. sklopio ugovor s don Benediktom Pelizzani (Pelizzanijem), maestrom "di Capella di questa Matropolitana" o iznajmljivanju jednog stana za 340 lira godišnje (SAS, br. 62, Miscellanea ... svež. 9).

3/ Uspor. SAS, br. 5, Blagajnički dnevnik sjemeništa, svež. II.

4/ KAS, Nr. 101, Zapisnik sjednica nižeg klera - XVIII st. Tu se na str. 99. i sl. nalazi prijepis zapisnika kaptolske sjednice održane 16.II 1786. na kojoj je Angelo bio izabran za prekobrojnog kanonika. U zapisniku se izmedju ostalog veli: "... fu altre volte Rettore e Lettore de ambe le Leggi in questo Arcivescovile Seminario ed era Auditore e Luogo tenente Generale di Monsr. Illusto et Rmo Arcivescovo".

vima. Tako je npr. u jednom sporu, koji se vodio na gradjanskom sudu izmedju kanonika Tokića i svećenika Candida, bio 18.V 1786. izabran da zajedno s Franjom Tomaseom riješi spor mirnim putem.1/

Kad je prestao biti ravnateljem sjemeništa, Dalla Costa u njemu više i ne boravi, pa uz veće ili manje prekide odsad služi Misu u splitskoj prvostolnoj crkvi2/ i kroz čitavu 1784. god. redovito prisustvuje moljenju oficija u koru.3/ Ali i uza sve to ostao je i nadalje u službi svojega sjemeništa kojim je upravljao punih 17 godina. Tako doznajemo da je zbog sjemenišnih poslova u dva navrata putovao u Italiju; prvi put u Veneciju (1785), a drugi put u Padovu i Veneciju (1787)4/. Nije nam tačno poznato u koje je vrijeme polazio u Italiju, koliko se tamo zadržavao i kad se natrag vraćao. Sigurno znamo samo to da ga od god. 1784. pa nadalje po nekoliko mjeseci ne nalazimo u Splitu.5/

1/ KAS, Nr.66, Spisi kanonika Tokića, svež. II. Tamo se nalazi kopija spisa datiranog 17.V 1786. U spisu se ističe da dr Angelo Dalla Costa kao crkveno lice nije sposobno rješavati slučajeve na gradjanskom sudu, dok se u drugom spisu sastavljenom sutradan govori da se bez povrede javnih zakona može izabrati kao posrednik ili smiritelj, iako je crkveno lice.

2/ KAS, Nr. 449, Bilješke izrečenih misa (g.1763-1788).

3/ KAS, Nr. 652, Knjiga punktacija iz god. 1784. Ne možemo sa sigurnošću doznati da li je išao u kor i slijedećih godina jer su Knjige punktacija od g. 1785-1788. izgubljene.

4/ O prvom boravku govori spis koji se nalazi u SAS, br. 14, svež. II, str. 15, a datiran je u Veneciji 3.VII 1785. O drugom pak boravku govore dva pisma nekog Bergelića koja se nalaze u SAS, br. 14, svež. I (medju prvim listovima). Prvo je pismo sastavljeno u Veneciji 4.VII 1787. U njemu se spominje da je toga dana gosp. Dalla Costa na povratku u Dalmaciju prispio iz Padove u Veneciju. U drugom, datiranom takodjer u Veneciji 13.VII iste godine, kaže se da je gosp. Dalla Costa došao u Veneciju s vjerodostojnim kartama sjemeništa. To su valjda bile isprave na temelju kojih su se sjemeništu imali isporučiti stanoviti dohoci.

5/ Tako se npr. iz Bilješki izrečenih Misa (KAS, Nr. 449) vidi da uzastopce ne služi Mise u splitskoj prvostolnici od studenog 1784, do listopada 1785, zatim od siječnja 1787. do studenog te godine.

Angelo je kao dugogodišnji profesor i ravnatelj sjemeništa bio u Splitu vrlo zapažena osoba pa je bilo prirodno da mu se podijeli i koje više crkveno dostojanstvo. I zaista, već god. 1769. iako tada još vrlo mlad, bio je na kaptolskoj sjednici održanoj 30.VI iste godine predlagan za kanonika splitske prvostolne crkve. Kako je, medjutim, taj put dobio samo 6 povoljnih naprama 10 nepovoljnih glasova, nije bio izabran on, već Josip Dalla Croce.[1/]

Pod konac svoga života ipak postaje splitskim kanonikom, i to tzv. prekobrojnim kanonikom (canonicus supranumerarius).[2/] Izabrao ga je kaptol na svojoj sjednici održanoj u sakristiji prvostolne crkve 16. veljače 1786. Na toj je sjednici kanonik Čulić pred 18 prisutnih kanonika izložio pravo kaptola da osim pravih izabere i tzv. prekobrojne kanonike. Zatim je naglasio da bi bilo dobro da se kaptol i sada posluži tim svojim pravom. U tu svrhu on predlaže gosp. dra don Angela Dalla Costu "sina ove prvostolne metropolitanske crkve, osobu obdarenu znanjem i dobra ponašanja, koji je prije bio ravnatelj i lektor obaju prava u nadbiskupskom sjemeništu, auditor i opći namjesnik g. nadbiskupa". Prisutni su prihvatili prijedlog. Uslijedilo je glasovanje na kojemu je Dalla Costa dobio 15 povoljnih, a 3 nepovoljna glasa i tako pribrojen kaptolu kanonika splitske prvostolne crkve.[3/]

1/ KAS, Nr.11, Zapisnik kaptolskih sjednica od god. 1768-1779, str. 20' i sl. U zapisniku se izmedju ostalog ističe: "Poi fù introdotto il Sig[r] Dr Dn. Angelo Dalla Costa sogetto e per dottrina per costumi, per exemplarità, e per grado che lodevolmente esso sostiene di Lettore di questo nostro Seminario per eximio ... "

2/ Prekobrojni se kanonici (canonicus supranumerarius) biraju po posebnoj povlastici u tzv. zatvorenim kaptolima ili u takvim kaptolima u kojima je odredjen tačan broj kanonika s pravom na prebendu. Uživaju ista prava kao i gornji kanonici, tj. pravo na kanoničko sjedalo u koru, pravo na glas u kaptolskim sjednicama, pravo na koralne dnevnice i na vanjska kanonička odličja. Jedino im se ne dodjeljuje kanonička prebenda. Isto su tako kao i kanonici koji uživaju prebendu dužni vršiti službu Božju u stolnoj crkvi; uspor. Enciclopedia Cattolica, II, Città del Vaticano 1949, stup. 566. pod naslovom: Canonico.

3/ Originalni je zapisnik kaptolske sjednice izgubljen, ali se na sreću sačuvao kao prijepis u Zapisniku sjednica ni-

Kao prekobrojni kanonik imao je pravo na kanoničko sjedalo u koru, pravo na vanjska kanonička odličja, kao i na koralne dnevnice i glas na kaptolskim sjednicama. Kanoničke prebende nije imao, a nije je mogao niti steći samim njenim ispražnjenjem, već jedino novim izborom sa strane kaptola.1/

Nije nam poznato da li je prisustvovao kaptolskim sjednicama i da li je tamo štogod predlagao, budući da su zapisnici sjednica iz tih godina izgubljeni. Iz čitavog tog vremena jedino na temelju Knjiga punktacija doznajemo da od početka 1789. u svojstvu kanonika dolazi redovito u kor.2/

Angelo Dalla Costa završava svoj ovozemni život 1790. godine, u svojoj 58. godini. Ne znamo sa sigurnošću da li je to bilo 15. ili pak 16. ožujka. U knjigama punktacija iz te godine, naime, zapisano je pod mjesecom ožujkom: Obiit decima quinta diei currentis3/, a u splitskim maticama umrlih stoji: Adi 16-Marzo 1790 - Il Rmō Sig[r] Can(oni)co Dr. D. Angelo Dalla Costa d'anii 57-e mezzo c(irc)a munito de'Ssmi Sacramenti passò a miglior vita e fu sepolto in Duomo.4/

Nije nam poznat ni bliži uzrok njegove smrti. Na temelju Knjiga punktacija jedino možemo pretpostavljati da je preminuo naglo, odnosno da nije dugo poboljevao. Naime, u početku god. 1790. on redovito dolazi u kor pa mu je u mjesecu siječ-

---

žeg duhovništva, održane 25.II 1786 (KAS, Nr. 101). Ova je sjednica bila sazvana zbog prigovora nekih svećenika da je Dalla Costin izbor za prekobrojnog kanonika bio protuzakonit. Prisutnim je svećenicima izmedju ostalog bio pročitan zapisnik ranije spomenute kaptolske sjednice, nakon čega su se svi uvjerili da njegovim izborom nisu ni najmanje povrijedjena prava nižeg duhovništva.

1/ Uspor. gornji zapisnik u kojemu se govori o Dalla Costinu izboru za kanonika (KAS, Nr. 101) i Enciclopedia Cattolica, stup.566. pod naslovom: Canonico.

2/ KAS, Nr.652, Knjiga punktacija iz god. 1789. Ostale Knjige punktacija (god. 1790-1799) nisu sačuvane. - Kao kanonik spominje se i u jednoj raspravi izmedju kanonika Tokića i svećenika Candida. (SAS, br. 66, Spisi kanonika Tokića, svež. II).

3/ KAS, Nr. 652, Knjige punktacija od god. 1781-1790.

4/ HAS, Matica umrlih (g.1773-1806), list 149. Vidi fotokopiju ovog zapisa medju prilozima ovoj radnji. (Prilog br. 5).

nju zabilježeno 150 oficija, a u veljači 130. Nastavio je dolaziti i u ožujku, te mu se do dana smrti nakupilo 77 oficija. Sve je to dokaz da je prisustvovao službi Božjoj u koru do pred samu smrt. Nije isključeno da je i on poput oca Antuna udaren srčanom kapi.1/ Primio je, medjutim, sakramente umirućih, kako se ističe u prije spomenutom matičnom zapisu.

Poznati nam izvori ne daju ni podrobnijih izvještaja o njegovu pokopu. Iz matice umrlih jedino doznajemo da je sahranjen u onoj istoj crkvi u čijoj je službi bio još kao mladi klerik pa sve do svoje smrti, tj. u prvostolnoj crkvi sv.Dujma u Splitu, gdje i danas leže njegovi posmrtni ostaci.2/

c/ Osobnost i opći prikaz književnog rada

Pri kraju ovog prikaza o životu i radu Angela Dalla Costa pokušat ćemo s nekoliko poteza orisati njegov lik promatrajući ga kao čovjeka, profesora (odgojitelja), svećenika i rodoljuba. Uz put ćemo se posebno sasvim kratko osvrnuti i na njegov književni rad.

Naš je pisac bez sumnje baštinio lijepa prirodna svojstva, koja su njegovi roditelji i odgojitelji dalje razvijali i oplemenjivali. I on je sam takodjer radio na svojoj duhovnoj izgradnji. Zbog svega toga u njemu se razvila jaka svećenička ličnost zapažena ne samo od splitskih nadbiskupa, koji su mu povjeravali prije spomenute odgovorne službe, nego i od drugog splitskog duhovništva zbog čega je još kao mladi svećenik bio predlagan za kanonika.

Na temelju njegovih tiskanih djela i nekih rukopisnih (arhivskih) izvora upada nam u oči na prvom mjestu njegova radinost spojena s intelektualnom nadarenošću. Angelo je bez sumnje cijeli život posvetio neumornom radu. U prvim godinama

---

1/ Uspor. Arhiv župskog ureda - Sinj, Matica umrlih (g.1750--1790), pod datumom: 20. kolovoza 1759.

2/ U prije spomenutom zapisu kaže se da je Angelo ukopan "in Duomo". "Duomo" je splitska prvostolna crkva svetog Dujma. To se npr. vidi iz naslovne stranice knjižice Franje Carrare, Chiesa di Spalato ..., u kojoj ispod gornjeg naslova stoji crtež splitske prvostolnice i natpis: Duomo di Spalato.

profesorske službe marno se priprema za predavanja, a kao dugogodišnji ravnatelj sjemeništa bavi se različitim sjemenišnim poslovima. Uz to vjerojatno djeluje i u duhovnoj pastvi, posebno na području propovjedništva. Ali i pored svega toga znao se povlačiti i u samoću i tu, okružen pravnim i drugim djelima, produbljivati i proširivati svoje znanje prema zahtjevima vremena i odgovornoj profesorskoj službi. Kao intelektualno pak nadaren čovjek posezao je i za perom ispod kojega su izašla i do danas nam sačuvana dva tiskana djela: jedno iz područja kanonskog prava na hrvatskom jeziku pod naslovom "Zakon Czarkovni" (Mleci 1778), a drugo propovjedničko na talijanskom jeziku. Prvo će djelo biti predmet obrade glavnog dijela ove radnje, a o drugom djelu ovdje donosimo tek nekoliko kratkih podataka.

Dvije godine poslije ZC, tj. g. 1780, Dalla Costa izdaje, takodjer u Mlecima, na talijanskom jeziku dva svoja odulja govora pod naslovom: Sacri - panegirico della Vergine Annunziata e discorso sul Mistero dell'ineffabile Incarnazione del Verbo divino dell'Abate don Angelo Dalla Costa Rettore dell' Arcivescovile Seminario di Spalato, e Publico Professore di Legge in detto Seminario. Posvetio ih je Federiku M.dei Conti Giovanelli, mletačkom patrijarhi.

Prvi govor - panegirik u čast Navještenja Bl. Djevice Marije - tiskan je na prvih 14 stranica, a iza njega slijedi, takodjer na 14 stranica, govor o Utjelovljenju Sina Božjega. Jedan i drugi zapravo predstavljaju prekrasne bogoslovne rasprave napisane retorskim stilom. Te je panegirike, kako izvještava Franjo Carrara, nakon izlaska pohvalio kardinal Borgia, prefekt Svetog Zbora za širenje vjere.1/

Nije poznato da je osim ova dva djela išta drugo izišlo ispod Dalla Costina pera. Možemo, medjutim, pretpostavljati da je spremao gradivo i za neke druge radove, posebno za obradu gradjanskog prava, koje je, kako sam ističe u ZC,

---

1/ Carrara, n. čl. u LUNARIO per l'anno 1846, str. 5

kanio takodjer tiskati.[1]

Prerana smrt ga je, medjutim, u tome omela.

Kod Angela se osim radinosti posebno ističe razboritost spojena s odlučnošću i ljubavlju prema mladeži. Naime, da se nije odlikovao ovim vrlinama, ne bi razmjerno dosta mlad postao ravnateljem sjemeništa (u 33. godini života) i na toj dužnosti ostao punih 17 godina, tim više kad znademo da su se i prije i poslije njega ravnatelji često mijenjali.[2]

Kao svećenik Angelo je bio uzorna ponašanja i na ugled svojim gojencima. Posebno se isticao u posvemašnjoj odanosti i poslušnosti prema crkvenim poglavarima[3] i u pobožnosti prema Presvetoj Djevici.[4]

Isticao se takodjer i u ljubavi i brizi za braću svećenike, a osobito za svećenike glagoljaše te je za njih, kako ćemo kasnije vidjeti, u prvom redu i napisao svoj ZC.

Iz pravnog djela našeg pisca izbija na kraju još jedna zanimljiva značajka njegove osobe. On se, makar su mu roditelji podrijetlom Talijani, osjeća ne samo Hrvatom nego je i

---

1/ ZC I, 163.

2/ Uspor. SAS, br.2. i 3. Blagajnički dnevnici sjemeništa iz 18. st. - Sam je Dalla Costa nehotice priznao svoje odgojiteljske vrline kada je u posveti II sveska ZC nadbiskupu Garanjinu napisao: "Sva pomglja i nastojanje tvoje (nadbiskupovo) jest da u istomu (tj. u sjemeništu) nahodese razboriti Nauçitegli, koji mladichje uçitti imahu s› kriposnima nauczii ..., (ZC II, str. IV).

3/ To, opet nehotice, ističe i on sam u istoj posveti drugog sveska nadbiskupu Garanjinu riječima:"Menni sada kakono slughi ponixnomu daruj milostivo oproschjenje, i ustarpi slobodschinu moga Sarcza, koje samo xive za tebe služiti, i dopustimi da czelijuchi svete Ruke tvoje prikaxem iznova i priporuçim sebe, i knighe moje gliubavi, i obrani zamiritoj tvojoj. - Ponix.^{ni} Bogh.^{ni} i Duxni Slugha - Angel Dalla Costa. (ZC II, str. V i VI).

4/ Njoj je posvetio i svoje pravno djelo ističući da je ona "Pristoglje od mudrosti", "vlastita Gospoja od oni, koji nastoju na doteçenje od iste", itd. (ZV I, str. III-IV). Isto je tako njoj u počast napisao "Panegirico della Santissima Vergine Annunziata", koji zaista predstavlja dostojan hvalospjev Mariji.

pravi rodoljub hrvatskog naroda, koji zove "svojim narodom", a hrvatski jezik - "našim jezikom". On sam, naime, ističe već na naslovnoj stranici djela da je napisano "za nauçenie i prosvitgljenie redovnikov harvaskoga naroda", a u predgovoru : "Ova knigha, koja do sada niese vidila istumaçena u nasc jezik, pokaxuje svemu Narodu Harvaskomu ... "[1/]. Na kraju pak ZC veli da je svoj lagani i ubogi trud prikazao Bogu i Bl.Djevici "dabi Bogh hotio da, i çistim istumaçenjem, i svaka kojasam prikazao, i prinio Narodu momu da budu zadovogljna, i gljubeznivo priçekana. Amen".[2/]

S pravom je, dakle, i on unesen g. 1925. u zbornik ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI[3/], i s pravom ga Crnica ubraja medju istaknute ličnosti hrvatskog naroda u prošlosti.[4/]

1/ ZC I, str. V.

2/ ZC II, 207.

3/ ....., n.čl. u zborniku ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI, str. 57.

4/ Crnica, n.čl. u NOVOM DOBA od 25.XII 1936.

Prelazeći nakon ovog uvoda na obradu pravnog djela Angela Dalla Coste, u prvom poglavlju dajemo opći pregled ZC, i to kako vanjski opis tako i kratak sadržaj. U drugom se poglavlju osvrćemo na njegovu jezičnu stranu i, posebno, na pravnu terminologiju. Iza toga, u trećem poglavlju, ispitujemo kojim se izvorima i kojim piscima Dalla Costa služio. U zadnjem pak poglavlju kritički se osvrćemo na cijeli ZC te najprije spominjemo povod njegova nastanka kao i svrhu koja se njime htjela postići. Zatim se osvrćemo na sustav i metodu prema kojima je djelo obradjeno i iznosimo svoje mišljenje o njegovoj znanstvenoj vrijednosti.

Uz put još napominjemo da će cijelo ovo raspravljanje predstavljati samo opći prikaz ZC, dok se u pojedina pitanja, kao što je npr.obrada svakog pravnog termina, nećemo upuštati.

Prvo poglavlje

PREGLED "ZAKONA CZARKOVNOG"

Obradu pravnog djela Angela Dalla Coste započet ćemo njegovim vremenskim postankom, vanjskim izgledom i tehnikom pisanja, a zatim ćemo donijeti i njegov kratak sadržaj. Sve je to potrebno učiniti zbog toga da bi se čitalac koji ovo djelo nema pri ruci što bolje s njim upoznao.

I VRIJEME POSTANKA, VANJSKI IZGLED I TEHNIKA PISANJA

1. Vrijeme postanka

Angelo Dalla Costa piše ZC za vrijeme svoje profesorske i ravnateljske službe u splitskom sjemeništu.[1/] Kad je djelo bilo već priredjeno za tisak te pregledano i ispravljeno od Ignacija Bakotića[2/], predao ga je javnom revizoru Antunu Bommanu. Ovaj, pošto ga je pročitao, izjavljuje da u njemu nema ništa što bi se protivilo katoličkoj vjeri. Poslije toga reformatori nauka u Padovi, na temelju spomenute izjave kao i

---

1/ Angelo, kako smo vidjeli u prikazu njegova života, vrši profesorsku službu u splitskom sjemeništu od početka šk. g. 1759/60. do kraja 1782/83, a ravnateljsku od početka 1765/66. do početka 1783/84.

2/ O pomoći koju je Ignacije Bakotić pružio Dalla Costi kod izrade njegova pravnog djela, osobito s jezične strane, govori sam pisac u ZC I, str.VI, riječima: "Za uçiniti i ispraviti ove knighe moliosam Gospodina D. IGNAZIA BACCOTICHJA Popa Kstila Opatiskoga Darxave Splitske, za da on toliko u istumaçenju Harvaskomu koliko u ispisanju budemi Pomochnik, scto s'mojim podpunim zadovoljenjem i s'vascom, kako ufam, korischju, dostojnoje izvarscio." -

- Pod "Kastilom Opatiskim Darxave Splitske", o kojemu Dalla Costa ovdje govori, ima se razumjeti Opatičin kaštel (Castrum abbatissae), što su ga u Kaštel-Gomilici u XVI stoljeću podigle benediktinke sv. Marije iz Splita (uspor. Ostojić I., članak pod naslovom: Don Franje Bulić i naši benediktinci, u BOGOSLOVSKOJ SMOTRI, XXXV, Zagreb 1965, br. 1, str. 126).

izjave njihova tajnika da u njemu nema ništa protivno ćudoredju, daju 6. listopada 1777. pismenu dozvolu Ivanu Krst. Casaliju, tipografu u Mlecima, da djelo tiska.1/ Casali se odmah dao na posao, pa je već slijedeće godine (1778) ZC ugledao svijetlo.2/

Neposredni nadzor i brigu oko tiskanja vjerojatno je u Angelovo ime vodio kanonik Ivan Venturini, dok je sam pisac učinio ispravke3/. Nije nam poznato da li je u tu svrhu putovao u Mletke ili mu je prvi istisak ZC bio poslan u Split. Kanonik Venturini, koji je inače boravio u Mlecima, isto tako vodi brigu oko rasprodaje knjige4/. Cijena joj je bila 12 mletačkih odnosno 26 dalmatinskih lira.5/

1/ Gornji se podaci nalaze u samom ZC, i to na kraju II sveska gdje je odštampan doslovni tekst službenog spisa reformatora nauka u Padovi ("Noi Riformatori Dello Studio di Padova") u kojemu se sve to spominje. Spis izdan 6. studenoga 1777. potpisali su trojica reformatora: Petar Barbarigo, Franjo Morosini i Jeronim Grimani (ZC II, 208).

2/ To se vidi po godini izdanja označenoj na naslovnim stranicama obaju svezaka, gdje stoji da je djelo objavljeno: u Mneczi MDCCLXXVIII.

3/ Da je proveo ispravke sam pisac, vidi se iz njegove "Opomene gljubeznivomu sctioczu", gdje u vezi s tiskarskim pogreškama u ZC izmedju ostalog veli: "... menni prosti, ako megju mnoghima nebudemji razaznao, i do czila popravio" (ZC I, str. XII, i ZC II, str. XII).

4/ I o tome govori sam Dalla Costa u predgovoru riječima : "Ko bude xeliti dobaviti ove knighe nekase uteçe Pripoctovanomu Gospodinu D. Ivannu Kanuniku Venturinu u Mneczi kod S. Antonina prid Skupschinom Bratinskom reçenom alla Fraterna." (ZC I, str. VI) - Iz ovih se Dalla Costinih riječi takodjer može zaključiti da je kanonik Venturini, kako smo gore ustvrdili, vodio neposredni nadzor i brigu oko tiskanja budući da se Dalla Costa u to vrijeme nalazio u Splitu.

5/ To takodjer spominje sam Dalla Costa pri kraju predgovora riječima: "Czina, ilitivam arç, bitichje 12. Libara D. M. a nasce 26".

U vezi s vremenskim postankom ZC ovdje ćemo posebno obratiti pažnju na činjenicu da je ovo djelo prvo potpuno crkvenopravno djelo na hrvatskom jeziku.

Kad smo u uvodu govorili o književnim prilikama mletačke Dalmacije, napomenuli smo medju ostalim da su mnogi Dalmatinci u toku 15., 16. i 17. st. - obavljajući u većini slučajeva profesorske a koji put i ravnateljske službe na različitim stranim, posebno talijanskim, sveučilištima - pisali djela, pa i znanstvena, na stranim jezicima, osobito latinskom. Drugi su to isto zbog šire javnosti činili u domovini[1]. Ovdje dodajemo da je medju tim piscima Dalmatincima, a isto tako i medju piscima iz drugih naših krajeva, bilo i onih koji su pisali o različitim pitanjima s područja kanonskog prava, kao što su: Grgur Natali (+1550), Klement Ragnina (1482-1559), Franjo Nigretić (1501-1549), Ivan Stojković (1400-1442), Toma nazvan "Illyricus" (u početku 16. st.), Augustin Nalješković (+1527), zatim Bonifacije Stefanis-Drakulić, Juraj Drašković, Marije Cabosa (1505-1582), Nikola Bona i dr.[2]

Prije Dalla Coste, medjutim, samo mali broj naših ljudi piše na hrvatskom jeziku o pitanjima koja su u vezi s kanonskim pravom. To su: Pavao Matijević koji je preveo za ispovjednike "Ispoviedaonik sabran iz pravoslavnieh naučitelja po P.O. meštru Ieronimu Panormitanu - prinesen u jezik bosanski" i izdao u Rimu 1630; zatim Ivan Tanzlinger-Zanotti iz Zadra (1661-1732) sa svojim djelcem "Kratka dali korisna upitovanja za one koji žele primiti crikveni red", Mleci 1688[3] i napokon već spominjani Antun Kadčić sa svojim djelom "Bogoslovje diloredno ... ", izdanim u Bolonji 1729, kao i neki drugi manje poznati.

1/ Uspor. str. 7-8 disertacije.

2/ Imena spomenutih pisaca, a o nekima i kratke podatke, donosi Šime Ljubić kako u "Ogledalu", II, str. 317. i sl., tako i u "Dizionario biographico". Rogošić pak u n.dj., str. 20-21. i 26, prema kojemu smo i donijeli gornji popis, spominje uz imena pojedinih pisaca takodjer i naslove kao i godine izdanja njihovih djela ili rasprava. Pri tome se uglavnom služio gore navedenim djelima Šime Ljubića.

3/ Uspor. Rogošić, n.dj., str. 27.

Medjutim ni jedan od tih pisaca nije napisao i izdao potpuno djelo o kanonskom pravu na hrvatskom jeziku. Ta je čast prvog kod Hrvata zapala našeg pisca - Angela Dalla Costu. Jedna, naime, djela spomenutih i drugih pisaca obradjuju samo odredjeno gradivo iz crkvenog prava, druga su samo prijevodi, dok su treća napisana više pod moralnim nego pod pravnim vidom. Istom je naš pisac s pravnog gledišta obradio cijelo kanonsko pravo i na taj način stekao ime prvog hrvatskoga crkvenopravnog pisca.

Takvim ga je stvarno i prije nas proglasio Ante Crnica u već više puta spominjanom članku "Pisac prvog crkvenog prava na hrvatskom jeziku - Splićanin".1/ O njemu kao priredjivaču prvog priručnika crkvenog prava na hrvatskom jeziku govori i pisac spomenute crtice u HRVATSKOJ ENCIKLOPEDIJI,2/ kao i

---

1/ U gornjem članku (NOVO DOBA od 25.XII 1936.) Crnica najprije napominje kako Šime Ljubić u "Ogledalu", II. str. 365. spominje trojicu hrvatskih mužova koji su se u prošlosti bavili pisanjem crkvenog prava: Stjepana Rusića, Dalla Costu i o. Miju Dragičevića. Zatim dokazuje da Dalla Costin suvremenik Stjepan Rusić, kustos stolne crkve u Dubrovniku, nije po zanimanju bio kanonist i da se pod Novim Zakonom, koji je ovaj priredio, a o čemu Ljubić govori u "Ogledalu", II, str. 464, nema razumijeti prijevod Corpusa kanonskog prava, nego prijevod novijih crkvenih zakona koji su se odnosili na bogoslužje. Zbog svega toga zaključuje Crnica, Rusić se ni u kakvom smislu ne može smatrati crkvenopravnim piscem. - Slažemo se s Crničinim zaključkom da Rusića ne možemo smatrati kanonistom, ali ne i s tvrdnjom da se pod Novim Zakonom ima razumjeti prijevod novijih bogoslužnih zakona, budući da se tu radi o prijevodu sv. Pisma, kako to spominje i Mihovil Kombol u gore navedenoj "Povijesti hrvatske književnosti do Preporoda", str. 349. - Crnica se na istom mjestu takodjer osvrće na o. Miju Dragičevića, franjevca iz Vrgorca, koji je izdao u Mlecima 1779. "Ispitanja svru sveti redova i sakramenata izvadjena iz više knjiga", naglašavajući da se u ovom djelu raspravlja samo o jednom dijelu prava i da tamo ima mnogo dogmatskog, moralnog i drugog gradiva. Crnica još dodaje da se Dragičevića vremenski ne bi moglo staviti pred Dalla Costu sve da je obradio i cijelo pravo budući da je Dalla Costin ZC izišao godinu dana prije Dragičevićeva djela.

2/ HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, svezak IV (Zagreb 1942), str. 437. V(jekoslav) Š(tefanić), pisac ovog članka, veli da je Dalla Costa sastavio prvi iscrpan priručnik kanonskog prava na hrvatskom jeziku u 2 sveska.

Franjo Herman u svojim skriptama "Institucije kanonskog prava"[1], dok Rogošić ističe da je napisao prvi kod Hrvata potpuni sistem kanonskog prava.[2]

O svome pravnom djelu kao prvom te vrste na hrvatskom jeziku govori i sam Dalla Costa u predgovoru riječima: "Ova knjigha koja do sada niese vidila istumaçena na nasc jezik, pokaxuje svemu Narodu Harvaskomu sctosu Zakoni ... "[3]

Na kraju još dodajemo da je Dalla Costa svojim ZC sebi pribavio ne samo ime i čast prvog pravnog pisca na hrvatskom jeziku, već takodjer za cijelo jedno stoljeće i čast jedinog crkvenopravnog pisca koji je na hrvatskom jeziku obradio cijelo kanonsko pravo. Prvi je, naime, poslije njega obradio cijelo pravo na hrvatskom jeziku istom Ferdinand Belaj objavivši u Zagrebu g. 1893. svoje "Katoličko crkveno pravo"[4].

2. Vanjski izgled i tehnika pisanja

ZC je tiskan u dva sveska. Prvi svezak broji XII + 272, a drugi XII + 208 stranica formata 225 x 165 mm.

U oba sveska iza prve korice i jednog čistog lista najprije dolazi naslovna stranica. Na njoj je označen naslov djela, pisac, mjesto i godina tiskanja, tiskar i dozvola crkvenih poglavara (imprimatur).

1/ Herman, kaže da je Dalla Costa pisac prvog udžbenika crkvenog prava na hrvatskom jeziku (n.dj., str. 3).

2/ Rogošić, n. dj., str. 25.

3/ ZC I, str. V.

4/ Uspor. Rogošić, n.dj. str. 25.

Naslovna stranica prvog sveska glasi :

ZAKON CZARKOVNI
sloxen i upravglien
za nauçenie i prosvitgljenie
redovnikov harvaskoga naroda
od
Angela Dalla Costa
nauçiteglja czarkovnoga i svitovnoga zakona,
popa czarkve parvostolne spliske.
Knighe I.
U Mneçzi
MDCCLXXVIII .
Po Ivannu Casali.
S'dopustenjem Staressinaa [1]

U prvom svesku iza naslova stranice slijedi posveta cijelog djela "Nebeskoi i zemaglskoj Kragliczi Blaxenoj Diviczi Marij".[2] Zatim slijedi predgovor pod naslovom "STIOCZU"[3], pa kazalo prvog i drugog dijela prema poglavljima i, napokon, kratko upozorenje pisca o čitanju nekih slova i tiskarskim pogreškama.[4] Iza toga nadovezuje se prvi

---

1/ Medju prilozima ove radnje donosimo njezinu fotokopiju kao Prilog br. 6. - Naslovna je stranica drugog sveska jednaka ovoj samo s razlikom što mjesto "Knighe I" tamo stoji"Knighe II".

2/ ZC I, str. III-IV. - Da je Dalla Costa posvetio Bl. Djevici cijelo svoje pravno djelo, vidi se ne samo po riječima ove posvete nego i po završetku djela, gdje ističe da je ZC napisao "na slavu onoga koji iz niscta stvorioje svaka, i na slavu onne (tj. Bl. Djevice) kojoj posvetiosam ovi lagani i uboghi trud moj s'kratkim prikazanjem ... " (ZC II, 207).

3/ ZC I, str. V - VI.

4/ ZC I, str. VII - XII.

dio, razdijeljen na 53[1], pa drugi dio, razdijeljen na 45 poglavlja[2].

Drugi je svezak po vanjskom izgledu sličan prvom. Iza naslovne stranice slijedi posveta ovog sveska "Prisvitlomu i priposctovanomu Gospodinu Gospodinu Ivannu Luci Garagninu arkibiskupu i parvostolniku Dalmacie i sve Kroacie"[3], zatim kazalo trećeg i četvrtog dijela i upozorenja za čitanje kao gore[4]. Iza toga nadovezuje se treći dio, razdijeljen na 34[5] i četvrti, razdijeljen na 35 poglavlja[6]. Na zadnjoj se stranici (208) nalazi već spomenuta dozvola tiskanja.

Dalla Costa je svoje pravno djelo ukrasio s više amblema. Na naslovnim stranicama obaju svezaka kao i na koncu prvog dijela ucrtano je Božje oko s nekoliko andjela. Na početku posvete Bl. Djevici nalazi se slika Bezgrešne s Djetetom u ruci i mjesecom pod nogama. Ispred prvog dijela stoji slika Adama u raju zemaljskom, a ispred drugog Golubica, simbol Duha Svetoga, s dva andjela. Na početku posvete drugog sveska nadbiskupu Garanjinu ucrtan je grb istog nadbiskupa[7]. Osim spomenutih, ovaj svezak ima još nekoliko amblema, koji predočuju razne ukrase s cvijećem i andjelima.[8]

Na vrhu svake stranice označen je ovećim slovima dio djela o kome se tamo raspravlja. Pojedina su pak poglavlja označena rimskim brojevima iza kojih slijedi naslov; npr.

1/ ZC I, 1 - 119.

2/ ZC I, 121 - 272. - Dalla Costa je, naime, kako ćemo posebno naglasiti u zadnjem poglavlju ove radnje, svoje djelo obradio prema institucijskom sustavu, koji crkveno pravno gradivo rasporedjuje na četiri dijela ili četiri knjige.

3/ ZC II, str. III - VI. - Ivan Luka Garanjin upravlja splitskom nadbiskupijom od 1765. do 1783. g.

4/ ZC II, str. VII - XII.

5/ ZC II, 1 - 114.

6/ ZC II, 115 - 207.

7/ Uspor. Krizomali U., Grbovi splitskih nadpastira, Split 1941. str. 9.

8/ Tako se nalaze u kazalu tri, po jedan na početku II i IV dijela i jedan na svršetku III. dijela.

"Poglavlje II. - Od Zakona Boxjega".[1]

Tekst je poglavlja redovito kratak. Ima samo nekoliko dugih poglavlja od kojih su dva razdijeljena i na podnaslove, i to XV pogl. drugog dijela i pogl. XXXIV trećeg dijela.[2]

Cijeli je ZC tiskan sa dvije vrste slova, običnim slovima i kurzivom. Kurzivom su tiskani naslovi pojedinih poglavlja, kako u kazalu, gdje su naslovi dulji, tako i u samom tekstu, gdje su kraći. Ovim su oblikom slova takodjer tiskani doslovni citati u tekstu i svi navodi na kraju poglavlja, a sve ostalo običnim slovima. U ZC je inače uzet gusti slog i zbog toga se na njegovih nešto više od 500 stranica nalaži obilno gradivo.

Stranice su označene arapskim brojevima na gornjem vanjskom uglu, a na koncu svake od njih, radi lakšeg čitanja, stavljena je riječ ili dio riječi kojom počinje slijedeća stranica.

Papir na kojemu je djelo tiskano prilično je čvrst, a tekst, unatoč nekim pogreškama koje ćemo kasnije spomenuti, estetski i tehnički prilično dotjeran. O svemu tome govore primjerci ZC sačuvani po našim knjižnicama, a i sam Dalla Costa kad veli u predgovoru: "Karta i Stampa bitichje prilişna u svemu ovoj Doglasivoj Knighi".[3]

ZC obiluje mnogim navodima izvora i pisaca. Samo su rijetka poglavlja u kojima se ne nadje barem pokoji[4], dok su u nekima navodi zaista mnogobrojni[5]. O tome ćemo govoriti opširnije u poglavlju o Dalla Costinim izvorima i piscima kao i u općem kritičkom osvrtu. Kao oznake za navode

---

1/ ZC I, 6 - Jedini izuzetak od gornjeg pravila čini I poglavlje prvog dijela u kojemu je broj poglavlja označen slovima (Poglav;e parvo) bez ikakve druge oznake (ZC I, 1) i I poglavlje trećeg dijela, koje je takodjer bez naslova (ZC II, 1).

2/ ZC I, 151. i sl. i ZC II, 73. i sl.

3/ ZC I, str. VI.

4/ Npr. II poglavlje prvog dijela (ZC I, 7).

5/ Uspor. npr. zadnje poglavlje drugog dijela (ZC I, 272).

u samom glavnom tekstu služe arapski brojevi u zagradama, koji u svakom poglavlju počinju iznova s brojem 1. Sami pak navodi, inače označeni latinskim jezikom, smješteni su na kraju pojedinih poglavlja.

Sastavljajući ZC Dalla Costa se, kao i drugi pisci, služio mnogim latinskim kraticama. Od njih su najobičnije slijedeće :

arg.	- argumentum	ibid., ib.	- ibidem
art.	- articulus	h.	- hoc, hujus
can., c.	- canon	Inst.	- Institutiones Justiniani
cap., c.	- caput	In 6	- In libro sexto Bonifatii VIII
cau., c.	- causa (in parte 2 Decreti Gratiani)	L.	- Lex
cit.	- citatus	l.	- liber
Clem.	- Decretales Clementis V	n.	- numerus
Cod., C	- Codex Justinianus	Nov.	- Novella
conc.	- concilium	Off.	- officium
const., cons.	- constitutio	Pand.	- Pandectae
de cons.	- de consecratione (in parte 3 Decreti Gratiani)	Ref.	- reformatio
		RI	- regula iuris
D.	- Digesta	quaest., q.	- quaestic
dist., dis., D	- distinctio (in parte 1 Decreti Gratiani)	s.	- sanctus
		sent.	- sententia
D.	- Decretum Gratiani	sess.	- sessio
decr.	- decretum	syn.	- synodus
ead.	- eadem	seq.	- sequens
eod.	- eodem	tex.	- textus
episc.	- episcopus	tit., t.	- titulus
epis., ep.	- epistola	tom.	- tomus
etc.	- et cetera	Triden., Trid.	- Concilium Tridentinum
Extrav.	- Extravagantes (Joannis XXII et Communes)	ult.	- ultimus
fin.	- finalis, finis	un.	- unicus
gloss., gl.	- glossa	§	- paragraphus

Pri kraju ovog prikaza o vanjskom izgledu i tehnici pisanja ZC potrebno je uz pozitivne strane, koje smo već naveli, ovdje iznijeti i neke tehničke nedotjeranosti i nedostatke, koji nagrdjuju njegov vanjski izgled.

1) U djelu se nalazi priličan broj tiskarskih pogrešaka, kao što je često zamjenjivanje slova za slovo[1/] ili prometanje slova[2/], zatim često ispuštanje brojeva koji u tekstu označuju mjesta na koja se odnose navodi ispod teksta[3/] ili postavljanje tih brojeva na pogrešna mjesta[4/]. Zbog toga je više puta teško provjeriti izvore i mjesta iz djela onih pisaca na koja se Dalla Costa poziva.

2) U ZC se osim toga koji put krivo navode ili naprosto ispuštaju brojevi odnosno početne riječi različitih odredaba, zbog čega takodjer nije moguće, kadšto ni uz najbolju volju, pronaći mjesta na koja se pisac poziva.[5/] Ovaj se

---

1/ Uspor. npr. ZC I, 42, gdje stoji "zazlogh" mj. razlogh; I, 116, gdje stoji "urimena" mj. vrimena i "posveckjevalaje" mj. posvechjevalaje; I, 118, gdje stoji "plagodarstvi" mj. blagodarstvi.

2/ U ZC I, 48, npr. stoji "dxunosti" mj. duxnosti.

3/ Uspor. npr. ZC I, 148, gdje se u tekstu ne označuje mjesto navoda br. 1. Isto se tako oznaka ispušta za navod br. 1. i u ZC I, 157. i ZC I, 158, dok se u ZC II, 70, uzastopce ispuštaju oznake za navod br. 3 i 4.

4/ Uspor. npr. ZC II 141-142. Tamo bi navod 2, koji se odnosi na Evandjelje sv. Luke, morao stajati na mjestu navoda br.3, a navod br. 3, koji se odnosi na zakonik Grgura IX, na mjestu navoda br.4, dok bi navod 4, imao stajati na kraju odsjeka, a Dalla Costa ga uopće ne stavlja. - U ZC I, 139, na mjestu navoda br.7 ima stajati br.8, a na mjestu broja 8 broj 9; prema tome mjesto za navod br.7 uopće nije označeno.

5/ Tako, npr., u ZC I, 6,5 Dalla Costa najprije posve krivo - prema Gracijanovu Dekretu, dist.XII - navodi kanon 7 (Consuetudo). Navedena se, naime, izreka (" ... cum Romam venio ...") ne nalazi u kanonu 7, već u kanonu 11 (Illa autem). K tomu ova izreka nije od sv. Augustina, kako on tvrdi, već od sv. Ambrozija, a Augustin ju je samo preuzeo i zabilježio u svojoj poslanici Januariju. - U ZC I, 22,4 navodi kanon "Celebritatem", koji se navodno nalazi u trećem dijelu Gracijanova Dekreta i to u I distinkciji. Medjutim se u toj distinkciji uopće ne nalazi kanon koji bi počinjao riječju "Celebritatem". Tom riječju je-

slučaj najviše obistinjuje u navodima koji su preuzeti iz CIC i CICR[1/].

3) Dalla Costini su navodi isto tako više puta nedostatni i neujednačeni, i to kako navodi koji se odnose na izvore tako i oni koji se odnose na djela pisaca. To takodjer stvara poteškoće kod traženja i provjeravanja mjesta navoda.[2/]

---

dino počinje kanon 22, distinkcije III trećeg dijela Dekreta, ali se njime nimalo ne potvrdjuju Dalla Costini navodi. - Uspor. takodjer ZC II, 179,1 gdje u trećem dijelu te bilješke mjesto kanona 8 pogrešno stavlja kanon 80.

1/ Od navoda koji se odnose na CIC ima ih oko 50 koji se ne mogu pronaći i provjeriti zbog krivog ili nedostatnog navadjanja. - Slične pogreške Dalla Costa čini koji put i kod navadjanja rimskog prava. Tako u ZC II, 66,4 pod naslovom "De sponsalibus", kako citira naš pisac, ne nalazi se ni jedan zakon (lex) koji bi počinjao riječima "Is qui fidem ...", a osim toga u Dalla Costinu je tekstu i smisao drugi nego u naslovu De sponsalibus. - Isto je tako npr. u I, 272,7 pogrešno uzeo broj paragrafa za novelu, a broj novele za paragraf; u I, 159, 1 zakon (lex) ne počinje riječima "si mulier per pena", kako hoće Dalla Costa, već riječima "si mulier contra patronum"; i sl. - Pogrešno takodjer koji put citira i navode iz drugih izvora posebno one iz odredaba Tridentskog sabora. Kod ovog posljednjeg jedanput krivo navodi sjednicu, a drugi put glavu, kanon ili pak oznaku "De reformatione". Tako npr. u I, 114, 1 pogrešno stavlja oznaku "De refor." mj. "De regul."; u I, 109,10 neumjesno navodi 11. kanon XXV sjednice (Sess. 25., c.11), koji govori o malim redovima, a ne o izvršavanju biskupovih naredaba sa strane redovnika, kako hoće Dalla Costa.

2/ Npr.,u ZC I, 142,1 stoji : S.14, c.3. Navod se odnosi na 14. sjednicu Tridentskog sabora, ali nije jasno da li se odnosi na glavu (caput) ili kanon, budući da se u tekstu iste sjednice nalaze i glave i kanoni. - Navodeći CIC i CICR često ispušta oznaku naslova (titulus) ili pitanja (quaestio), npr. u II, 148,7; ili ispušta naziv Korpusovih zbirki. Tako npr. i II, 134. 1 ne označuje da li se navod odnosi na naslov "De pactis" iz Digesta ili iz Justinijanova Kodeksa. - K tomu kanone ili glave (caput) iz Korpusovih zbirki jedanput označuje brojevima, a drugi put početnim riječima, jedanput kanon ili glavu stavlja prije naslova, a drugi put iza njega, itd. - Navodeći odluke Svete Rimske Rote, nedovoljno označuje broj odluka i datume njihova izdavanja, a kod nekih sabora, kojih je više istog naziva, ne označuje koji su po redu. K tomu skoro polovici navoda iz sv. Pisma nedostaje oznaka retka, a nekima čak i glave (npr. u II, 11,5) ili su reci i glave pogrešni (npr. u I, 128,6 gdje citira glavu 6. I Sol., a poslanica

4) U ZC nadalje ima i drugih, iako manje čestih, nedotjeranosti. Tako se npr. na nekoliko mjesta u glavnom tekstu donose kurzivnim slovima neki tekstovi kao da su doslovni citati, a to u stvari nisu.1/ Na drugim se pak mjestima stanoviti tekstovi pripisuju krivim izvorima,2/ i dr.

5) Našem se piscu takodjer može zamjeriti što u ZC nije donio i stvarno kazalo, kako to obično čine pisci sličnih djela; zatim što uvode u pojedine dijelove, kao što je npr. uvod u drugi dio3/, nije donio samostalno i neovisno od drugog gradiva, već to stavlja na početku poglavlja koja raspravljaju o već odredjenom predmetu.4/

---

uopće nema 6. glave). - Navodeći pisce, više puta ne označuje njihova potpuna imena, a još češće potpune naslove njihovih djela, odnosno mjesta iz djela. To posebno vrijedi za one slučajeve u kojima imena pisaca spominje samo u tekstu, dok u bilješkama ne stavlja nikakve oznake njihovih djela. Na taj način, npr., spominje Barbosu u I, 45. i II, 52. Ovaj, medjutim, napisao je desetak velikih djela, pa je vrlo teško otkriti na koja se djela ovdje misli.

1/ Uspor., npr. ZC I, 234,5 gdje donosi kurzivnim slovima navodne riječi Tridenskog sabora (Sess. 24, cap. 17 de refor.), a u stvari to je skraćeni tekst iz više saborskih odredaba. - Isto tako u II, 182. donosi kurzivnim slovima navodno doslovne riječi Benedikta XIV, premda to nisu njegove doslovne riječi.

2/ Tako npr. u ZC II, 136,2 govoreći o različitim vrstama simonije, Dalla Costa zaključuje: "Ovo razdigljenje od darovaa nahodise u mnoghi misti Zakona svitovnoga". U bilješci, medjutim, kao potvrdu donosi dvije crkvene odredbe prema Gracijanovu Dekretu. Slično čini i u II, 205,8 napominjući u tekstu: "... a po Zakonu svitovnomu ...", dok u bilješci citira odredbu Tridenskog sabora (Sess. 13, cap. 4 de ref.).

3/ ZC I, 121.

4/ Tako bi npr. gornji Dalla Costin odsjek iz ZC I, 121, u kojemu se općenito govori o pojmu "stvari" i njenim vrstama, mnogo bolje stajao kao poseban odsjek, a ne na početku poglavlja o crkvenoj godini i zapovjednim blagdanima, kako ga stavlja naš pisac. Ivan Devoti, Dalla Costin suvremenik, npr. obradjuje ovaj odsjek pod posebnim naslovom (uspor. Devoti J., Institutionum canonicarum libri IV, lib. II, tit. 1).

Postavlja se pitanje, koliko je Dalla Costa odgovoran za gornje nedostatke i propuste ?

Bez sumnje, glavnu odgovornost treba prebaciti na slagare tiskare u Mlecima, koji nisu poznavali hrvatskog jezika i čijom se je nepomnjom u ZC potkralo mnogo pogrešaka, osobito u brojevima. Sam pak pisac zbog velike udaljenosti izmedju Splita i Mletaka nije mogao od početka pratiti njihov rad, a isto tako nije mu ni uz najbolju volju bilo moguće u korekturi, koju je proveo on sam, ispraviti sve te pogreške i nedostatke[1/]. Ne možemo ga, medjutim, ni pored svega toga u potpunosti lišiti odgovornosti. Ako se, naime, već bio odlučio da djelo preda javnosti, trebalo je voditi još više računa o njegovoj tehničkoj dotjeranosti.

Na kraju, promatrajući ZC s tehničke strane, stiče se dojam da je pisac užurbano radio i djelo prebrzo spremio za tisak, a to se u više navrata nepovoljno odrazilo na samom djelu.

1/ Dalla Costa se, kako sam izvještava u "Opomeni gljubeznivomu sctioczu" ozbiljno trudio da ispravi pogreške, koje su počinili slagari, ali mu to, kako i sam pretpostavlja, nije uvijek pošlo za rukom (uspor. ZC I, str. XII i ZC II, str. XII).

Četvrto poglavlje

OPĆI KRITIČKI OSVRT NA DALLA COSTINO PRAVNO DJELO

U ovom ćemo posljednjem poglavlju, imajući i dalje pred očima sve ono što je već rečeno o vanjskom izgledu i sadržaju ZC, o njegovoj jezičnoj strani te o izvorima i piscima, a na temelju ponovnog svestranog uvida u Dalla Costino pravno djelo, pokušati izreći svoj sud i dati mišljenje o vrijednosti i značenju ovog djela. U tom ćemo smislu nastojati odgovoriti na slijedeća pitanja: Je li se Dalla Costa izradjujući ZC držao stalnog sustava i na koji način obradjuje pojedina pitanja? Vrijednost toga sustava, odnosno načina izlaganja ili metode? Da li ZC predstavlja znanstveno ili samo popularno djelo? Je li izvorno ili samo kompilacija, odnosno prepričavanje djelâ jednog ili više odredjenih pisaca? Koliko je Dalla Costa kritičan kod preuzimanja gradiva iz izvora, odnosno od drugih pisaca?

Medjutim prije nego budemo odgovarali na ova i druga slična pitanja, ispitat ćemo koji je bio povod i koja je svrha ZC ? Imajući naime i to pred očima, bit će nam u mnogočemu shvatljiviji Dalla Costin postupak.

Cijelo ćemo poglavlje prema tome razdijeliti na tri odsjeka. U prvom će biti govora o povodu pisanja i svrsi ZC, u drugom o sustavu i metodi, a u trećem o njegovoj znanstvenoj vrijednosti.1/

1/ Na početku ovog poglavlja potrebno je još naglasiti kako se ovdje radi samo o općem kritičkom osvrtu na ZC, a ne o potanjem osvrtu na pojedina pitanja, kao što bi npr. moglo biti pitanje jezika ili terminologije. Razlog je ovakvog postupka s jedne strane u tome što smo se na neka od tih pitanja već prije, iako samo ukratko, osvrnuli (uspor. str. 39 i sl., zatim str. 128. disertacije i sl. kao i 148. i sl. disertacije), a s druge strane u tome što svrha ove radnje nije nipošto obrada pojedinačnih pitanja, nego opći prikaz ZC.

I. POVOD PISANJA I SVRHA ZC

1. Povod pisanja

Kad smo u uvodu ove radnje govorili o glagoljaškom duhovništvu, koje je još i u Dalla Costino doba sačinjavalo veći dio svjetovnog duhovništva u splitskoj nadbiskupiji a u Poljicama bilo jedino svećenstvo, naglasili smo izmedju ostaloga njegovu slabu i nedovoljnu naobrazbu (inscientia laborant (!), kao i činjenicu da se tome nije mnogo čuditi. Istakli smo, pored drugih neprilika, da glagoljaško svećenstvo kao ni njihovi pripravnici nisu imali "ni učitelja ni knjiga", tj. bogoslovskih knjiga na hrvatskom jeziku iz kojih bi učili, a drugog jezika, osim možda ponešto talijanski, nisu ni poznavali.[1/] Zatim smo govorili o sjemeništu u Priku, jedinoj ustanovi za odgoj i školovanje glagoljaškog duhovništva u splitskoj nadbiskupiji.[2/]

Gornje prilike i okolnosti, kako smo ih opisali u uvodu, mogu se smatrati daljim povodom (occasio remota) što je Angelo Dalla Costa pisao crkveno pravo na hrvatskom jeziku, dok se bližim povodom (occasio proxima) može smatrati otvaranje sjemeništa u Priku. Tamošnjim je naime svećeničkim pripravnicima trebalo pribaviti pogodan priručnik za kanonsko pravo, kakav su već posjedovali za moralno bogoslovlje u Kadčićevu "Bogoslovju dilorednom". Nitko u ono doba nije bio tako prikladan i sposoban za taj posao kao profesor kanonskog prava u splitskom latinskom sjemeništu - Angelo Dalla Costa.

1/ Uspor. str. 19. i sl. disertacije. - Gornju okolnost slabog poznavanja crkvenih zakona sa strane svećenstva u Hrvatskoj, što bez sumnje vrijedi u prvom redu za glagoljaško duhovništvo, kao i činjenicu da nije postojalo crkveno pravo na hrvatskom jeziku, spominje i naš pisac u predgovoru ZC riječima : "Razmiscljajuchi ja zato vas Zbor Redovniski, kojnoje zastavljen od Privisokoga ... i poznajuchiga brez potribitoga Nauçenja koje pristoji Czarkovnjaku,tojest brez podobnoga nauka od Zakona Czarkovnoga, radi toga odrediosam ... ", a zatim: "Ova knigha, koja do sada niese vidila istumaçena u nasc jezik ... " (ZC I, str. V).

2/ Uspor. str. 21 i sl. disertacije.

Nije isključeno da je našem piscu izradu ZC naložio ili barem povjerio i sam ondašnji splitski nadbiskup Ivan L. Garanjin.[1/]

2. Cilj ili svrha ZC

Svrha koja se htjela postići ZC mnogo je šira i dalekosežnija od spomenutih okolnosti. Sam ju je pisac jasnim riječima izrazio na više mjesta, a ona se isto tako, iako neizravno, zamjećuje po sustavu i po metodi, kao i po gradivu koje se obradjuje u ZC. O ovim posljednjim tragovima bit će govora u slijedećim podnaslovima, a ovdje neka nam govori sam pisac.

Dalla Costa najprije na naslovnim stranicama obaju svezaka veli da je ZC "sloxen i upravglien za nauçenie i prosvitgljenie redovnikov harvaskoga naroda". Na svršetku pak posvete Bl. Djevivi kaže: "Blagoslovi dakle, o NEBESKA CZESARICZE, ove moje trude, i çini da budu od koristi sluxbenikom Czarkovnim, koj poloxenisu od Isukarsta Sina tvoga za upravgljati dusse na vikoviçna blaxenstva".[2/] Nadalje, u početku predgovora, na riječi : "Razmiscljajuchi ja zato vas Zbor Redovniski" nadovezuje: "... radi toga odrediosam, za korist sviu Redovnikov Harvaskoga naroda, sloxiti u kratko..

1/ Šime Urlić (n.dj., I, str. 53) i Frano Ivanišević (n.čl. u NOVOM DOBA od 25. prosinca 1933) pišući o sjemeništu u Priku, naprosto tvrde da je nadbiskup Garanjin naredio "učenom svećeniku Angelu Dalla Costa" da za djake u Priku sastavi bogoslovske knjige. Istu tvrdnju ponavlja i pisac članka o Priku u pučkom kalendaru DANICA za 1964. g., str. 109. To se, medjutim, na temelju pisanih isprava ne može sa sigurnošću ustvrditi. Štoviše, očito je pogrešno što dalje piše Ivanišević, tj. da se u uvodu Dalla Costina prava čita napomena nadbiskupa Garanjina djacima u Priku kako je za njih dao sastaviti i štampati crkveno pravo na hrvatskom jeziku. Taj naime "uvod", a riječ je o posveti II sveska ZC, nije uopće napisao nadbiskup Garanjin, nego je to Dalla Costina posveta ovog sveska spomenutom nadbiskupu. K tomu nigdje se u posveti uopće ne spominje da je ZC sastavljen i tiskan za sjemeništarce u Priku, kako tvrdi Ivanišević, nego "za prosvitgljenje Redovnikov tvoje Darxave (tj. splitske nadbiskupije) i svega Harvaskoga Naroda" (ZC II, str. V).

2/ ZC I, str. IV.

..."[1] Pri kraju pak predgovora, izražavajući nadu da će njegova knjiga biti od koristi svakome koji je bude čitao, veli da ona "Svakomu Czarkovnjaku pristoje, a navlastito Czarkvam Parokianskijm, i svima Ispovidnikom, za upravgljati dusse Karschianske u putu od spasenja".[2] Slično govori i u posveti drugog sveska nadbiskupu Garanjinu: "Josc uzdamse, Pris.[li] i Priposc.[ni] moj Arkibiskupe, da dobrovogljno priatiu hochiesc, pokle upravgljenaje za prosvitgljenje Redovnikov tvoje Darxave i svega Harvaskoga Naroda."[3]

Napokon, na svršetku ZC pisac veli: "Sva ova u Naredbaa Zakona Czarkovnoga na slavu onoga koji od niscta stvorioje svaka, i na slavu onne kojoj posvetiosam ovi lagani i uboghi trud moj ... i svaka kojasam prikazao, i prinio Narodu momu da budu zadovogljna, i gljubeznivo priçekana. Amen."[4]

Iz navedenih riječi samog pisca slijedi da je sastavljajući ZC imao pred očima sve duhovništvo diljem hrvatske domovine. Napisao ga je prema tome ne samo za svećenstvo splitske nadbiskupije, i ne samo za glagoljaše, nego kako sam kaže "za korist sviu Redovnikov Harvaskoga naroda".[5]

Slobodno nam je, medjutim, i pored toga ustvrditi da je piscu bilo posebno na srcu dušobrižno svećenstvo ili, po njegovim riječima, onaj kler koji je "zastavljen od Privisokoga za izvàrscenje Otajstvi Boxanstvenj, za podiljenje Sa-

---

1/ ZC I, str. V.

2/ ZC I, str. VI.

3/ ZC II, str. V.

4/ ZC II, str. 207.

5/ ZC I, str. V i ZC II, str. V. - Pod izrazom "redovnik" Dalla Costa misli ne samo na redovnika u strogom smislu nego općenito na sav kler, bilo svjetovni, bilo redovnički. To izmedju ostaloga slijedi i iz samih njegovih riječi koje se nalaze u posveti II sveska nadbiskupu Garanjinu, a govore o tom kako je ZC "upravgljen za prosvitgljenje Redovnikov Tvoje Darxave" (tj. splitske nadbiskupije) i svega Harvaskoga Naroda". Garanjinovo svećenstvo, medjutim, nije bilo samo redovničko, nego pretežno i u strogom smislu svjetovno.

kramenata, za upravljenje virni Karschjana"[1] ili, kako u posveti djela veli: "... koj poloxenisu od Isukarsta ... za upravgljati dusse na vikoviçna blaxenstva"[2], a to su u prvom redu župnici i drugi dušobrižnici. Ista je misao još otvorenije izrečena u gore navedenim riječima samog Dalla Coste, kad veli da ZC pristaje svakom duhovniku, ali "navlastito Czarkvam Parokianskijm i svima Ispovidnikom ... "[3]

Može se, štoviše, poći i korak dalje pa ustvrditi da je djelo u prvom redu napisano baš za glagoljaško duhovništvo, budući da je baš ono, kako se izrazio Dalla Costa, bilo "brez podobnoga nauka od Zakona Czarkovnoga"[4] i jer su baš glagoljaši bili ti koji nisu poznavali drugih jezika, pa stoga iz djela, koja su napisana na stranim jezicima, nisu ni mogli sticati nužno znanje iz crkvenog prava.

Iz toga medjutim nikako ne slijedi da je pravno djelo Angela Dalla Coste napisano u prvom redu kao školski priručnik za glagoljaške pitomce u Priku, kako to naglašavaju Urlić, Ivanišević i pisac članka o sjemeništu u Priku u pučkom kalendaru DANICA za 1964. godinu.[5] Djelo je bez sumnje pitomcima u Priku dobro došlo, ali je prema samim Dalla Costinim riječima, koje smo malo prije naveli, napisano u korist svega duhovništva u Hrvatskoj, naročito za župnike i ispovjednike, a ne samo za duhovničke pripravnike, odnosno za pripravnike na dušobrižništvo.

Iz svega toga slijedi da je glavna ili prvenstvena svrha pisanja ZC bila zadovoljiti potrebama glagoljaškog duhovništva, a drugotna svrha pridonijeti barem nešto naobrazbi svega duhovništva u Hrvatskoj.

- - - - - - - - -

1/ ZC I, str. V.
2/ ZC I, str. IV.
3/ ZC I, str. VI.
4/ ZC I, str. V.
5/ Uspor. str.45, bilj. 1 ovog Izvadka.

U vezi s nekima od gore navedenih Dalla Costinih riječi ovdje treba posebno naglasiti da ZC predstavlja ponajprije priručnik kanonskog prava, kako je to istaknuto i u naslovu ove radnje.

Pisac je zaista prema vlastitim riječima koje se nalaze u predgovoru ZC, odlučio "za korist sviu Redovnikov Harvaskoga naroda, sloxiti u kratko sve onno sctose uzdarxi u knighaa Zakona Czarkovnoga", tj. donijeti u kratkom obliku postojeće crkvene zakone, odnosno, kako dalje ističe, "svaka po najposlidgni odluçegnji od Sabori, Papi i od sveti Skupstina." Ali on je isto tako, kako na istom mjestu veli, nastojao sve to i "istumaçiti" i to "bistro na naçin iskazanja"; 1/ drugim riječima, pokušao je različite odredbe i propise popratiti svojim tumačenjem, što je svojstveno pravnim priručnicima, a ne samo sakupiti i prema stalnom sustavu donijeti na jednom mjestu različite odredbe, kako to čine priredjivači pravnih zbirki.

Pisac se slično izrazio i na kraju poglavlja o župnicima rekavši: "Kojásam vidio dasu od duxnosti i potribe jednomu Paroku dosadasam sctosam moghao u kratje istomaçio ..." 2/, a takodjer i na početku II dijela ZC riječima: "Od Kipov koi stvaraju Czarkovno Vladanje, dosadasam besidio, i nastojahosam podati podobno i potribito poznanje od Kipov ..." 3/

Prema tome, iako su u ZC stvarno sakupljeni i doneseni na jednom mjestu mnogi crkveni zakoni koji su u doba njegova izlaska bili na snazi, a kadšto i oni koji su u toku vremena tu snagu izgubili, zatim i neki gradjanski zakoni, on ipak ne predstavlja u prvom redu zbirku kanonskog prava, nego naprotiv tumač zakonâ ili pravni priručnik. U to ćemo se još više uvjeriti na temelju slijedećeg prikaza o sustavu i metodi.

1/ ZC I, str. V.
2/ ZC I, 49.
3/ ZC I, 121.

II SUSTAV I METODA

Sustav u jednom djelu, općenito uzeto, znači raspodjelu djela prema gradivu koje se obradjuje, dok se pod metodom podrazumijeva način na koji pisac pred čitatelje iznosi gradivo sadržano u djelu. Pitanje je, prema kojemu je sustavu Dalla Costa rasporedio gradivo svoga djela i na koji ga način iznosi pred svoje čitatelje ? Da li se kod toga uvijek držao stalnog sustava odnosno metode, ili od njih odstupa i u kojoj mjeri ?

1. S u s t a v

Kao što svaki predmet ili nauka o nekom predmetu ima svoj sustav prema kojemu rasporedjuje gradivo, tako ga ima i kanonsko pravo, odnosno kanonistička pravna nauka. Današnji CZ (Codex juris canonici) npr. pravno gradivo rasporedjuje na pet knjiga (liber), knjige, osim prve, na dijelove (pars), neke dijelove na odsjeke (sectio), itd. U smislu crkvenih odredaba ovo je ujedno obvezatni raspored za djela onih pisaca koji tumače Kodeksove odredbe.1/

Do Dalla Costina doba crkvenopravno gradivo rasporedjivalo se prema tri do tada poznata sustava: dekretističkom, dekretalističkom i institucijskom sustavu. Dekretistički sustav, kojega je proveo Gracijan u svome Dekretu, rasporedjuje gradivo na tri dijela. Ovi se dijelovi, s obzirom na gradivo koje sadržavaju običavaju ukratko označavati riječima : ministeria seu tractatus ordinandorum, negotia et sacramenta2/. Dekretalistički sustav, uveden od Bernarda iz Pavije u

---

1/ Uspor. odredbu sv. Zbora za sjemeništa i sveučilišta "Cum novum" od 7. kolovoza 1917. (AAS, 1917, 439).

2/ Ne ulazeći u pitanje tko je proveo daljnu razdiobu Gracijanova Dekreta, ovdje samo spominjemo da se prvi dio dijeli na 101 distinkciju, a pojedine distinkcije na kanone. Prvih 20 distinkcija govore o pojmu prava i pravnim izvorima, a ostale o duhovnicima i crkvenim službenicima, zbog čega je cijeli dio dobio gore spomenuti naziv "ministeria". Drugi dio koji govori o sudskom postupku, zbog čega nosi naziv "negotia", a zatim o crkvenim dobrima, redovnicima, ženidbi i pokori, razdijeljen je na 36 slučajeva (causa), slučajevi na pitanja (quaestio), a ovi na kanone. Treći

u djelu "Compilatio prima seu Breviarium extravagantium Bernardi Papiensis" (Bolonja izmedju 1187. i 1191) i općenito prihvaćen u srednjovjekovnim zbirkama papinskih dekretala pa i u službenim zakonicima Grgura IX, Bonifacija VIII i Klementinama, dijeli pravno gradivo na pet knjiga. Knjige dalje dijeli na naslove (titulus), a naslove na poglavlja (capita). Glosatori su pojedine knjige, uzimajući u obzir gradivo koje obradjuju, označavali riječima: judex, judicium, clerus, connubium et crimen.[1/]

Polovicom 16. st. sa svojom zbirkom "Institutiones juris canonici" (Perudja 1563), uvodi Ivan Pavao Lancelotti novi sustav u obradu kanonskog prava. Ovaj se po spomenutom djelu nazvao institucijskim sustavom. Lancelotti je svoje Institucije napisao po uzoru na Justinijanove "Institutiones juris romani". Justinijan pak, oslanjajući se na načelo rimskog privatnog prava: omne jus quo utimur vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones[2/], dijeli gradivo svoga djela na tri knjige: personae, res et judicia, pa tako čini i Lancelotti, samo s tom razlikom što treću Justinijanovu knjigu dijeli na dvije, od kojih prva govori o sudovima, a druga o krivičnim djelima i kaznama[3/]. Prema tome institucijski sustav cijelo pravno gradivo dijeli na četiri knjige ili dijela, koji se kratko označavaju riječima : personae, res, actiones (judicia) et crimina.[4/] Knjige dalje dijeli na naslove (titulus), a ove na paragrafe.

---

dio, koji govori o sakramentima i sakramentalima i zbog čega nosi naziv "sacramenta", razdijeljen je na pet distinkcija, a ove na kanone (uspor. Van Hove, n.dj., str. 162; Kurtscheid-Wilches, n.dj., str. 169. i sl.).

1/ Prva knjiga raspravlja o nosiocima poglavarske vlasti (judex), druga o izvršavanju poglavarske vlasti, (judicium), treća o nosiocima redjeničke vlasti (clerus), četvrta o ženidbi (connubium), a peta sadrži kazneno pravo (crimen). (Uspor. Van Hove, n.dj., str. 173, 174. i sl; Kurtscheid - Wilches, n.dj., str. 174. i sl.).

2/ Uspor. § 12, Inst. 1,2.

3/ Uspor. Lancelotti, J.P., Institutiones juris canonici, Perusiae 1563, lib. I, tit. III, § 9.

4/ Prva knjiga raspravlja o osobama (personae), druga o stvarima (res), treća o sudbenom postupku (judicia), a četvrta o krivičnim djelima i kaznama (crimina et poenae). (Uspor. Van Hove, n.dj., str. 195).

Lancelottijev je sustav, unatoč tome što njegova zbirka nije, kako se je on nadao, nikada proglašena javnom, postao uzorom u rasporedu i obradi pravnog gradiva mnogim kasnijim kanonistima, a proveden je uglavnom i u današnjem crkvenom Zakoniku.

I naš je pisac rasporedio gradivo svoga djela prema institucijskom sustavu. To zaključujemo najprije iz njegovih vlastitih riječi, premda se u njima nigdje ne spominje sam izraz "institucijski sustav". Dalla Costa nagoviješta ovaj sustav već u predgovoru djela, kada govori o čemu će se sve raspravljati u pojedinim dijelovima ZC[1]. Jasno ga je pak istakao u ZC I, 17 riječima: "Zakon Czarkovni od çetiri stvari poglavito besidi: u parvomu dilu od kipov, ù drughomu od stvarji, ù trechjemu od osudjenji svitovni, a ù çetvartomu od osudjenji pedipsivi, i zavezaa." Isto se tako institucijski sustav jasno očituje u njegovim riječima kojima započinje četvrti dio: "Po daru i milosti Boxjoj ukazaosamvam u parvomu dilu od ovi knighaa sctoje Zakon, i koga moxe zastaviti, i sctosu Czarkovnjaczi: tako na isti naçin u drugomu dilu prikazaosamvam stvari koje pristoje Czarkvi, i Czarkovnjakom: u trechjemu vidilismo kojaje oblast Czarkovna, i scto tribuje za uçiniti jedno podobno sudjenje: ostajemi josc istumaçiti grihe protiva kojima Czarkva osobitim naçinom izvarscuje svoju oblast ... "[2].

Da je gradivo svoga djela rasporedjivao prema gornjem sustavu, vidi se, nadalje, ne samo po tome što je ZC stvarno razdijeljen na četiri dijela nego i po tome što svaki dio uglavnom zaista i raspravlja o istim predmetima o kojima raspravljaju i Lancelottijeve Institucije, kao i slična djela drugih kanonista, napisana po ovom sustavu.

Dalla Costa, medjutim, kod rasporeda gradiva ne slijedi u stopu ni Lancelottija niti ijednog od onih pisaca koji su gradivo svojih djela rasporedili prema institucijskom su-

---

1/ ZC I, str. V - VI.
2/ ZC II, 115.

stavu. Kod njega je npr. poredak poglavlja koji put drugačiji nego kod njih; on katkada u svoje djelo ubacuje i takvo gradivo koje oni uopće ne obradjuju i sl. O tome ćemo se lako uvjeriti usporedjujući sadržaj ZC i Lancelottijevih Institucija, kao i drugih djela napisanih po institucijskom sustavu.

Dok Lancelotti npr. govori općenito o pravu (Božje i kanonsko pravo, crkvene naredbe itd.) samo pod tri naslova, Dalla Costa isto gradivo obradjuje mnogo šire. Nastavljajući zatim kao i Lancelotti u I dijelu govor o pojedinim crkvenim dostojanstvima i službama, ubacuje i poglavlje o učilištima, a poglavlje o kazni svrgnuća prebacuje u IV dio. Gradivo pak koje se odnosi na nadarbine prebacuje u II dio. Osim toga u II dio ubacuje i poglavlje o crkvenoj godini, zapovjednim blagdanima i postu, kao i prilično opširan prikaz o svim svetim knjigama Starog i Novog Zavjeta. U III dio umeće prikaz o općim i nekim krajevnim saborima, kao i tumač 88 pravnih pravila, kako se nalaze sabrana pri kraju Zakonika Bonifacija VIII, čega sve nema kod Lancelottija. Ne drži se napokon strogo Lancelottijeva rasporeda ni u IV dijelu.[1/]

Naš pisac ne slijedi u potpunosti ni bilo kojeg drugog pisca koji je napisao svoje djelo prema institucijskom sustavu, kao što je Marko A. Cucchus (Institutiones juris canonici, Venetiis 1564)[2/], Klaudije Fleury (Institution au

---

1/ Sam Dalla Costa u predgovoru posebno ističe ona poglavlja koja je dodao u svome djelu, a ne nalaze se u sličnim djelima i prikazima kanonskog prava (Uspor. ZC I, str. V - VI).

2/ Cucchus ovo svoje djelo, koje uglavnom predstavlja zbirku crkvenih zakona, sastavlja približno u isto vrijeme kad i Lancelotti svoje Institucije. I on je djelo rasporedio na četiri knjige, ali se s obzirom na raspored gradiva unutar pojedinih knjiga dosta razlikuje od Lancelottijeva rasporeda. Cucchus je npr. gradivo što ga Lancelotti obradjuje u I.knjizi zapravo podijelio na svoju I i II knjigu kojoj je dodao i gradivo Lancelottijeve II knjige izuzevši sakramente, budući da ove skupa sa sudovima obradjuje u svojoj III knjizi. - U Dalla Coste ne samo da se ne opažaju nikakvi tragovi ugledanja na ovo djelo, koje uostalom ni-

droit ecclesiastique, Paris 1687)[1/], Franjo M. Gasparro (Institutiones juris canonici, Romae 1741),[2/] Comes Vicencije Saccus (Institutionum juris canonici libri quattuor, Venetiis 1760),[3/] Dominik Cavallari (Institutiones juris cano-

---

je nikada ni steklo velikog ugleda kao što su ga stekle Lancelottijeve Institucije, nego se štoviše opažaju i velike razlike, pa ga vjerojatno nije ni imao pri ruci.

1/ Ovo je Fleuryjevo djelo preveo na latinski Justus Hennig Boehmer, pod naslovom: Institutiones juris ecclesiastici. Natrunjeno je galikanizmom. Fleury rasporedjuje pravno gradivo prema institucijskom sustavu, s tim da gradivo III i IV knjige obradjuje pod jednim naslovom (pars III). Ne drži se uvijek Lancelottijeva rasporeda ni unutar pojedinih dijelova, a ubacuje i takvo gradivo, koje Lancelotti uopće ne obradjuje, kao što je poglavlje XX u I dijelu: De academiis, collegiis et seminariis.

- U Dalla Costinu se rasporedu gradiva opažaju mnoge sličnosti s rasporedom gornjeg dijela. Tako npr. i Dalla Costa, kao i Fleury, izmedju poglavlja o duhovnicima i onih o redovnicima, ubacuje malo prije spomenuto poglavlje: De academiis ... (ZC I, 86-90). Poput Fleuryja (Pars II, cap.I - II) i Dalla Costa drugi dio započinje poglavljima o crkvenoj godini, zapovjedanim blagdanima, postu i božanskom oficiju (ZC I, 121-128). Ali opažaju se u njihovu rasporedu i mnoge razlike, kao što je npr. slučaj s raspravom o parničkom postupku (judicium contentiosum), o kojemu Dalla Costa poput Lancelottija raspravlja u desetak poglavlja (ZC II, 39-72), dok to isto Fleury čini vrlo ukratko - u svega tri poglavlja (Pars, III, cap. V i VII).

2/ Gasparro na početku djela pod naslovom "Titulus prooemialis" najprije donosi opće pojmove o pravu, koje Dalla Costa ima na početku I dijela. Iza toga kod Gasparra slijedi I dio (Jus personarum), u kojemu za razliku od Dalla Coste najprije govori o onome što se odnosi na sve duhovnike (lib. I, tit II-III), a zatim posebno o papi, kardinalima itd. (lib. I, tit IV i sl). U I knjizi raspravlja i o nadarbinama, o čemu Dalla Costa govori u svojem II dijelu, dok u drugoj knjizi, opet protivno od Dalla Coste, najprije raspravlja o sakramentima (lib. II, tit. II-XIV), a zatim o gradjenju i popravljanju crkava i dr. - U Gasparrovu se djelu, ako se usporedi s Dalla Costinim, nalazi razmjerno malo povijesnog gradiva, te nema niti jednog posve povijesnog poglavlja. - Iz svega toga slijedi da naš pisac ni Gasparra nije uzimao kao glavni uzor, iako je, kako ćemo kasnije vidjeti, vjerojatno iskorištavao neka njegova poglavlja.

3/ I Saccus poput Gasparra, a za razliku od Dalla Coste, prije govora o osobama, donosi najprije pod posebnim naslovom osnovne pojmove o pravu, kao i o materijalnim i formalnim

nici ..., Neapoli 1777)[1] i dr.

S rasporedom njegova djela ne slažu se u potpunosti svoni djela onih pisaca koji su poslije njega sastavljali svoja djela prema institucijskom sustavu, kao što je poznato djelo Ivana Devotija "Institutionum canonicarum libri IV", izdano u. Rimu 1787.[2]

Posebna je oznaka Dalla Costina pravnog djela da se u njemu nalazi mnogo gradiva koje ili uopće ne spada na pravo ili barem ne u strogom smislu. Pretežna većina toga gradiva odnosi se zapravo na povijest pravnih ustanova, ali ima tamo i dosta općepovijesnih navoda, pa dogmatskog, svetopisamskog i, osobito, moralnog gradiva, na što smo već upozorili u poglavlju o izvorima i piscima.

---

izvorima prava. Ostalo je gradivo razdijelio na četiri knjige od kojih u posljednoj najprije govori o kaznenom postupku (judicium contentiosum), a zatim o različitim krivičnim djelima i napokon o kaznama za ta djela, dok Dalla Costa u svome četvrtom dijelu govori samo o nekim krivičnim djelima i kaznama za ta djela.

1/ Gradivo ovog djela pisac je rasporedio u tri dijela, a a svaki dio u dva sveska (tomus). To je proveo na taj način da je gradivo, koje Lancelotti obradjuje u III i IV knjizi, obradio u trećem dijelu. - Naš se pisac nije izravno ugledao u djelo ovog pisca, iako se kod obojice opažaju neke zajedničke osobitosti. Tako npr. i Cavallari (pars I, tom. II, cap. XXXV - XXXVI) kao i Dalla Costa (ZC I, 90-99) donosi opširni povijesni prikaz o redovništvu; obojica na početku rasprave o crkvenim sudovima ubacuju poglavlja o crkvenim saborima (Cavallari, pars III, tom.V, cap. IX - XIII; ZC II, 6- 35), premda je to kod Dalla Coste uglavnom povijesni prikaz, dok se kod Cavallarija radi o crkvenim odredbama koje se odnose na razne vrste crkvenih sabora.

2/ Devoti je takodjer prema institucijskom sustavu rasporedio pravno gradivo na četiri knjige, a ispred njih dodaje tzv. Prolegomena, u kojima raspravlja o materijalnim i formalnim izvorima kanonskog prava. Unutar pojedinih knjiga gradivo je uglavnom rasporedio kao i Lancelotti. (U tom smislu on ne unosi u svoje djelo tako velikih razlika kao Dalla Costa u ZC). Tako npr. gradivo o crkvenoj godini, postu i božanskom oficiju, Devoti stavlja kao i Lancelotti iza sakramenata, dok ga Dalla Costa stavlja ispred njih.

U vezi s različitim crkvenopravnim ustanovama, može se ustvrditi da gotovo o svakoj od njih naš pisac govori i s povijesnog gledišta, opisujući kadšto izgled tih ustanova ne samo još u Starom Zavjetu nego i kod poganskih naroda. Kao primjer može nam ovdje zgodno poslužiti povijesni opis crkvenih radova i dostojanstava. O njihovu postanku najprije govori u općem poglavlju koje nosi naslov "Od redovniskoga bitja u opgljeni"1/, a zatim, obično prije izlaganja propisa koji su u njegovo doba bili na snazi, donosi u daljnim poglavljima I dijela ZC i povijesne podatke o nastanku i razvoju svakog pojedinog reda, službe i dostojanstva.2/

Kao općepovijesni navod ovdje spominjemo onaj posve povijesni prikaz općih i nekih krajevnih crkvenih sabora, koji Dalla Costa donosi na početku III dijela ZC3/, kao i povijesni prikaz nastanka i razvoja različitih redovničkih zajednica.4/

1/ ZC I, 17 - 20.

2/ S povijesnog stanovišta govori o kardinalima (I, 23), o patrijarhama, osobito carigradskom (I, 25-27), o nadbiskupima (I, 27-28), i nadbiskupskom navratniku (I, 30), o seoskim biskupima (chorepiscopi) i dušobrižnicima (I, 45-47), o kanonicima i kaptolima kanonika (I, 50-51), a posebno o kanoniku bogoslovu i pokorničaru (I, 53-55). Takodjer govori i s povijesnog gledišta o duhovnicima u malim redovima (I, 60-61), pa o izboru pape i biskupâ (I, 71-72). - Na povijesnu se stranu isto tako često osvrće u raspravama o drugim crkvenim ustanovama. Tako npr. iznosi povijest krizmanja sa strane običnog svećenika (I, 132-133), povijest pričešćivanja pod obje prilike (I, 135-136), povijest sticanja dobara sa strane Crkve (I, 200 - 205), i dr.

3/ ZC II, 1-36. - Povijesni prikaz o saborima pisac je pokušao dovesti u vezu s crkvenom vlašću sudjenja, o kojoj raspravlja u III dijelu ZC, ovim riječima: "Kakoseje običavalo suditi za vrime od dvanadeste Vikova jesamvam istumačio i prikazao ..." (ZC II, 36).

4/ ZC I, 90 - 99.

U svoje pravno djelo unio je i prilično opširan prikaz svih svetih knjiga Starog Zavjeta, popis svetih knjiga Novog Zavjeta[1/], zatim dosta apologetske i dogmatske nauke,[2/] a još više onog gradiva koje se odnosi na moralno bogoslovlje[3/]. Na nekoliko mjesta donosi i opis bogoštovnih obreda.[4/]

Iz svega što smo dosad iznijeli jasno je da Dalla Costa, rasporedjujući gradivo svoga djela na četiri dijela od kojih svaki približno raspravlja o istim predmetima, kao i djelo začetnika institucijskog sustava Ivana P. Lancelottija i slična djela drugih pisaca, usvaja i provodi u osnovnim crtama institucijski sustav, inače vrlo prikladan za obradu kanonskog prava.[5/] Unutar toga sustava, medjutim, dozvoljava sebi priličnu slobodu, i to kako u razmještaju pravnog gradiva, pri čemu se ne drži strogo ni Lancelottija niti bilo kojeg drugog pisca, tako i unošenju gradiva koje ne spada na pravo.

Razumljivo je da se ovakav Dalla Costin postupak ne može uvijek opravdati. Tako se npr. ne može opravdati što koji

---

1/ ZC, I, 184 - 193.

2/ Tako dokazuje da je jedino rimski biskup Petrov nasljednik (I, 20), da su biskupi nasljednici apostola (I,32), da Petar ima vrhovnu vlast u Crkvi (II, 7), da je ustrajnost kršćana u progonstvima dokaz ispravnosti kršćanske vjere (II, 118) i sl.

3/ Tako je npr. Dalla Costino poglavlje "Od godista, i od dnevi sveçani" (I, 121-124) ujedno pravno, liturgijsko i moralno poglavlje. Na moralno se bogoslovlje takodjer odnosi prikaz pojedinih krivičnih djela iz IV dijela ZC, kao što je npr. opširno poglavlje o hotimičnom i nehotimičnom ubojstvu (II, 155-160).

4/ Tako opisuje obred posvećenja crkve (I, 177) i obred blagoslova groblja (I, 195).

5/ Prednosti institucijskog sustava vidi kod Crnice, Kanonsko pravo Katoličke Crkve, svez. I, str. 42. - Ovdje još posebno ističemo da se izvrsnost ovog sustava vidi medju ostalog i po tome što ga poslije toliko stoljeća od njegova nastanka, uz neke dopune i preinake, usvaja i današnji CZ (Codex juris canonici). (Uspor. Van Hove, n.dj, str. 308).

put stavlja poglavlja onamo kamo logički ne spadaju[1], ili što na više različitih mjesta govori o gradivu koje logički ide zajedno[2], odnosno što o istom predmetu suvišno raspravlja na više mjesta[3]. Isto bi tako npr. bilo logičnije da je na početku II dijela najprije raspravljao o sakramentima, a zatim o crkvenoj godini, zapovjednim blagdanima, postu i božanskom oficiju.

Ali i pored svih tih nedostataka s obzirom na raspored gradiva, ne može se ipak mnogo prigovarati našem piscu budući da i drugi kanonisti, od kojih smo malo prije neke spominjali, slično postupaju. Tako npr. raspravu o crkvenoj godini, zapovjednim blagdanima, postu i božanskom oficiju poput Dalla Coste donosi prije sakramenata i spomenuti Klaudije Fleury[4]. Štoviše, može se ustvrditi da je Dalla Costin razmještaj gradiva na više mjesta sustavniji i logičniji od samog Lancelottijeva rasporeda, a isto tako i obrada pojedinih pitanja potpunija, što je i samo po sebi razumljivo kad se zna da je ZC nastao više od 200 godina poslije Lancelottijevih Institucija, kada se institucijski sustav znatno usavršio, a pravna znanost još više razvila. Naš je pisac na početku

---

1/ Tako nelogički stavlja poglavlje o papinskim poslanicama (ZC I, 82-84) medju poglavlja koja se tiču svih klerika, dok je njegovo pravo mjesto medju poglavljima koja se odnose na pojedine crkvene službe i dostojanstva.

2/ Npr., umjesto da različite vrste zakona nabroji u prvom poglavlju I dijela koje nosi naslov: Sctoje Zakon, od koliko varstii, i komu pristoji zastavgljati Zakone (ovaj je naslov označen u kazalu prvog sveska ZC, tj. u ZC I, str.VII), on ih stavlja na kraj drugog poglavlja koje nosi naslov : Od Zakona Boxjega, i u četvrto poglavlje u kojemu se posebno raspravlja o crkvenim zakonima ili odredbama.

3/ Tako je cijelo dvadeset i drugo poglavlje II dijela ZC (I, 223 - 226), koje govori o redovima potrebnima za primanje crkvenih nadarbina, suvišno ponavljanje onoga što je već rečeno u prethodnim poglavljima. Jednako se može reći i za deveto poglavlje IV dijela ZC (II, 136).

4/ <u>Fleury</u>, n. dj., pars II, cap. I - II (n. izd. str. 313 i sl.) .

prvog dijela logičnije i potpunije obradio osnovne pojmove o pravu i pravnim izvorima nego Lancelotti, premda bi bilo još bolje da je i on ovo gradivo stavio ispred prvog dijela, kako su to učinili neki njegovi suvremenici (Gasparro, Saccus, Devoti i dr.). Na to smo već i prije upozorili. Postupak je našeg pisca logičniji npr. i u tome što poglavlja o nadarbinama stavlja u drugi dio - pod "stvari", za razliku od Lancelottija i nekih drugih pisaca koji ih stavljaju pod "osobe".

Uzevši sve to u obzir, moglo bi se ustvrditi da je Dalla Costa čak dao i svoj doprinos usavršavanju institucijskog sustava.

Da je njegov postupak kod razmještaja gradiva logičniji i dosljedniji od Lancelottijeva, vidi se konačno i po tome što je takav raspored na mnogo mjesta proveden i u današnjem CZ (Codex juris canonici), priredjenom oko 150 godina poslije ZC. I u Kodeksu su npr. kao i kod Dalla Coste najprije prilično opširno obradjeni izvori prava (Normae generales), a odredbe o nadarbinama kao i kod Dalla Coste stavljene pod "stvari".

S obzirom na preveliko unošenje gradiva koje se ne odnosi na pravo, Dalla Costin se postupak zaista ne može opravdati gledajući s formalne strane. Medjutim, može se opravdati zbog njegove praktične strane ili, drugim riječima, s gledišta njegove prvenstvene svrhe radi koje je i napisao ZC. Ta je svrha bila: ne samo u jednoj knjizi iznijeti pred hrvatsko dušobrižničko duhovništvo, a posebno svećenike glagoljaše, skup crkvenih važećih zakona, a koji put i nekih gradjanskih zakona koji su obvezivali osobe podložne Crkvi1/ ili su naročito izdani za crkveno područje2/, nego takodjer i sve te zakone zgodno rastumačiti te, zbog nestašice drugih bogoslovskih knjiga na hrvatskom jeziku, prika-

---

1/ Takvi su npr. propisi o groblju, koje Dalla Costa donosi u ZC I, 165-166.

2/ Npr. glava XIV Teodozijeva Kodeksa (Codex Theodosianus).

zati ukratko i povijest pravnih ustanova, povijest sabora i dr., kao i dati kratak uvod u Sveto Pismo, rastumačiti pravna pravila, itd. Tako širok i tako praktičan cilj nije imao ni Lancelotti niti ijedan drugi pisac, pa je razumljivo što se Dalla Costa na nekim mjestima udaljuje od sviju njih i ide svojim vlastitim putem.

2. Metoda

Od Gracijana, kada se crkvenopravna nauka počela samostalno razvijati, pa do Dalla Costina doba kanonsko se pravo izlagalo u školama, a dakako pisala i pravna djela prema različitim metodama. Henrik Pirhing (1606-1679) u glasovitom djelu "Universum jus canonicum ... in V libros decretalium distributum, novo methodo explicatum", izdanom u Dillingenu 1645, govori o tri glavne metode koje su bile u uporabi do njegova doba; tj. o institucijskoj, egzegetskoj i slobodnoj, dok on sam uvodi i četvrtu metodu. Služeći se onim što veli Pirhing, kao i onim što je o njima općenito poznato, ove ćemo metode ukratko prikazati slijedećim riječima :

Institucijska metoda što su je upotrebljavali pisci tzv. institucija ili suma kanonskog prava, medju kojima na prvom mjestu dolazi Ivan P. Lancelotti, donosi kratkim riječima, ali iscrpno važeće stegovne odredbe bez obzira od koga one potjecale i bez obzira na raspored zbirki u kojima su se do sada nalazile. Sve te odredbe rasporedjuje pod odgovarajuće dijelove i naslove institucijskog sustava, zanemarujući pri tom raspored službene crkvene zbirke pod nazivom Zakonik Grgura IX (Decretales Gregorii IX).

Druga metoda, vremenski starija od institucijske, jest tzv. egzegetska metoda. Ona tumači i detaljno razjašnjava svaku od crkvenih odredaba, sadržanih po različitim zbirkama, i to prema redu po kojemu su uvrštene u te zbirke.

Kod treće metode, koju Pirhing zove slobodnom (methodus arbitraria), tumačioci ne paze na raspored gradiva u

zbirkama u kojima su sadržane crkvene odredbe, niti svaku odredbu samostalno tumače, nego sve ono što se odnosi na kanonsko pravo i što je razbacano po različitim zbirkama, sakupljaju i rasporedjuju u odredjena poglavlja te sve to pomnjivo izlažu u obliku traktata ili komentara.

Konačno, sam Pirhing, spajajući dvije posljednje, uvodi u obradu kanonskog prava novu metodu. Ona se sastoji u tome da se prema redoslijedu Zakonika Grgura IX pod svaki pojedini naslov sakupe i sustavno poredaju svi zakoni koji su na snazi, a odnose se na odredjeni predmet bez obzira gdje se do tada nalazili, tj. bez obzira da li su bili pohranjeni u kojoj zbirki CIC, medju tridentskim odredbama, u zbirkama papinskih uredaba ili medju odredbama rimskih oblasti, te da ih se onda protumačiti.1/

U Dalla Costino doba više su bile u uporabi posljednje dvije od spomenutih metoda, iako su neki kanonisti još uvijek obradjivali svoja djela i prema institucijskoj odnosno egzegetskoj metodi. Posebna je pak značajka pisaca koji se bave pravom i pišu svoja djela poslije Tridentskog sabora, da se zanimaju za povijest prava i za povijest crkvenih pravnih ustanova. Na to su ih potakli neprijatelji Crkve, kao što su bili jansenisti i kasnije jozefinisti, koji su povijesnim činjenicama pokušavali dokazati navodu nezakonitost Katoličke Crkve.

S obzirom na način obrade ili metodu prema kojoj naš pisac izlaže pravno gradivo svoga djela, može se načelno ustvrditi da postupa po institucijskoj metodi. I on poput Lancelottija, u najviše slučajeva, donosi sadržaj crkvenih odredaba sasvim ukratko. Pri tome ih rasporedjuje po predmetima o kojima govore, a ne osvrće se na raspored prema kojemu su do tada bile uvrštene u različitim pravnim zbirkama. S druge opet strane kod Dalla Coste, koji se inače dosta vjerno pridržava Lancelottijeva institucijskog sustava, opaža se

---

1/ Uspor. Van Hove, n.dj., str. 281.

s obzirom na metodu prilično udaljivanje od Lancelottijeva načina izlaganja. Tako on za razliku od Lancelottija unosi u svoje izlaganje pored pravnih odredaba i mnoge povijesne prikaze, svestranije izlaže pojmove, svoje navode potkrepljuje i naukom kanonista odnosno osvjetljuje primjerima, ponegdje rješava prijeporna pitanja itd.

Ovom se Dalla Costinu odstupanju od Lancelottijeva načina izlaganja nije ni čuditi. ZC je napisan više od 2 st. poslije Lancelottijevih Institucija, a za to su vrijeme uvedene nove metode, pravna se nauka veoma razvila, u Crkvi se u mnogočemu promijenile prilike te, napokon, izdani su novi crkveni zakoni. Medjutim, glavni razlog njegova odstupanja jest u činjenici da ZC nije imao poslužiti samo kao "summa" ili, drugim riječima, kao zbirka u kojoj se ukratko iznose postojeći crkveni stegovni zakoni, kako je Lancelotti zamislio svoje Institucije, nego uopće kao zbirka crkvenih, a ponegdje i gradjanskih zakona, i to ne samo onih koji su bili na snazi u doba pisanja nego kadšto i onih koji su u toku vremena izgubili obvezatnost, a još više, kako smo i malo prije naglasili, kao priručnik crkvenog prava za školu i dušobrižničko duhovništvo. Zbog svega toga bilo je češće potrebno da se razjasne stanoviti pojmovi, da se pojedine odredbe rasvijetle primjerima, potkrijepe naukom kanonista, itd.

Što se tiče egzegetske i najnovije gore opisane Pirhingove metode, treba načelno ustvrditi da ih Dalla Costa nije primijenio, iako se u obradi njegova djela katkada može zamijetiti i pokoji elemenat svojstven upravo tim metodama.

Već i na temelju ovoga što smo do sada iznijeli, može se s obzirom na Dalla Costin način izlaganja ustvrditi da on sebi u tom pravcu dozvoljava priličnu slobodu. O tome ćemo se još više uvjeriti i na temelju slijedećeg prikaza, u kojem ćemo najprije iznijeti opće značajke Dalla Costina izlaganja, a potom donijeti i jedan primjer, kao i kratku usporedbu s nekim pravnim djelima nastalim u njegovo doba.

1) S nakanom da bude što jasniji, naš pisac posebno pazi na pojmove. Stoga na početku obrade pojedinog pitanja ili predmeta najčešće donosi tačnu definiciju predmeta, i to po mogućnosti klasičnu definiciju prihvaćenu u pravnoj nauci.[1/]

Definicije obično razjašnjava tumačeći riječ po riječ[2/] i nabrajajući različite vrste predmeta o kojemu se raspravlja[3/].

Iza toga donosi najprije crkvene, a zatim mnogo puta i odredbe iz rimskog prava. Jedne i druge, ako je potrebno zbog veće jasnoće, prati svojim tumačenjem (komentarom)[4/] i osvjetljuje primjerima[5/], ali ih donosi i bez i-

---

1/ Definicije često preuzima iz rimskog prava. Tako je u II, 45 preuzeo iz Digesta (L. 1 Dig. III, 3) Ulpinijanovu definiciju nadstojnika ili prokuratora, koja tamo glasi: Procurator est qui aliena negotia mandatu domini administrat. Dalla Costa je prevodi: Nastojnik jest oni, koji opravglja posle drughoga po naredbi Gospodinovoj. - U II 64 donosi, npr., Ciceronovu definiciju zakletve. - Preuzima takodjer definicije poznatih teologa i crkvenih pisaca. Tako više puta donosi definicije po sv. Tomi Akvinskom (npr. u II, 130: definicija simonije), pa definicije sv. Augustina (npr. u I, 8: definicija predaje), itd.

2/ Uspor. npr. ZC II, 190, gdje razjašnjava pojam kaznene zabrane (censura) ili ZC II, 119, gdje razjašnjava pojam skizme.

3/ Tako npr. u ZC I, 10 nabraja i tumači različite vrste zakona, u ZC II, 180. različite vrste kaznenih zabrana, a u ZC II, 188 vrste kazna.

4/ Uspor. ZC II, 56, gdje razjašnjava navode iz rimskog i kanonskog prava o vraćanju ugrabljene stvari; ili ZC II 156, 3 gdje razjašnjava crkvenu odredbu preuzetu iz Gracijanova Dekreta (can. 6. C. 33, q 2) da muž ne smije ubiti ženu zatečenu u preljubu unatoč tome što mu to, možda, dozvoljava gradjanski zakon. - Isto tako uspr. razjašnjenje odredbe Tridentskog sabora (sess. 24, cap. 6 de refor.), koja veli da biskup ne može podijeliti oprost ab irregularitate ex delicto occulto homicidii. Dalla Costa, naime, razjašnjava da ne može podijeliti oprost ako je ubojstvo bilo hotimično, ali može ako je bilo nehotimično, ili ako se radi samo o osakaćenju (ZC II, 166,16).

5/ Uspor. npr., ZC II, 160-161, gdje na primjerima pokazuje kada je netko odgovoran, a kada nije odgovoran za počinjeno ubojstvo. - Primjerima osobito razjašnjava pravna

kakvih dodataka kada su same po sebi jasne. Na to ćemo se posebno osvrnuti pod naslovom: Znanstvena vrijednost ZC.

Da bi izlaganja našeg pisca bila što temeljitija, često ih oslanja na nauku i mišljenje kanonista i drugih pisaca, što redovito donosi pri kraju pojedinih poglavlja.[1/]

Napokon ističemo da više puta, takodjer pri kraju poglavljâ, navodi i razne slučajeve iz života koji su u vezi s predmetom raspravljanja[2/] i da pokoji put izvještava o čemu je dosad raspravljao te o čemu će dalje govoriti.[3/]

Ovakav u glavnim crtama izgleda Dalla Costin način izlaganja ili obrade pojedinih pravnih i pravno-moralnih pitanja ili poglavljâ, a tih je većina u ZC.

Potrebno je k tomu i ovdje naglasiti da su gotovo sva izlaganja našeg pisca, dakle i pravna i moralna, prožeta poviješću. On, naime, redovito pri početku poglavlja donosi povijesni pregled predmeta o kojem raspravlja. Štoviše, koji put i u daljnjem izlaganju spominje kakva je bila stega u vezi s odredjenim predmetom u prošlosti. Mnogo su mu puta ovi povijesni navodi čak i predugi, a isto tako ponekad stvaraju zabune i nejasnoće, budući da nije uvijek jasno da li jedna odredba, koju spominje, ima obveznu snagu i u doba pisanja djela, ili spada samo u povijest.

---

pravila, kao što je pravilo 71. i 82. (ZC II 105. i 110). Kod tumačenja 71. pravila naglašava vrijednost primjerâ riječima: "Stvari vechje puta istumaçujuse boglje s'prilikami, nego s'besidami, i zato postavichjuvam ovi dogodjaj" (slijedi primjer), a kod tumačenja 82. pravila ističe svoj način obrade riječima: "... za boglje dochi u poznanje od ove po obiçajnosti mojoj prinitichjuvam ovi dogodjaj ... ".

1/ Uspor. ZC II, 42, gdje donosi mišljenje kanonista o tome što su to manji sporovi koji se rasudjuju bez velikih pravnih formalnosti. Takodjer uspor. ZC I, 181, gdje opet donosi mišljenje kanonista o tome kako se treba držati običaja mjesta s obzirom na prostor koji uživa "jus asyli".

2/ Uspor. npr. ZC I, 217.

3/ Tako izvještava u ZC I, 121, o čemu se raspravljalo u I dijelu i nagoviješta o čemu će se govoriti u II dijelu. Slično čini i u ZC II, 1, kao i u ZC II, 115.

2) Način obrade ili metoda prema kojoj je Dallá Costa obradjivao pravna poglavlja svoga djela bit će nam uočljivija iz slijedećeg kratkog prikaza poglavlja o crkvenim nadarbinama.[1]

Ovo poglavlje pisac započinje prilično dugim povijesnim prikazom nastanka dobara pojedinih crkava, kao i onih dobara koja su bila dodijeljena duhovnicima, a nazivaju se nadarbinama. Iza toga najprije donosi u slobodnom prijevodu i u nešto skraćenom obliku definiciju nadarbine koju je dao rimski pisac Seneka[2], a zatim i definiciju koju su dali kanonisti. Slijedi razjašnjenje definicije pa nabrajanje različitih vrsta nadarbina s razjašnjenjem svake podvrste potkrijepljeno primjerima i crkvenim odredbama.

Iza toga pisac na temelju crkvenih odredaba govori o načinu sticanja nadarbina i o svojstvima onih kojima se one imaju podijeliti. Slijedi potom na temelju crkvenih odredaba i nauke kanonista obrada posebnog pitanja : mogu li se svjetovne nadarbine bez papine dozvole podijeliti redovnicima.

Na kraju dodaje prelaznu napomenu u kojoj iznosi o čemu je dosad raspravljao i o čemu će raspravljati u slijedećim poglavljima.

Posve povijesna poglavlja, kojih takodjer ima u ZC, obradjena su sasvim drugačije. Kod njih se, naime, od početka pa sve do kraja kronološkim redom jednostavno nižu činjenice do činjenica. Dogmatsko i drugo gradivo, ukoliko ga ima u ZC, uklapa se u pravno odnosno moralno-pravno, pa se uopće ne može govoriti o posebnoj metodi izlaganja dogmatskog, liturgijskog ili pastoralnog gradiva.

1/ ZC I, 213 - 217.

2/ Seneca L.A., De beneficiis, lib. I, c. 6. Prema izdanju ovog Senekina djela koje je priredio Karlo Hosius (Lipsiae 1914), na str. 10.

3) Gore izloženi Dalla Costin postupak, iako je osebujan, ima ipak dosta sličnosti s načinom na koji drugi pisci njegova vremena, kao što su već spomenuti Gasparro, Saccus i Devoti, izlažu i iznose pred čitatelje pravno gradivo u svojim djelima. I oni redovito započinju svoja izlaganja o nekom predmetu definicijom dotičnog predmeta i razjašnjenjem pojmova, zatim se osvrću na njegovu povijesnu stranu, pa onda donose u ono doba važeće zakone, i konačno, osvrću se više puta na posebna pitanja, koja su u vezi sa predmetom raspravljanja. Takodjer iznose kao i Dalla Costa nauku drugih pisaca.1/

No, više nego li sličnosti, medju njima se opažaju i stanovite razlike. Tako je npr. način izlaganja našeg pisca u osnovnim crtama ipak različit čak i od Gasparrova, premda je Dalla Costa, kako ćemo kasnije pokazati usporedbom tekstova, neka poglavlja iz pravnog djela ovog pisca vjerojatno doslovce preuzeo. Gasparro naime redovito obradjuje gradivo svoga djela u obliku pitanja i odgovora, dok toga u našeg pisca uopće nema; zatim Gasparro više nego Dalla Costa donosi mišljenje drugih pisaca, itd. Saccus je pak u rasporedu gradiva pojedinih poglavlja mnogo sustavniji i dosljedniji od našeg pisca. On npr. kod svih sakramenata najprije iznosi definiciju, zatim govori o obliku i tvari sakramenata, podjelitelju, itd., dok se Dalla Costa kod svih sakramenata ne drži jednog ustaljenog reda.

Uzevši u obzir sve ono što smo do sada rekli o Dalla Costinoj metodi ili načinu izlaganja, može se još ustvrditi da je on vrlo sličan načinu izlaganja današnjih crkvenih odredaba sadržanih u Kodeksu kanonskog prava. Ovaj je način inače službeno propisan dekretom svetog Zbora za sjemeništa i sveučilišta "Cum novum" od 7. kolovoza 1917. godine.2/ Prema njemu, naime, treba kako u školama tako i kod

---

1/ U gornjem smislu uspor. obradu sakramenta krštenja kod Devotija (n. dj., lib. II, sect. I) i Dalla Coste (ZC I, 130 - 132).

2/ AAS, 1917, 439.

pisanja crkvenih pravnih djela koja obradjuju današnju crkvenu stegu, izlagati smisao pojedinih Kodeksovih odredaba, ali tako da se najprije izloži povijesni nastanak i razvoj pravnih ustanova o kojima dotične odredbe govore.

Na kraju je potrebno još istaknuti i neujednačenost Dalla Costine metode. Ona se očituje ne samo u tome što se svi gore navedeni elementi (definicija, razjašnjenje pojmova, povijesni pregled itd.) ne nalaze u svakom poglavlju, što inače nije niti potrebno, a niti uvijek moguće, nego npr. i u tome što su kod nekih predmeta povijesni pregledi nerazmjerno dugi dok su kod drugih vrlo kratki ili ih uopće nema, što su jedanput stavljeni na početak poglavlja, drugi put iza razjašnjenja pojmova, a kojiput čak i na kraju samog poglavlja. To se može vidjeti iz kratkog sadržaja ZC, koji smo donijeli u prvom poglavlju ove radnje.

III ZNANSTVENA VRIJEDNOST ZC

Imajući i dalje pred očima ZC, kao i sve ono što smo do sada rekli o njegovu vanjskom izgledu (navodi ispod teksta, doslovni navodi kurzivnim slovima itd.), a osobito o izvorima i piscima, stiče se dojam da je Dalla Costa imao nakanu napisati znanstveno pravno djelo. S druge opet strane, poznato nam je iz dosadašnjeg izlaganja da ga je kod pisanja vodila u prvom redu praktična svrha, tj. dati hrvatskom dušobrižničkom duhovništvu u ruke prikladan priručnik kanonskog prava na domaćem jeziku.

Postavlja se stoga pitanje, da li ZC i pored toga barem u nekom smislu ide u red znanstvenih djela, ili ostaje na razini naše popularne književnosti 18. st., koja nema znanstvenih težnja ?

Na ovo se pitanje može dati ispravan odgovor samo nakon svestranog uvida u cijelo djelo ispitujući naročito: Da li ZC ima izvjesnu samostalnost ili je kompilacija tudjih djela ? Da li je samo skup mnogih zakona i činjenica koje su nabacane jedne pored drugih bez medjusobne veze,

ili je cijelo gradivo medjusobno povezano i uskladjeno ? Koliko je pisac ovisan o izvorima i piscima s kojima se služio ? Koliko je kritičan kod preuzimanja gradiva i tudjih tvrdnja ? Je li Dalla Costa možda postavio i dokazao neke svoje samostalne zaključke ? Može li se ZC iole stavljati uz bok sličnim suvremenim djelima na drugim jezicima ?

Na gornja i slična pitanja pokušat ćemo odgovoriti u tri podnaslova. U prvom ćemo iznijeti činjenice koje govore u prilog znanstvenosti ZC, u drugom činjenice koje umanjuju njegovu znanstvenu vrijednost, a u trećem ćemo učiniti opći osvrt na znanstvenu vrijednost.

Kako pak znanstvena vrijednost jednog djela mnogo ovisi o tome koliko je pisac kritičan kod preuzimanja gradiva od izvora i pisaca, a isto tako i o činjenici koliko je bio izvoran i samostalan kod izrade djela, to i pojmove kritičnosti i izvornosti uklapamo u gornji naslov : znanstvena vrijednost ZC.

1. <u>Činjenice koje govore u prilog znanstvenosti ZC</u>

1) <u>Dalla Costa piše ZC na temelju izvora</u>, a poziva se <u>i na nauku i mišljenje drugih pisaca</u>, ukoliko je to smatrao potrebnim i korisnim. O tome smo već prilično iscrpno govorili u poglavlju o Dalla Costinim izvorima i piscima. Tamo smo ne samo iznijeli gotovo sve izvore i pisce, koje je iskorištavao ili barem spominjao, nego čak i približan broj navodjenja svakoga od njih.1/ Ovdje još dodajemo u obliku neke vrste zaključka slijedeće :

Naš je pisac obuhvatio i iskoristio ne samo materijalne nego i gotovo sve formalne izvore u kojima su bili

---

1/ Uspor. str. 186.i sl. disertacije.

pohranjeni kako stari crkveni zakoni, koji su s vremenom izgubili obvezatnu snagu, tako i oni koji su u njegovo doba bili na snazi. Štoviše, donosi i priličan broj gradjanskih zakona, a isto tako služi se i nekim izvorima za povijest, bogoslužje itd. S tog stanovišta gotovo ne zaostaje za većinom sličnih suvremenih djela na drugim jezicima.

Za pisce se to isto zaista ne može ustvrditi, jer dok navodi mnoge poznate talijanske, francuske i španjolske kanoniste i druge pisce, kao Barbosu, Gonzalesa, Fagnanija, Lancelottija, Rebufusa, Sancheza, Mendozu, Garciasa, kardinala De Luku, Pignatellija i dr.1/, dotle propušta poznate sjeverne pisce, kao što su Pavao Layman (1574-1635)2/, Henrik Pirhing, spomenuti osnivač metode u obradi prava (1606--1681)3/, pa Anaklet Reiffenstuel (1641-1703), Ludovik Engel (+1674), Franjo Schmalzgrueber (1663-1735), Zeger Van Espen (1642-1728), Benedikt Schmier (1682-1744), Vid Pichler (1670-1736) i dr.4/ Štoviše, ne iskorištava mi mnoge južno i jugozapadnoevropske pisce, pa čak ni one koji su kao i on gradivo svojih djela rasporedili prema institucijskom sustavu, kao što su Franjo Foebus (1652-1706), Jan Vincenčije Gravina (1664-1718), Comes V. Saccus i dr.5/

Medjutim, i uza sve to, broj upotrebljenih pisaca i njihov ugled dovoljan je da se ZC sa stanovišta pozivanja i iskorištavanja djela drugih pisaca uvrsti u red stručno pisanih djela.

1/ Uspor. str. 190 i sl. disertacije gdje se nabrajaju gore navedeni i drugi pisci koje spominje Dalla Costa.

2/ Uspor. Van Hove, n. dj., str. 286; Kurtscheid-Wilches, n. dj., str. 295.

3/ Van Hove, n.dj., str. 281. i 297; Kurtscheid-Wilches, n. dj., str. 295.

4/ Van Hove, n.dj., str. 287 - 288; Kurtscheid-Wilches, n.dj., str. 295 - 296.

5/ Van Hove, n.dj., str. 289 - 290.

2) I konkretni primjeri, od kojih ćemo neke ovdje navesti, a koji svjedoče da je pisac ZC svoja izlaganja potkrepljivao mnogim odredbama odnosno oslanjao na nauku i mišljenje drugih pisaca, dokazuju da je djelo postavio na znanstvenu podlogu.

Izlažući npr. u ZC I, 156 nauku o ženidbenoj zapreki zločina, svaku od četiri vrste zapreke potvrdjuje crkvenim ispravama koje je u ovom slučaju preuzeo iz CIC. Isto tako govoreći u ZC I, 171-174 o razrješenju ženidbe, svaki stavak potvrdjuje odredbama koje je takodjer preuzeo iz CIC.1/

Još su češći slučajevi u kojima istu tvrdnju potkrepljuje za nekoliko odredaba, odnosno u kojima barem upozorava na odredbe koje se odnose na odredjeni predmet. Tako govoreći u ZC I, 147 o ponovnom uspostavljanju zajedničkog života medju supruzima nakon rastave od stola i postelje, za potvrdu svojih tvrdnja i postavki donosi tri različite odredbe: dvije prema Zakoniku Grgura IX, a jednu prema Gracijanovu Dekretu. Govoreći pak u ZC II, 160-161 o slučajevima u kojima se nekoj osobi ima upisati u grijeh ubojstvo u uzroku (homicidium causale), navodi s tim u vezi u bilješci 2 osam, a u bilješci 3 pet crkvenih odredaba prema Zakoniku Grgura IX.

U vezi pak s oslanjanjem njegovih tvrdnji na nauku i mišljenja drugih pisaca, ovdje najprije spominjemo slučaj iz ZC I, 216 u kojem naš pisac donosi nauku nekih tamo poimence spomenutih kanonista u vezi s pitanjem, da li se i kada redovnicima mogu podijeliti svjetovne nadarbine, kao što je kanonikat. Zatim još spominjemo kako na više mjesta svoga djela izvještava da je izvjesna nauka ili tvrdnja, koju tamo donosi, nauka mnogih odnosno nekih pisaca ili pak

---

1/ Uspor. takodjer ZC II, 204 gdje prema papinskim odredbama govori o duhovnicima koji se imaju kazniti kaznom lišenja duhovništva.

jednog izričito spomenutog i drugih nespomenutih pisaca.[1]

I s ovog stanovišta, tj. sa stanovišta potkrepljivanja svojih tvrdnji izvorima i naukom drugih pisaca, ZC može stajati uz bok znanstvenim djelima svoga doba.[2]

3) Naš pisac većinu navoda iz izvora i pisaca ispravno shvaća i pravilno primjenjuje.[3] Kod toga je nastojao biti kritičan, što mu je u najviše slučajeva i uspijevalo, pa je poneki put u vjernom i doslovnom prijevodu u samom tekstu (redovito kurzivnim slovima) donosio riječi izvora, a kadšto i pisaca, označujući u bilješkama ispod teksta mjesta odakle ih je preuzimao. Drugi put pak ispravno shvaćene riječi izvora ili pisaca uklapa u svoj tekst označujući pri tom u bilješkama mjesta odakle ih je preuzimao odnosno, koji put, i bez tih oznaka.

Slučaj vjernog i doslovnog prijevoda riječi izvora, označenih u tekstu kurzivnim slovima, imamo npr. u ZC I, 221. Tamo Dalla Costa govoreći o onima koji se ne smiju pripustiti na sv. redove, donosi prema Gracijanovu Dekretu zadnji dio odredbe rimskog sabora održanog u doba pape Inocenta II (1130 - 1143).

1/ U gornjem smislu uspor. npr. ZC I, 228 gdje veli : " ... tako hochje Fagnan, Garzia, i mnoghi ostali Nauçitegli", ili ZC II, 162 gdje kaže : " ... kako svidoçe Nauçitegli".

2/ U tom smislu uspor. npr. ono što o "jus asyli" i o onima koji ga uživaju govori Benedikt XIV u djelu "De Synodo dioedesana" (lib. III, cap. 18, n. 13) i što donosi Dalla Costa u ZC I, 181. Obojica naime navode približno isti broj izvora i pisaca.

3/ U tekstu je posebno naglašeno da većinu navoda ispravno shvaća i pravilno primjenjuje, a to drugim riječima znači da ih ipak sve od reda ne shvaća i ne primjenjuje pravilno. Na to ćemo se posebno osvrnuti pod naslovom : Činjenice koje umanjuju znanstvenu vrijednost ZC.

Tekst sabora (c.3 D 60) glasi:	Dalla Costa u ZC I,221 prevodi:
"Prohibimus autem ne adolescentibus vel infra sacros ordines constitutis, sed qui merito vitae clarescunt, praedicti concedantur honores."	"... zabranjemo da mladichjma, i onima kojisu nadareni samo s'malima Redovi, dopuschjause zgora reçena postenja, dali samo onima, koji izvarsni budu po razboru, i po dobru xivgljenju." 1/

Primjer vjernog i doslovnog prijevoda riječi drugih pisaca, koje su u glavnom tekstu ZC donesene kurzivnim slovima, imamo npr. u ZC I, 30. Tu Dalla Costa u vezi s uporabom navratnika (pallium) sa strane kraljeva i careva donosi vjerno riječi Ludovika Thomassina prema njegovu glasovitom djelu "De veteri et nova disciplina Ecclesiae" (Paris 1688), koje smo već prije spominjali.[2]

Kao primjer vjernog donošenja tudjih riječi i uklapanja u vlastiti tekst s oznakom odakle su preuzete, ovdje uporedno donosimo Dalla Costin tekst iz ZC II,53, u kojemu se govori o oglušniku koji neće da pristupi na sud, i tekst izvora

---

1/ Uspor. takodjer doslovni prijevod riječi Tridentskog sabora o učincima sakramenta pokore (Sess. 14, cap. III) i ZC I, 138,6

Tridentski tekst glasi :	Dalla Costa prevodi :
"Sane vero res et effectus hujus Sacramenti, quantum ad ejus vim et efficatiam pertinet, reconciliatio est cum Deo, quam interdum in viris piis, et cum devotione hoc Sacramentum percipientibus, conscientiae pax, ac serenitas cum vehementi spiritus consolatione consequi solet."	"Dilovanja ovoga Sakramenta ù koliko pristoji gnegovoj jakosti, jest smirenje s'Boghom koi u gljudima bogoljubnimi, i ù onima koji primaju s'bogogljubnoschju ovi Sakramenat, pokoj i mir dussevni, radost i veseglje Duha svetoga obiçajese dotechi."

(Prijevod je vjeran i tačan osim što Dalla Costa ubacuje riječ pokoj).

- Kao primjeri doslovnog i ispravnog prijevoda mogu se donijeti različita mjesta Svetog Pisma, kao što je npr. tekst poslanice Efež. 5,32, koji Dalla Costa donosi u ZC I, 81,3; zatim izvaci iz rimskog prava, kao što je npr. tekst novele 131 § 1(c.1), koji Dalla Costa donosi u ZC II, 11,2.

2/ Navod se nalazi u spomenutom djelu, lib. I, pars 3.

- Uspor. takodjer ZC I, 3,4 gdje donosi Tertulijanov tekst iz djela "De velandis virginibus", cap. I (PL, tom.II,889).

na koji se pisac ovdje poziva, a nalazi se u Zakoniku Grgura IX(c. 5, 6, II, 6).

Dalla Costa veli :

"... dali pedipsa najglasovitja od neposlusciteglja jest,poslati drughoga na posedjenje od dobar priçivi,ne s'oblaschju vlastitom Gospodarnom,dali kako prigledite-glja (5) ; i ako za godiste dana neposlusitegIj otvardnese u svomu neposluvu, i ne ostavi poruka, oli jamcza za sebe dachjese prikazati na Sud,oli ako neobeçhje dachjese prikazati posli godine dana, tada pozovitegl dotechichje pravo posidovanja, saragnjuchi sluscati razloghe od Gospodarstva od onoga kojise nie prikazao."

U Zakoniku Grgura IX stoji :

"In aliis vero casibus prudenter est attendendum,utrum contumax reali actione, an personali conveniatur. Si reali, mittendus est actor in rei petitae possessionem, ut taedio affectus reus veniat responsurus. Qui si venerit intra annum (judicio sisti praestita cautione ac exhibita satisfactione congrua expensarum) possessionem recuperet. Quod si cautionem offerre neglexerit intra annum, actor post annum verus constituetur possessor : super proprietate dumtaxat adversae parti defensione legitima reservata." 1/

Napokon, primjer uklapanja tudjeg doslovnog teksta u svoj vlastiti bez ikakve oznake da se radi o tudjem tekstu imamo npr. u ZC I, 142, gdje donosi riječi Tridentskog katekizma (pars II, De extremae unctionis sacramento, cap.VI, sct. 2), koje glase : " ... hoc sacramentum idcirco Extremam unctionem appellatum esse ... et sacramentum exientium dicta est... ". Dalla Costa te riječi prevodi: "Ovi sakramenat zovese najposlidnje Pomazanje ..., koi prohodu na drughi xivot."

1/ Pogrešno navodi naslov "Ut in lite ..." mj. "Ut lite ...", kao i početak paragrafa (§ 6) "In alio ... " mj. "In aliis ...".

- Uspor. takodjer ZC I, 78. Ovdje Dalla Costa dok govori o onome čega se imaju čuvati duhovnici, ubacuje zgodno u svoj tekst riječi Inocenta III, na koje se inače ovdje poziva. Spomenute Inocentove riječi navodi prema Zakoniku Grgura IX (c. 14, X, III, 1).

- U istom smislu takodjer usporedi ZC I, 109,11 (c. 9, X, II, 36); I, 141, (c. 64 D 50) i II, 117,7 (c. 17 in 6°, V. 2).

Dalla Costina je vjernost izvorima katkada na štetu samog smisla, budući da zbog ropskog prijevoda hrvatski tekst pokoji put postaje nejasnim. To se donekle vidi već u gornjem prijevodu odredbe rimskog sabora "Prohibimus ... ", a vidi se i u doslovnom prijevodu riječi Tridentskog sabora o sakramentu pokore.

<u>Tekst Tridentskog sabora</u> (sess. 14. cap. 8) <u>glasi</u> :

"... sancta Synodus declarat, falsum omnino esse et a verbo Dei alienum, culpam a Domino nunquam remitti, quin universa etiam poena condonetur. Perspicua enim et illustria in sacris litteris exempla reperiuntur, quibus praeter divinam traditionem, hic error quam manifestissime revincitur."

<u>Dalla Costa</u> u ZC I 138 <u>provodi</u> :

"Od ovoga dilla govori Sabor Triden.5 koj protomaçuje da posve jest lazno da Bogh nighda nepraschja gri..., dali savisje odpusta i pokore. Od ovoga imamo mnoghe prilike ù sveti Pismi, s'kojma osvin pridavanja Boxanstvenoga, ovo pomajkanje oçitose pridobie". 1/

Iako spomenuta piščeva vjernost izvorima nije, kako ćemo kasnije vidjeti, posvemašnja, te mada koji put dovodi do stilskih i jezičnih nejasnoća, na što smo već upozorili u osvrtu na stil, ipak bjelodano dokazuje da je Dalla Costa izradjujući djelo bio kritičan, što svakako ide u prilog znanstvenoj vrijednosti ZC.

4) Naš pisac nije bio skučeni prepisivač izvora niti tudjih tekstova. Naprotiv, on je, <u>iskorištavajući izvore i pisce, mnogo puta pokazao i izvjesnu samostalnost</u>, budući da ih je znao iskorištavati prema svojoj svrsi. Više puta

---

1/ Očito je da je ovo doslovan prijevod iako nije u tekstu označen kurzivnim slovima. - Uspor. takodjer ZC II 121-122, gdje sad u skraćenom, sad u doslovnom prijevodu donosi prema "De Synodo d." (lib. XIII, cap. 21, n.18) odredbu inkvizicije od 18.VII 1630 u kojoj se izmedju ostalog tvrdi da obraćenik nije dužan odbaciti dosadašnje odjeće, osim ako bi se zbog nošenja a s obzirom na osobu mogla pojaviti kakva sumnja. (" ... quod si illa delatione ratione personae, aliqua oriatur suspicio; tenere aufugere, cum primum poterit"). Dalla Costa je radi vjernosti tekstu ponegdje i nerazumljiv, dok posve krivo prevodi riječ "delatio" sa "odluçenje" mjesto "nošenje".

npr. u nedostatku direktnog izvora potvrdjuje svoje navode odredbama koje govore o sličnom predmetu (per analogiam)[1] ili pak konkretni slučaj općenitim odredbama.

Isto tako pokoji put navodi neke izvore samo zbog toga jer se u njima spominje predmet raspravljanja.[2] Nisu takodjer rijetki slučajevi u kojima se, osobito na početku nekih poglavlja, poziva na različite izvore kao na mjesta koja se odnose na odredjeni predmet. Na taj način svojim čitateljima otvara širok uvid u predmet.[3] Neki mu pak navodi služe samo za to da jače naglasi svoje vlastite tvrdnje, dok u stvari u svoj tekst ne unosi ništa iz spomenutog navoda.[4]

1/ U ZC I, 217, 15 npr. veli da se svjetovne nadarbine ne smiju dijeliti redovnicima, kao ni obratno, osim kada nema svjetovnih klerika, odnosno redovnika, a kao potvrdu donosi odredbu Inocenta III "Inter quattuor" (c.5, X, III, 36), u kojoj se kaže da se redovnička kuća ne smije povjeravati svjetovnim klericima, izuzevši slučaj kada nema redovnika. - Uspor. takodjer ZC I, 37,4 gdje govori kako nadsvećenici moraju u roku od godine dana nakon imenovanja za neku nadarbinu primiti sv.red svećeništva. To pak potvrdjuje uredbom Klementa V, koja općenito nalaže da svi oni koji primaju nadarbine s kojima je spojen neki sv. red, moraju dotični red primiti barem nakon godine dana od imenovanja, osim ako su ga primili već prije toga.

2/ Tako npr. u ZC I, 39 govori općenito o vikarima, a donosi u bilješci 2. odredbu koja govori o arhidjakonima (ex libro Romani Ordinis - prema Zakoniku Grgura IX, c.1, I, 23). U toj se bilješci stvarno nalazi izraz "vicarius" i ističe da je arhidjakon biskupov vikar u svim poslovima. - Uspor. takodjer ZC I, 217, 14.

3/ Uspor. npr. ZC I, 267: " ... i ova odregenja nahodese koliko u Graczianu, toliko u knighaa Gargura IX". Isto tako uspor. ZC II, 155, gdje veli: "... u knighaa Bonifaczia VIII., Clementa V. u Graczianu, u Saboru Tridentinskomu i u knighaa Zakona svitovnoga Justiniana Czesara". - U ZC II, 185,1 npr. spominje pet naslova (titulus) iz Justinijanova Kodeksa u kojima se govori o Židovima i drugim nekatolicima.

4/ Uspor. npr. ZC II, 131,4 gdje opisuje težinu zločina simonije i gdje ga usporedjuje s različitim odvratnim predmetima, a za potvrdu donosi izreku sv. Ambroza, koja glasi: "Cum ordinetur Episcopus, quod dedit, aurum fuit, quod perdidit, anima fuit; cum alium ordineret, quod accipit, pecunia fuit, quod dedit, lepra fuit". (c. 14 C I, q 1).

Premda se gornjim Dalla Costinim postupcima može kadšto i prigovoriti, kako ćemo kasnije vidjeti, ipak se ne može zanijekati da kod svega toga nije pokazao dosta samostalnosti i izvornosti, koja svakako idu u prilog znanstvenoj vrijednosti njegova pravnog djela.

5) Dalla Costa je pokazao dosta samostalnosti i izvornosti takodjer i time što je znao ukratko prikazati sadržaj različitih crkvenih odredaba, posebno onih dugih, a isto tako i sadržaj nekih tekstova od raznih pisaca. U ZC I, 68 npr. ukratko i vrlo zgodno prikazuje sadržaj uredbe Benedikta XII "Ad regimen Ecclesiae" (izdana g. 1335)[1/]. U vezi s tekstovima pisaca ovdje spominjemo kako u ZC I, 85,2 sažeto govori o tome kako župnik ne smije napustiti svoga stada čak ni u vrijeme kuge, o čemu Benedikt XIV u djelu "De Synodo d." (lib. XII, cap. 19, n.2), na koje se Dalla Costa ovdje poziva, raspravlja na dugo i široko.[2/]

Pokazao je takodjer samostalnost i po tome što kadšto na vrlo prikladan način donosi tudje tekstove u parafrazi ili slobodnom prijevodu. Tako npr. vrlo vješto parafrazira riječi Inocenta III iz njegove uredbe "Inter corporalia" (izdana 1199) o premještaju biskupa s jedne biskupske stolice na drugu[3/], kao i Lancelottijevu nauku da je osobi koja izdaje zakone potrebna vlast, kakvu papa ima, a nije dovoljno samo znanje.[4/]

1/ Spomenutu uredbu Dalla Costa navodi prema zbirci Extravagantes Joannis XXII, c. 13, III, 2. - U istom smislu uspor. takodjer ZC I, 178, gdje ukratko izlaže sadržaj opširne odredbe Tridentskog sabora o štovanju svetih slika i stegi u crkvi (Sess. 25, De invocatione et veneratione et reliquiis sanctorum et sacris imaginibus).

2/ Na sličan način u ZC I, 161 govori ukratko o tjelesnoj nemoći zbog koje se razrješuje ženidba, o čemu sam Benedikt, u istom djelu na koje se i ovdje pozivlje, govori veoma opširno.

3/ Ovu uredbu donosi prema Zakoniku Grgura IX, c.2, I, 7.

4/ Navedena se Lancelottijeva nauka nalazi u djelu Institutiones juris canonici, lib. I, tit. III, § 13. Uspor. takodjer ZC II, 170,4 gdje parafrazira odredbu Tridentskog sabora (Sess. 24, cap. 8 de refor. matrimonii) o

Pokazao se napokon samostalnim i po tome što je znao unutar jedne odredbe ili tudjeg teksta spretno ubaciti i svoje dopune odnosno razjašnjenja.1/

6) Samostalnost i stanovitu izvornost koja čak više nego ono što smo dosad rekli, pridonosi znanstvenoj vrijednosti ZC, pokazao je Dalla Costa time što na temelju izvora i nauke drugih pisaca postavlja i svoje vlastite tvrdnje, odnosno stvara vlastite zaključke. U tom nam smislu može kao primjer dobro poslužiti poglavlje o crkvenim nadarbinama iz ZC I, 211-217. Govoreći o različitim vrstama nadarbina u njemu pisac ne samo što iznosi izvore i, na nekoliko mjesta, nauku kanonista nego, npr. u svom izlaganju o trajnim i privremenim nadarbinama, zaključuje da se onomu koji uživa samo privremenu nadarbinu, podijeljenu zbog obavljanja nižih služba, ne mogu podijeliti sv. redovi prije nego što postigne trajnu nadarbinu.2/

---

kažnjavanju priležnika i priležnica; zatim navode iz Pravila sv. Benedikta, koje donosi u ZC I, 102,1 i 2 Regula s. Benedicti, cap. 5, 7, 68 i 71), u ZC I, 130 (cap. 33) i ZC I, 104. (cap. 66).

1/ Tako npr. u tekst odredbe Aleksandra III izdane na III lateranskom saboru (1179 g.) : "Clerici sane, si contra formam istam quemquam elegerint (tj. ako izaberu onoga koji nema prije nabrojena svojstva) et eligendi tunc potestate privatos et ab Ecclesiasticis beneficiis triennio noverint se suspensos (c. 7 / § 3/ X, I, 6) ubacuje svoje riječi : "... i ako ovo obragnje bude učinjeno od koje stolne Czarkve ... " (ZC I, 70), čega nema u izvoru. - Isto tako unutar odredbe Bonifacija VIII iz g. 1298. "Periculoso" (c. un / 6/ in 6º III, 16) prema kojoj redovnice ne smiju izlaziti izvan samostanske klauzure, niti se drugi mogu u nju puštati bez važnog razloga i dozvole poglavara, unosi svoja razjašnjenja i dopune, kao što su npr. razlozi izlaska iz klauzure (ZC I, 113, 1).

2/ Isto tako, govoreći u ZC I, 251. o svećeničkim i djakonskim kapelanijama, veli da kod pitanja, da li se u konkretnom slučaju radi o jednoj ili drugoj kapelaniji, treba uzeti u obzir ispravu osnivanja te prema obavezi govorenja Mise sa strane naslovnika (osobno ili preko drugoga), koja je inače izražena u ispravi, treba prosuditi o kojoj je kapelaniji riječ.

7) Njegova se samostalnost očituje i u tome što, ako i ne baš često a ono ipak na nekoliko mjesta, donosi u ZC i prijeporna mišljenja pisaca, te se i sam opredjeljuje za jedno ili drugo od njih. Tako npr. govoreći u ZC I, 252 o crkvenom porezu u korist treće osobe, iznosi da je medju kanonistima velika rasprava o tome može li se i ovaj porez ubrojiti medju nadarbine. "Jase, kaže Dalla Costa, szdruxujem s'onima, koji govore da porizenje brojise meju Nadarjima".[1]

8) Svoju pak izvornost pokazao je, možda, ponajviše u tome što u potpunosti nije slijedio ni jednog pisca. On štoviše, kako smo naglasili u poglavlju o izvorima i piscima, nije ni imao jednog ili dvojicu pisaca kao glavne uzore prema kojima bi priredio svoje djelo, nevo je preuzevši gradivo iz izvora i poslužívši se pri tom takodjer i djelima nekolicine pisaca, stvarao svoj tekst. U tome se tekstu, kako ćemo kasnije vidjeti, zaista koji put nalaze i cijeli odsjeci prepisani iz djela drugih pisacam ali i pored toga najveći dio je njegov vlastiti tekst, a ne tekst koji bi bio samo kompiliran prema djelima drugih pisaca.[2]

9) U vezi s dogmatskom i moralnom naukom i tvrdnjama, koje se nalaze u ZC, može se najprije ustvrditi da Dalla

---

1/ Isto se tako, npr. u ZC I, 150 opredjeljuje za tezu i mišljenje Benedikta XIV ("De Synodo d." lib. VIII, cap. 12. n. 5) prema kojemu su ženidbe sklopljene medju hereticima valjane čak i onda kada su sklopljene u mjestima u kojima je proglašen tridentski oblik - Opredjeljuje se takodjer za mišljenje kanonista u ZC I, 86,2 te u I, 182 gdje npr. tvrdi da se kod onih koji uživaju "jus asyli" mora primjenjivati "istumačenje" Benedikta XIV, izraženo u djelu "Institutiones ecclesiasticae", Inst. 41.

2/ U smislu gornje tvrdnje uspor. ZC I, 39 gdje govori o vlasti općih zamjenika (vicarii generales), s onim što o istom predmetu kaže Benedikt XIV u djelu "De Synodo d.", lib. II, cap. 8, n.2, na koga se ovdje poziva. Dalla Costa zaista preuzima i pokoju doslovnu rečenicu od Benedikta, ali je kod njega ipak cijeli raspored i način obrade sasvim drugačiji.

Costa i njih oslanja na izvore i pisce; i to dogmatsku nauku na Sveto Pismo i crkvene dogmatske odredbe[1], a moralne tvrdnje i izlaganja skupa s pravnima na moralne i moralno-pravne crkvene odredbe, kao i na nauku moralnih i moralno-pravnih pisaca, koje smo već spominjali u poglavlju o izvorima i piscima.

Povijesna pak izlaganja i činjenice potkrepljuje navodima iz djela povijesnih pisaca, iako te navode, kako smo takodjer spominjali u poglavlju o izvorima i piscima i kako ćemo još jedanput naglasiti, nije izravno preuzimao iz samih navedenih djela, nego preko drugih pisaca, koji se ne mogu smatrati prvenstveno povjesničarima.

Potrebno je ovdje, takodjer u vezi s dogmatskim i moralnim postavkama koje se nalaze u ZC, a uz put i u vezi s pravnim načelima, naglasiti da naš pisac uvijek zastupa ispravna katolička načela, i u svom djelu donosi ispravnu nauku Crkve. Drugim riječima, on nije pao pod upliv različitih filozofskih i socijalnih strujanja do kojih je bilo došlo u toku 16, 17. i 18. stoljeća u raznim krajevima Evrope, a koja su zastupala načela protivna crkvenoj nauci; posebno s obzirom na odnos izmedju Crkve i države dajući, naime, državi prednost pred Crkvom[2]. Neka su od tih načela

---

1/ U gornjem smislu uspor. npr. poglavlje o sakramentima uopće (ZC I, 128-130). Dalla Costa svoje dogmatske tvrdnje ovdje potkrepljuje Svetim Pismom i odredbama Tridentskog sabora. Slično čini i u slijedećim poglavljima kada raspravlja o pojedinim sakramentima.

2/ Sva ova strujanja koja državi daju prednost pred Crkvom, bilo da priznaju državnim poglavarima pravo uplitanja u crkvene poslove, bilo da umanjuju papi auktoritet, koji navodno skučava vlast biskupa, dolaze pod zajedničkim imenom "regalizam" (uspor. Ottaviani, Institutiones juris publici ecclesiastici, sv. II, Romae 1936, str. 121. i sl.). Osim starog cezarizma, što ga je branio Marsilije Padovanski i Ivan de Ianduno, regalizam se u Francuskoj širi pod imenom galikanizma. Osnovna je značajka galikanizma da napada kršćansku objavu i crkveni auktoritet, a daje državi prednost pred Crkvom. Ovaj je sustav našao mnogo pristaša i u susjednoj Njemačkoj u kojoj se gornje ideje, osobito one o prednosti države pred Crkvom, razvijaju pod imenom febronijanizma, dok se u Austriji malo

kadšto zastupali i neki katolički pisci 17. i 18.st., pa i sami kanonisti, kao što je bio u Francuskoj već spomenuti Klaudije Fleury, zatim Douiatius Durand de Maillane i dr., u Belgiji Bernard Van Espen, u Italiji Karlo Berardi, itd.[1/] Za našeg se pisca, medjutim, ne može reći da igdje u svom djelu zastupa bilo koje načelo, nauku ili tvrdnju, koji bi bili u suprotnosti s naukom Crkve.[2/]

Dakle, s te strane ZC ima prednost pred ostalim djelima drugih pisaca u kojima se opaža upliv spomenutih zabluda.

2. Činjenice koje umanjuju znanstvenu vrijednost ZC

Uz gore iznesene pozitivne činjenice, koje govore u prilog znanstvene vrijednosti ZC, ovo djelo sadrži i neke nedostatke, koji tu vrijednost umanjuju. Već smo i do sada, iako samo uz put, upozorili na neke od tih nedostataka. Ovdje ćemo pak, kako već spomenute, tako i neke druge iznijeti prema jednom stalnom rasporedu.[3/]

---

kasnije razvijaju pod imenom jozefinizma (uspor. Cvetan F., Constitutiones Maximiliani Vrhovac episcopi Zagrebiensis et josephinismus, Zagreb 1942, str. 15. i sl.). Neke su od tih ideja prešle i u druge ovima susjedne evropske zemlje, pa i u naše krajeve.

1/ Uspor. Van Hove, n.dj., str. 283. i 291.

2/ Istina je doduše da i Dalla Costa u svom djelu iznosi tvrdnju da je kod sazivanja općih crkvenih sabora potrebna i privola državnog poglavara one države u kojoj se sabor saziva. To se, medjutim, u njegovo doba smatralo redovitim postupkom. I drugi pisci onoga vremena, čija djela ipak nisu stavljena na indeks zabranjenih knjiga, u tom pravcu priznaju državnim poglavarima mnogo veća ovlaštenja; uspor. npr. prije spomenuto djelo Dominika Cavallari, Institutiones juris canonici ...", pars III, tom. 5, cap. XIV, gdje govori o kraljevskoj vlasti nad biskupijskim sinodama.

3/ Dok govorimo o nedostacima ZC ovo djelo promatramo samo u sebi a ne osvrćemo se na činjenicu da je pisac zbog praktične svrhe, više puta čak i svjesno, nešto propustio odnosno učinio što je u stvari bilo na štetu znanstvene vrijednosti ZC. Isto tako, ovdje ne vodimo računa o poteškoćama s kojima se je s susretao dok je pisao i tiskao djelo. Na sve ćemo se to još jedanput posebno, iako samo ukratko, osvrnuti pri kraju ovog prikaza o znanstvenoj vrijednosti ZC.

a/ Nedostaci s obzirom na navodjenje izvora i pisaca

1) Iako smo u početku osvrta na znanstvenu vrijednost ZC isticali njegovu odliku da je napisan na temelju izvora i da se Dalla Costa osvrće na nauku drugih pisaca, te da se zbog toga može svrstati u popis znanstvenih djela, ovdje ipak možemo ustvrditi i slijedeće : Dalla Costino bi djelo imalo daleko veću znanstvenu vrijednost da su za sve odredbe, koje se tamo donose, označeni i formalni izvori iz kojih su crpljene, a isto tako da su i piščeve tvrdnje uvijek potkrijepljene s odgovarajućim odredbama. Medjutim, ipak ima u ZC, iako manji broj, i takvih odredaba za koje se ne kaže odakle su preuzete, kao i piščevih tvrdnja koje nisu potkrijepljene nikakvim odredbama.[1/]

To se isto, čak i u većoj mjeri, može reći za pisce, koje navodi Dalla Costa, budući da je samo malen broj onih čija je djela sam čitao i izravno iskorištavao, a ostalu je većinu, na što ćemo kasnije još jedanput upozoriti, navodio prema djelima drugih pisaca. Osim toga, otprilike za polovicu navoda, koji se odnose na djela raznih pisaca, ne označava ni samog djela, a kamoli mjesta u djelu. Iz toga takodjer slijedi da je većinu od tih navoda preuzeo preko djela samo nekolicine odredjenih pisaca, odnosno koji put i prema vlastitom pamćenju. Sve to, medjutim, smeta znanstvenoj vrijednosti njegova vlastitog djela, tj. ZC.

2) Slabost je Dalla Costinih navoda i u tome što s nekima od njih samo djelomice potvrdjuje svoje tvrdnje. Tako npr. govoreći u ZC I, 103,7 o redovničkom siromaštvu, svoje tvrdnje: da se redovničko siromaštvo sastoji u odricanju vlastitih dobara, da to odricanje biva po redovničkom zavjetovanju

---

1/ Tako npr. dok naš pisac dobro potkrepljuje svoje tvrdnje o razrješenju ženidbe, ipak ne donosi potvrde iz izvora, kada govori o trima uzrocima radi kojih se, ni zbog samog preljuba, ne može provesti rastava od stola i postelje (uspor. ZC I, 173).

da redovnik prije zavjetovanja može raspolagati svojim dobrima, a ako to ne učini, da dobra pripadaju drugim baštinicima i rodjacima, i, napokon, da je redovnik dok je u novicijatu gospodar svojih dobara, potvrdjuje odredbom Tridentskog sabora (Sess. 25, cap. 16. De Regularibus) u kojoj se samo veli da je kod redovnika nevaljana svaka odreka nad vlastitim dobrima osim one koju učini kroz dva mjeseca prije zavjetovanja, te da samostan nema prava ni vlasti nad dobrima onih koji se kane zavjetovati, prije nego što su se stvarno zavjetovali.[1/]

3) Nadje se u ZC, iako doduše vrlo rijetko, i takvih navoda kojima se nimalo ne potvrdjuju piščeve tvrdnje uz koje ih je donio, budući da navedeni izvori govore o sasvim drugom predmetu. Tako se npr. odredbom Klementa V, koja inače govori o osobama koje imaju pravo glasa na zborovima kanonika katedralnih i zbornih crkava[2/], uopće ne potvrdjuje Dalla Costina tvrdnja donesena u ZC I, 52,6 u kojoj veli da su kanonici (nadpopi) stvarali "jedno Tilo megju sobom", da su zajednički molili božanski oficij, i dr.

4) S druge opet strane, Dalla Costa nekim navodima potvrdjuje svoje tvrdnje samo neizravno[3/]. Istina je doduše da je dozvoljeno poslužiti se zakonima izdanim za slične slučajeve ili tzv. pravnom analogijom (uspor. k. 20), ali samo pod uvjetom da za jednu tvrdnju ili slučaj iz života ne postoji izričit propis zakona, bilo općeg, bilo krajevnog prava. Naš

1/ Tako isto samo djelomično potvrdjuje svoje navode u ZC I, 194, 2 sa četvrtim pravilom Indeksa zabranjenih knjiga izdanim od Tridentskog sabora.

2/ Gornju odredbu Dalla Costa donosi prema Klementinama, c.2, I, 6.

3/ Tako npr. u ZC II, 187,1 kao potvrdu za tvrdnju da se ne smiju iznova rediti oni koji su, iako s prevarom, već redjeni, donosi odredbu Aleksandra III (c. 1, X, V, 31) u kojoj se veli da takvi ne smiju izvršavati primljenih redova niti primati nove osim s oprostom. Iz ove se odredbe zaista može zaključiti da je primljeni red valjan, te da se ne smije iznova rediti, ali samo indirektno.

pisac, medjutim, kadšto propušta odredbe koje se izravno odnose na jedan odredjeni predmet, a donosi one koje o njemu govore samo uz put.[1/]

5) Nadje se napokon u ZC i takvih slučajeva u kojima pisac za jednu svoju tvrdnju stvarno donosi potvrdu iz izvora, ali je to manje važna odredba ili dokaz, dok propušta navesti glavnije odredbe o tom predmetu. Kad je npr. govorio u ZC II, 151,1 o onima koji vrše umaknuća, koji pale i oskvrnjuju crkve, morao je uz odredbe iz Gracijanova Dekreta, što ih inače donosi, upozoriti i na one iz Zakonika Grgura IX. U tom se Zakoniku nalazi čak poseban naslov, koji glasi "De raptoribus, incendinariis et violatoribus ecclesiarum (Lib. V, tit. 17). Isto je tako trebao upozoriti i na c. 5 C 17 Gracijanova Dekreta, gdje se o ovom predmetu više raspravlja.[2/]

b/ Nedostaci s obzirom na izvornost

U ZC mogu se naći i takvi slučajevi u kojima pisac donosi doslovne, odnosno malo skraćene ili proširene prijevode pojedinih odlomaka iz različitih izvora, a još više iz djela nekih pisaca, a da nigdje ne upozorava da se radi o tudjim doslovnim tekstovima.

1/ Tako govoreći u ZC I, 150, 1 o ženidbenoj zapreci sv. reda, tvrdi da ženidbu razrješuje (razcinjuju) poddjakonat i djakonat, a za potvrdu donosi odredbe Aleksandra III (c. 2 i 3. X, III, 3) prema kojima oženjeni duhovnik ne smije biti promaknut na sv.redove i nadarbine, osim kada obeća da će se uzdržavati u čistoći i ako nije dvoženac, dok se duhovniku u nižim redovima kada se oženi može oduzeti nadarbina. Prva odredba (cap. 2), zaista, barem u nekoj mjeri potvrdjuje Dalla Costinu tvrdnju. Medjutim, trebalo je donijeti odredbu iz glave prve (cap. 1) ovog naslova u kojoj se izričito kaže da duhovnik, koji je već redjen za poddjakona ili je primio koji drugi viši red, mora ženu, tj. osobu s kojom se je pokušao sklopiti ženidbu, otpustiti. Ženidba mu je, drugim riječima, nevaljana.

2/ To je isto trebalo učiniti i u ZC II, 160,1 gdje navodi izvore za zločin ubojstva. Tamo, naime, takodjer propušta spomenuti Zakonik Grgura IX u kojemu se u vezi s tim predmetom nalazi 25 odredaba (c. 1-25, X, V, 12).

U to ćemo se uvjeriti na nekoliko primjera koje ovdje donosimo.

1) Kako smo već istakli u poglavlju o izvorima i piscima Dalla Costa se pišući ZC više puta izričito pozivao na djelo velikog pravnika Benedikta XIV pod naslovom "De Synodo dioecesana", tiskano dvadesetak godina prije ZC, tj. 1763.[1] Medjutim, ima slučajeva u kojima je preuzeo doslovne tekstove iz ovog djela, a da na to nije nigdje upozorio :

a/ Tako npr. govoreći u ZC II, 6-11 općenito o crkvenim saborima, donosi u doslovnom hrvatskom prijevodu cijele odlomke iz gornjeg djela, ali nigdje ne označuje da je riječ o doslovnim odlomcima iz spomenutog djela. O tome ćemo se najbolje uvjeriti na nekoliko usporednih tekstova.

<u>Benedikt XIV</u> u "De Synodo dioecesana", knjiga I, poglavlje I (lib.I, cap.1) govori opširno na temelju crkvenih isprava i nauke pisaca o nazivu "sabor" i iznosi njegove različite vrste. Izmedju ostalog u br. 2-3 kaže :	<u>Dalla Costa</u> nakon što je prikazao porijeklo i glavne nosioce crkvene vlasti i činjenicu da su Apostoli zajednički u Jeruzalemu riješili pitanje obrezanja Židova, nastavlja u ZC II, 8 i sl. :
"Quare Conciliorum, seu Synodorum quatuor nunc genera passim Auctores enumerant, Generalia, Nationalia, Provincialia, et Dioecesana. Generalia, quae et Oecumenica dicuntur, ea sunt, ad quae vocantur Episcopi totius Orbis, qui possunt et debent iisdem interesse, nisi legitime impediantur, et quibus praesidet Romanus Pontifex vel per se, vel per suos Legatos. Nationalia sunt, in quae conveniunt Archiepiscopi et Episcopi unius regni, vel nationis, preside ejusdem nationis Patriarcha, vel Primate. Haec quandoque vocari universalia, quia scilicet talia sunt quo ad illud regnum, seu nationem, quamvis absolute, et	"Ova zborischja, olitivam Sabori, megju Nauçitegli od çetiri varsti naodese. Opgljeni, Narodni, Darxavaski i Biskupaski. - Opgljeni zovuse oni, na koji sazivgljuse Biskupi svega svita Katoliçanskoga, koji moghu, i imahu prihoditi na iste, ako zakonito nebudu zadarxani. Varhu ovi nastoji i prigleda Rimski Poglavizca oli po sebi, oli po svomu Namisniku.-Narodni jesu oni na koje prihodu Arcibiskupi, i Biskupi od koga Kragljestva, oli Naroda. Varhu ovi oblast ima Patriarka, oli Parvostolnik od Kragljestva. Ovi kadkodi zovuse opgljeni, zascto taki jesu pokle sluxu za sve Kragljestvo, premda nisu opgljeni, zascto

1/ Uspor. str. 193 disertacije.

quo ad totam Ecclesiam, universalia non sint, notavit Bellarminus, tom.2. Controvers.lib.I de Conciliis cap.4 quocirca S. Augustinus, epist.215. ad Valentinum num.2. tom.2 Oper.col. 794. secundum Synodum Africanam, sub Zosimo Papa anno 418. celebratam, nuncupavit plenariam; et Synodus Toletana III anni 589. cap.18. se appellavit universalem, inquiens: Praecipit haec sancta, et universalis Synodus. Verum Natalis Alexander, hist.Eccl. ad saec.III. dissert. 24. opportune animadvertit, ea fere semper plenaria, et universalia dicta esse cum aliqua limitatione, qua a vere Occumenicis distinguerentur."

ne sluxu za svu Czarkvu, kako svidoçi Belarmin: (u bilj. 6: Bell. tom.2 controver.lib.I. de con. c.4) za koju stvar S.Augustin (u bilj.7: Epis.2, ad Valen.N. oper.ul.794). Sabor drughi Afrikanski veliçen pod Zoximom Papom godista 418. nazvaogaje Podpuni, i Sabor Toletanski III.godiscta 589. na poglavju 18.nazvaogaje Opgljeni govorechi: Zapovida ovi sveti i opgljeni Sabor, ali ovi Sabori zovuse opgljenj s' nikim zabilixenjem za razabratij od pravi opgljeni, kako uçi Natal Alessandro."

Zatim govori poimence o nekim saborima, pa nastavlja :

"Provincialia sunt, in quibus conveniunt Episcopi ejus Provinciae sub eorum Archiepiscopo, seu Metropolitano, Dioecesana tandem nominantur, quae quilibet Episcopus congregat ex Parochis, Presbyteris, aliisque Clericis suae dioeceseos, quibus ipse praeest".

Dalla Costa bez prekidanja nastavlja :

"Darxavaski tojest rusagski jesu oni na koji prihodu Biskupi od jednoga Rûsaga pod gniova Arcibiskupa, oli Parvostolcza, Biskupaski napokon zovuse oni koje Biskup çini prizivgljuchi na iste sve Paroke, ilitivam Prigledaoεce od dussa, i ostale Czarkovnjake varhu koj on nastoji i prigleda."

Zatim govori kako navedenu razdiobu zastupaju uvaženi učitelji : Melchior Canus, Belarmin i dr., pa nastavlja :

"Attamen accurate persolventi Ecclesiastica monumenta, non nulla occurunt Concilia, a Romanis Pontificibus celebrata, quae ad nullam ex enumeratis speciebus referri commode possunt, sed videntur quodammodo mixta ex Provincialibus et Dioecesanis. Illis quippe aliquot interfuere Episcopi, quos in Urbe inveniri contigit, atque insuper Romani Presbyteri, aliique Ecclesiastici viri, sive hi ad Romani Cleri coetum pertinerent, sive ex alienis dioecesibus Romam advenissent. Ejusmodi fuit Concilium illud, quod Cornelius Papa circa annum 251.

Dalla Costa bez prekida nastavlja :

"Osvin reçeni Sabori nahodese niki veliçeni od sveti Otaczaa Papi, koji na niki jesu od jedne i drughe varsti, tojest priliçe i Darxavaskim i Biskupaskim. Na ove prihodilibi niki Biskupi, koji prihodilibice u Rimu, saviscje i Popi Rimski, i drughi sluxbenici Czarkovni, oli bili od Rimske Skupsctine, oli od drughi misti. Takje bio Sabor oni koga Kornelio Papa uçiniogaje u Rimu godischje 251. za uçiniti osudjenje varh krivine Massimove, Urbanove, i Sinodiove, koji buduchi odmetnuli pomajkanja u koja

Romae habuit,ut de causa judicaret Maximi,Urbani et Sidonii, qui ejurato schismate,in Ecclesiam recipi poscebant; de quo idem Cornelius in epistola ad Cyprianum, quae est 46. haec scribit: Omni ... statueretur. Haud absimile est Concilium ab Agathone Papa ex sexdecim Episcopis et universo Romano Clero in Constantiniana Basilica congregatum pro componendis rebus Ecclesiae Britannicae: cujus acta referuntur in novissima Collectione Conciliorum Britaniae Davidis Wilkins, tom. I. pag. 47.

Nec diversa fuit Synodus habita a S.Gregorio Magno,cui subscripsisse legimus Episcopos duos et viginti, et Romanae Ecclesiae Presbyteros tres supra triginta, in Collectione Harduini .... anno 536.

Quin etiam animadvertere hic libet cum Thomassino, cit. part.2. lib.3. cap.43.Constantinopoli cum satis magno numero Praesules continue versarentur, ibi quamdam quasi perpetuam Synodum fuisse constatam,cui Regiae Urbis Antistitae praesidebant,et difficiliores quasque Ecclesiae Orientalis causas terminabant.In ejusmodi Synodo Episcoporum Constantinopoli forte observantium,Nectarius Constantinopolitanus Episcopus .. .. part.I. pag. 247.

In simili Synodo a Chrysostomo exauctoratus est Gerontius Nicomediensis in Bithynia Episcopus, quod narrat Sozomenus,lib. 8. cap.6. In eadem Synodo idem Chrysostomus querelas et accusationes audivit complurium Asiae Episcoporum adversus Antonium Ephesinum Episcopum, quemadmodum refert Palladius in Dialogo Historico de vita et conversatione Beati Joannis Chrysostomi Episcopi Constantinopolis, qui extat tom.13 Operum ejusdem Chrysostomi aditionis Patris Montfaucon anni 1738".

bilisu upali, isprosilisu bitti primgljeni u Czarkvu svetu."

Dalla Costa ispušta ove riječi pa nastavlja :

"Priliçan ovomu Saboru bio jest oni od Agatona Pape, u koji bilisuse skupili sesnaest Biskupa, i vas kler Rimski u veliku Czarkvu Konstantinsku za smiriti stvari Britanske".

Ispušta i ove riječi, pa nastavlja :

"Nahodise joscter da priliçna ovomu Saboru uçinioje Gargur Veliki, u koji priscli jesu 22. Biskupa i 31. Pop."

Ispušta i ove riječi, pa nastavlja :

"Ovde koristuje napomenuti s'Tomaxinom (u bilj.8:Thomass. l.3. 43.) da u Czarigradu Patriarki nepristojno razloxilisu s mnoghima Czarkovnjaczi, i zato ovi svedni stvaralisu svagdanja sabranja varhu koj nastojaobi Biskup poglavitoga Grada, i posle najmuçnie ispravgljalisu."

Ispušta i ove riječi,pa nastavlja :

U jednomu od ovi Sabori od Grisostoma bioje svarxen od gnegove oblasti Geronzio Nikomediense Biskup u Bitinij, kako dokaxuje Sozomeno (u bilj.9 : Sozomeno, lib.8 c. 6). U istomu Saboru Grisostomo osvadjenja od mnoghi Biskupi od Axie slissaoje protiva Antonu Biskupu Efesianskomum kako dopovida Paladio." (U bilj.10 : Palladius in Dialogo historico de vita B. Joan. Gris.).

b/ Dalla Costa je isto tako u daljnim poglavljima ZC preuzimao iz gornjeg Benediktova djela mnoge povijesne podatke, koji se tiču različitih krajevnih sabora, mada to ne označava. Kao primjer takvog postupka ovdje donosimo odlomak iz "De Synodo d." i uporedo doslovni Costin prijevod toga teksta, za koji inače ne kaže da se radi o doslovnom prijevodu.

Taj odlomak u "De Synodo dioecesana", lib.IV, cap.2, n.1 glasi :

"Neque solum civiles controversiae, sed etiam causae criminales ad Episcopales Synodus deferebantur, ut perpetrati delicti rei, Synodali sententia debitam subirent poenam; cujus rei indubiam fidem facit Cyprianus, epist.12. et 49.Inter Dioecesanas Synodos Landavenses, quinque reperimus hanc unicam ob causam coactas,ut sententiam ferrent in quosdam, qui homicidium, perjurium, et incestum commiserant; et insuper alias duas, in quibus poena decreta est in alios, qui Ecclesiae patrimonium invasrant, et Episcopi familiam injuriis lacessiverant, sicuti legi potest in earundem Actis collectis ab Henrico Spelmano, Concil.Britann. tom. I. a pag. 381. ad 386 et Wilkins, tom. I, pag. 17 et pag. 199.

Dalla Costa u ZC II, 5 prevodi :

Ne samo prigovaranja svitovna, kojasuprez grischna,dali saviscje i ona kojasu dostojna pedipse,prinosilisuse prid Biskupe za neka krivczi od takova pomajkanja primilibi dostojno pedipsavanje, od koje stvari çininam pravedno svidoçenje sveti Ciprian (u bilj. 21: Cyprian, ep. 12.49). Nahodese joschjer pet Sabori Darxavaschi Czarkve Landanienske uçinjeni za pedipsatti nike, koji sagriscilisu psoschju,ubojstvom, rodoloxjem, s,krivim prisigovaranjem. Saviscje bilisu uçinjena drugha dva Sabora u koji osudjenisu niki, koji ugrabisce dobra Czarkovna, i opsovalisu çegljad od obitili Biskupove (u bilj.22: In actis collectis an Hen. Spelm. Concil. Britann.)".

c) Naš je pisac isto tako i u drugim poglavljima, osobito u onima o sakramentima, preuzimao neke doslovne Benediktove odlomke, a da na to nije upozorio ili je to učinio na nedovoljan način. Kao primjer ovdje nam može zgodno poslužiti Dalla Costino poglavlje o sakramentu krizme za koje, iako na jednom mjestu veli : "... ovako dokaxuje Benedet XIV. ù svoj kniga od Sabora Darxavaskoga"1/, ipak ne ističe da je jedanput preuzimao doslovne odlomke iz "De Synodo d." (lib. VI, cap. 7 - 10), drugi put ih skraćivao i pri tome medjusobno povezivao.2/

1/ ZC I, 134.

2/ Uspor. ZC I, 132-134. Dalla Costa najprije donosi doslovni Benediktov tekst o redovitom djelitelju sakramenta krizme

d) Na temelju gornjih primjera kao i svega onoga što smo u poglavlju o izvorima i piscima iznijeli o Dalla Costinu navodjenju nekih pisaca, kao što su Sozomen, Paladije, Luka Holstenije, Henrik Spelman, pa Belarmin, sv. Augustin, Tomassinus i dr.[1] može se ustvrditi da je pisac ZC ne samo prepisivao neke odlomke iz "De Synodo d.", a da to nije označio, nego takodjer prema gornjem djelu navodio i pojedina mjesta iz djela drugih pisaca, posebno povjesničara, a da ni na to nije upozoravao.

Pri svemu tome najčudnije je što je, kako se čini, prema "De Synodo d." donosio i navode iz djela Danijela Farlatija "Illyricum sacrum", koje je niklo na našem tlu.[2]

(prema lib.VII, cap. 7.n.2), koji počinje riječima "Ordinarium Ministrum ...", a koje naš pisac prevodi "običajni Podilitegl ...". Iza toga navodi Benediktov zaključak na sporno pitanje: da li u lat. Crkvi može dijeliti krizmu i običan svećenik ? (cap. 7, n.5). Odgovor na ovo pitanje Dalla Costa potkrepljuje samo s nekim primjerima preuzetim iz "De Synodo d." (cap. 7. n.6 i cap. 8, n. 1-2), dok druge ispušta. Pri tome je donio i poneku doslovnu rečenicu iz istog djela. Zatim sintetizira glavu (cap.8) br. 4-6, u kojoj Benedikt dokazuje, kako u lat. Crkvi sam biskup ne može ovlastiti ni jednog svećenika da dijeli sakramenat krizme te da su, dosljedno tome, nevaljane krizme koje su podijelili tako ovlašteni svećenici. Jednako ukratko prikazuje i sadržaj cijele glave 9 (cap.9), u kojoj Benedikt na temelju mnogih isprava izlaže pitanje o valjanosti krizme koju podijeli svećenik odmah iza krštenja. Naš je pisac i ovdje donio pokoju doslovnu Benediktovu rečenicu.

- Na kraju, pošto je u smislu odredaba Tridentskog sabora naglasio da je krizma pravi sakramenat, ponovno sintetizira glavu 10 (cap. 10), u kojoj Benedikt inače opravdava praksu lat. Crkve, kad podjeljuje krizmu istom onoj djeci koja su navršila barem sedmu godinu života.

1/ Uspor. str. 194. i sl. disertacije.

2/ Govoreći u ZC II, 32 o pokrajinskim saborima, ističe izmedju ostalog da se na nj u smislu Tridentskih odredaba moraju sabrati područni biskupi "ako nebise bojali od koga naskoçenja, oli pogube, kakose jedan put dogodilo četirima Biskupom Antivarenskomu, Kotorskomu, Olchimenskomu, Svaczenskomu koji nevogljno utopilise jesu prihodechi na sabor Rosaghski Parvostolnoga Spliskoga Grada, kako svidoçi Otacz Daniel Farlatti u trechjemu dilu svoji knighaa na listu 308".

- U "De Synodo dioecesana, lib. III, cap.12, n.3 ovaj tekst

e) Na kraju se još može dodati da je naš pisac prema "De Synodo d." donosio i različite crkvene odredbe, a da ni na to nije upozoravao. Tako je npr. prema ovom djelu u ZC I, 134, bilj.2 naveo odredbu Inocenta I upućenu Deceniju, biskupu Eugubije[1/], a bilj. 6 jednu odredbu samog Benedikta XIV, koja se inače nalazi u "Bullarium Benedicti XIV", tom. I, p. 164.[2/]

2) Pitanje je, da li se osim sa "De Synodo d." služio i kojim drugim djelom, te i iz njega preuzima doslovne odlomke, odnosno navodio razne pisce ili pak pojedine odredbe, a da toga nije spomenuo ?

Prigodom izrade ove radnje nije se, zaista, sa stopostotnom sigurnošću naišlo na jedno takvo djelo. Medjutim, i pored toga za takav Dalla Costin postupak postoji ozbiljna vjerojatnost. O tome nam govore izvjesni odlomci iz ZC koji su vrlo slični, a ponegdje čak i doslovce podudarni s nekim odlomcima iz prije spomenutog djela Franje Gasparra "Institutiones juris canonici" (Mleci 1741). Tako je npr. već prvo poglavlje prvog dijela ZC vrlo slično uvodu Gasparrevih Institucija. Na spomenutim mjestima oba pisca iznose kako je Krist podijelio zakonodavnu vlast Petru i ostalim apostolima, a zatim kako su se apostoli tom vlašću stvarno i služili.[3/]

---

glasi: "Concilium Tridentinum, cit. cap.2 sess. 24, de reform. ab obligatione accedendi ad Synodum Provincialem eximit Episcopos, quibus cum imminente periculo transfretandum esset: sicut olim contigit quatuor Episcopis Antibarensi, Catharensi, Olchiniensi, et Suacensi, qui miserabili casu naufragium in mari fecerunt, dum ad Concilium Provinciale Spalati indictum se simul conferrent; ut narrat P. Daniel Farlatus, tom I. Illyrici sacri in Prologomenis part. 3. sect. 2. § 5. pag. 208".

1/ Uspor. "De Synodo dioecesana", lib. VII, cap.8, n.4

2/ Isto, lib. VII, cap. 9, n.4

3/ Uspor. Gasparro, n.dj., str. IX i ZC I, 1-4.

Još se veća sličnost, štoviše i doslovno podudaranje opaža u poglavlju o papi, kako se vidi iz ovih tekstova :

U Gasparrevim Institucijama (n.izd.str.21) početak poglavlja o papi glasi :

"Summum Pontificem Vicariam Christi in terris obtinere potestatem et universalis Ecclesiae Caput esse visibile, nonnisi prorsus aberrans a fide negare auserit; cum Petro, ejusque legitimis Successoribus illimitatam Christus omnium suarum ovium curam commiserit, quando illi inquit, Pasce oves meas, pasce agnos meos. Sicut enim inquit D.Thom.l. 4 contra Gentes c.76. in uno spirituali populo unius Ecclesiae requiritur unus Episcopus, qui sit totius Populi caput ita in toto Popolo Christiano requiritur, quod unus sit totius Ecclesiae caput.

Hanc autem facultatem succedendi Petro in Ecclesiae primatu habet unus Romanus Episcopus, qui eo ipso ac Romanus Episcopus est, hoc etiam habet quod primatum in Ecclesiam universam, ut ipse Petrus, sustinet. Idque deducitur certissimo ex ipso facto Petri, qui quamvis nulli particulari Ecclesiae esset addictus, utpote supremus Universae Princeps, et Caput; tamen primo in Antiochena Ecclesia sibi Sedem delegit, et in ea Episcopalem Cathedram instituit, in illaque septem annis sedit, ac successorem sibi reliquit Ignatium, vel, ut aliis placet, Evodium. Deinde Romam transiens, ibi Cathedram perennem sibi statuit, in qua usque ad extremum vitae spiritum regnavit, decorans illam martyrii palma, qua fuit gloriose donatus. Certum est autem Sedem Episcopi non dici illam, in qua primo sedit, sed ad quam translatus, in ea tandem

U ZC I, 20 početak istog poglavlja o papi glasi :

"Da Papa nejima na zemgli Namisnisku oblast Isukarstovu, i da on nie vidgliva glava Czarkve opgljene, niedan to nemorre rechi, zasctobi protiva Virri sagrissio; zascto Petru i ghegovima Naslidnikom Isukarst podahoje pomglju varh svi ovacza i jagniaczaa gnegovi onda kada gnemu reçe : pasi ovcze moje i jagncze moje.

Ovu oblast naslidovati Petra u najparvomu Sidalischju Czarkovnomu sami Biskupi Rimski doteçe, zascto netomje uçignjen Rimski Biskup, u isto vrime obdarxaoje Parvostolstvo, kakono i isti Petar, i ovose istinito poznaje od istoga dilla Petrova, premda josc nie bio s'niednom Czarkvom osobito sdruxen, kakono najparvi Poglavicza svi Czarkav;* parvo sebi odabraoje Sidalischje, na komu sidioje za sedam godina; Naslidnika po za sobom u istoj Czarkvi ostavioje Ignazia, ali kako drughi hochje, Evodia. Poslje ovoga uputioseje k'Rimu di sidalischje vikovito sebi odredioje, na komu do svarhe xivota svoga kragljevaoje; koje Sidalischje uressiogaje s'kitom od Muçenika.

Istinito jest da Sidalischje Biskupastva negovorise daje ono na komu najparvo sidi-

*nistanemagnje u Antiokenskoj Czarkvi

vitam clausit, et ideo non Sedes Antiochiae dicenda est Sedes Patri, cum eam Petrus adhuc vivens dimiserit relicto sibi Successore; sed Sedes Romana dicenda est Sedes Petri; quo vita per martyrium functo, qui successit in Romana Sede, Successor etiam Petri factus est. Ex hoc facto Petri, non sine divina dispositione peracto, factum est, ut Romanus Episcopatus evectus sit ad culmen Summi Pontificatus, ut qui succederet in Episcopatu, succederet in Pontificatu".

oje, dali ono na kojeje bio prinesen, i na komu savisje dospioje xiviti; i zato nemoxese rechi Sidalischje Antiokenske Czarkve daje Petrovo Sidalischje, pokle Petar josc xiv buduchi, odpustioje i ostavio nakon sebe drugoga Naslidnika; dali Sidalischje Rimske Czarkve imase rechi parvô daje Sidalischje Petrovo, na komu xivot ostavioje za dobiti krunu od Muçenika; i svi oni koji naslidovalisu i naslidovatichje Petra na Sidalischju Rimskomu, Naslidniczi Petrovi uçignjeni jesu." 1/

Nema sumnje da Dalla Costin postupak u vezi s preuzimanjem doslovnih odlomaka iz djela nekih pisaca, kao i navodjenja drugih pisaca i nekih crkvenih odredaba prema spomenutim djelima bez oznake da se radi o tudjim tekstovima, umanjuje znanstvenu vrijednost njegova pravnog djela.

c/ Nedostaci s obzirom na kritičnost

1) Naš pisac pokoji put ne donosi vjerno različite odredbe, budući da netačno shvaća njihov smisao ili pogrešno, odnosno odveć slobodno prevodi pojedine riječi i izraze. Tako u ZC I, 13 krivo prenosi riječi poslanice pape Lava IV upućene biskupima Britanije. U poslanici se ističe da se nauka sv. Otaca ne smije pretpostavljati odredbama papa. Dalla Costa, medjutim, naglašava kako Lav uči da se moramo uteći nauci Otaca u onim slučajevima života za koje ne postoji stanovita crkvena odredba.2/

1/ Tekstovi koji se doslovce podudaraju su podvučeni.

2/ Uspor. c.1 D, 20 i ZC I 13. - Isto tako u ZC I, 131,7 krivo prenosi odredbu preuzetu takodjer iz Gracijanova Dekreta (c. 44, D 4). U odredbi se, naime, kaže da se oni koji su kršteni od heretika primaju u Katoličku Crkvu ili (aut) pomazanjem sv. uljem ili polaganjem vjeroispovijesti ili pak polaganjem ruku, a Dalla Costa traži sve troje, budući da ono "aut" pogrešno prevodi s "i".
- Uspor. takodjer ZC I, 153,3; I, 151,4; I, 209,1; I, 9,5

Primjer slobodnog prevodjenja imamo u ZC I, 9,6. Tamo pisac prevodeći izreku rimskog pravnika Pavla : Optima enim est legum interpres consuetudo[1], riječ "optima" prevodi sa "virni" mj. "najbolji".[2]

2) Nedovoljan kritički stav naš pisac pokazuje i u tome što koji put više izvlači iz izvora nego što se u njemu nalazi. Tako npr. iz odredbe Aleksandra III "Ad audientiam"[3], prema kojoj se vikaru kada primi novu dušobrižnu nadarbinu mora oduzeti vikarija, neopravdano zaključuje da mu se, ako bi primio župu dok je u posjedu vikarije, mora oduzeti i vikarija i župa.[4]

3) Još je lošija strana Dalla Costina postupka s obzirom na kritičnost, što koji put potkrepljuje svoje tvrdnje izvorima ili ispravama koje govore o posve drugom predmetu. On, drugim riječima, u takvim slučajevima sa navedenim izvorima nimalo ne potvrdjuje svoje tvrdnje, ili potvrdjuje tek neznatno. Tako npr. u ZC I, 174,10 uz tvrdnju da se ženidbeni drugovi mogu medjusobno sporazumjeti o doživotnoj čistoći , donosi odredbu Inocenta III[5] prema kojoj se ot-

---

1/ L. 37 Dig. I, 3

2/ Uspor. takodjer ZC I, 21 gdje odveć slobodno prevodi Ulpinijanovu izreku: "Rei appellatione et causae et jura continentur" (L. 23 Dig. L. 16) riječima: "Pod imenom od stvarii uzdarxuse svaka, kakono posli svitovni, osudjenja smartna ...". U ZC I, 114 pak govoreći o ispovjednicima redovnica i navodeći tridentsku odredbu (sess. 25, cap.10 re regul.), morao je usvojiti i izraze ovoga sabora: redoviti i izvanredni ispovjednik (confessarius ordinarius et extraordinarius).

3/ Ova se odredba nalazi u Zakoniku Grgura IX, c.1, I, 28.

4/ ZC I, 41. - Slično čini i u ZC I, 132,4 gdje iz odredbe Inocenta IV "Majores Ecclesiae" (c. 3 X, III, 42) prema kojoj ludjaci i oni koji spavaju, ako su kršteni u tom stanju, primaju neizbrisivi pečat krštenja pod uvjetom da su prije toga pristajali na krštenje, zaključuje da se ludjaci mogu krstiti ako su prije ludila pristajali na krštenje. - Slično postupa npr. i u ZC II, 145,10; II, 185,3; I, 226,12.

5/ c. 9, X, V, 21.

pis ne može proglasiti krivotvorenim "propter rasuram in loce non suspecto".[1]

Iz ovakva piščeva postupka može se ponovno zaključiti da je ne samo krivo shvaćao pokoju odredbu nego takodjer da ih je više puta navodio i prema drugim piscima zbog čega se smisao odredbe pomalo iskrivljuje.

4) U vezi s povijesnim navodima, kojih je priličan broj u ZC, treba najprije istaknuti da Dalla Costa nije uopće imao nakane ispitati i provjeriti različite povijesne činjenice. Drugim riječima on nije bio nikakav povjesničar pa i nije tragao za povijesnim ispravama, dapače ni za isključivo povijesnim djelima. U tom je pogledu jednostavno usvajao pojedine povijesne činjenice i preuzimao podatke od svojih, uglavnom pravnih, izvora i pisaca, ukoliko su se kod njih takvi podaci nalazili.[2] Osim toga kod preuzimanja povijesnih činjenica i dogadjaja, pokazuje kadšto i priličnu nekritičnost. Tako npr. govoreći o suboti kao danu posvećenu Bl. Djevici Mariji, navodi kao glavni razlog ove posvete legendu o slici Majke Božje u Mlecima koja se, navodno, sama otvara u petak uveče i ostaje otvorena do subote uveče.[3]

I ovi izneseni slučajevi u vezi s kritičnošću umanjuju dakako znanstvenu vrijednost Dalla Costina pravnog djela.

1/ Na početku istog poglavlja (ZC I, 171) za rečenicu "Razlučenje (ženidbe) zovese, zascto zaruçniczi rastavgljause meju sobom ..." donosi potvrdu iz l.195 Dig. L, 16. Na ovom pak mjestu rimski pravnik Ulpinijan izlaže pojam riječi "familia", a nigdje ne govori o rastavi. -
- Uspor. takodjer II, 71,8; II, 202,6; II, 205,6; II, 154,4; I, 199,17.

2/ Uspor. str. 197 i sl. disertacije gdje smo istaknuli kako je naš pisac mnoge povijesne činjenice i povijesne pisce navodio prema "De Synodo d."

3/ Uspor. ZC I, 124 (u bilješci citira: Durand. lib.4, c.1).- U ZC I, 91, npr. navodeći neku Crkvenu povijest ("Historia eccl."), kaže da je u samoj Tebajidskoj pustinji bilo oko pedeset hiljada samostanaca (redovnika).

3. Opći pogled na znanstvenu vrijednost ZC

Oslanjajući se na prije iznesene činjenice koje govore u prilog znanstvene vrijednosti Dalla Costina pravnog djela, kao i na činjenice koje tu vrijednost umanjuju, konačan bi se sud o vrijednosti i uopće o značenju ovoga djela mogao izraziti slijedećim riječima:

ZC ne može se svrstati medju ona djela koja su u vrijeme svoga izlaska bila od općeg značenja i koja su tu vrijednost trajno sačuvala time što su na znanstvenom polju otvorila nove vidike, te prikazala i utvrdila do tada nepoznate činjenice. Dalla Costino djelo, promatrano s općeljudskog stanovištva, predstavlja samo jedan manji znanstveni prilog na crkvenopravnom području. Ono, drugim riječima, ne može stajati uz bok poznatih kanonističkih pisaca koji su svojim djelima, pisanim u toku 17. i 18. st., stekli svjetski glas, kao što su Barbosa, Garzias, Fagnani, Sanchez, Pirhing, Engel, Reiffenstuel, Pichler i dr.1/

Dalla Costino djelo zaostaje i za nekim pravnim djelima koja su napisana kao i ono prema institucijskom sustavu. Takva su npr. već spomenuta djela Ivana Devotija i Dominika Cavallarija2/. Izmedju ostalog ZC ne može se mjeriti ni s ovima kao ni s djelima mnogih drugih pisaca ni zbog toga što se ta djela, daleko više nego Dalla Costino, odlikuju stručnošću, obilnošću gradiva i snagom svojih dokaza.

Medjutim, i pored svega što smo do sada spomenuli, ne može se ipak Dalla Costinu djelu poricati izvjesna znanstvena vrijednost. I ovo djelo, zaista, predstavlja ozbiljan pokušaj znanstvenog pisanja o jednoj bogoslovskoj grani - kanonskom pravu. Unatoč tome što piscu nije prvotna namjera bila ta da obogati pravnu znanost kao takvu, on je svoje djelo ipak postavio na znanstvenu osnovu i obradio znanstvenom metodom. K

1/ Imena ovih pisaca a uz neke i nazive njihovih djela naveli smo u poglavlju o izvorima i piscima (uspor. str. 190 i sl. disertacije). Isto smo ih tako spominjali i u ovom poglavlju (uspor. str. 68 ovog Izvatka.

2/ Uspor. str. 54 ovog Izvatka.

tomu, ono i pored ovisnosti i piščeva ugledanja u druge pisce, te bez obzira na poneke doslovne odlomke iz tudjih djela, ipak predstavlja samostalno djelo, a ne samo kompilaciju drugih djela. Uz to ono nosi pečat sredine i vremena u kojemu je nastalo.

Zbog svega toga ZC može stajati uz bok čak i nekim stranim djelima s područja crkvenog prava, kao što su npr. spomenuta djela Vincencija Saccusa i Marka Cucchusa[1/], štoviše i nadmašuje neka od njih, kao što je npr. djelo Vinvencija J. Gravine "Institutiones canonicae" (Beneventi 1743). Pogotovo se izdiže iznad naših religioznih djela 18. stoljeća, koja su, kako smo napomenuli u uvodu ove radnje, bila uglavnom popularna, a ne znanstvena.[2/]

Na kraju potrebno je ovdje naglasiti neke već više puta spominjane činjenice, i to :

a/ Đalla Costa se obradjujući prvi kod Hrvata na domaćem jeziku cijelo kanonsko pravo, suočio s velikim poteškoćama. Zbog toga mu se izvjesni nedostaci s obzirom na znanstvenost, kao i oni u vezi s jezičnom stranom njegova djela, o čemu smo prije govorili,[3/] ne smiju zamjeriti.

b/ Praktična namjena ZC, istaknuta na početku ovog poglavlja, odrazila se i u pogledu znanstvene obrade ovoga djela. Kako nam je već poznato, pisac je ZC namijenio u prvom redu "Czarkvam parokianskij i svima Ispovidnikom"[4/], i zato je uznastojao dati, kako se opet on sam izrazio na jednome mjestu, samo "podobno i potribito poznanje" crkvenih zakona[5/]. Zbog toga je bez sumnje više puta svjesno prela-

---

1/ Uspor. str. 52-53 ovog Izvatka.
2/ Uspor. str. 9 disertacije.
3/ Uspor. str. 128 i str. 150 i sl. disertacije.
4/ ZC I, str. VI.
5/ ZC I, 121.

...zio preko nekih činjenica, kao i preko onih pitanja koja nisu bila praktične naravi, iako bi njihova obrada uvelike pridonijela znanstvenoj vrijednosti djela.

c/ Treba dodati da su na gornji Dalla Costin postupak utjecale takodjer i materijalne, zatim vremenske i mjesne prilike u kojima je djelo izradjivano i u kojima je tiskano. I te su prilike predstavljale znatne poteškoće znanstvenom pisanju. Da spomenemo samo jednu od tih poteškoća: u nedostatku tiskare u Dalmaciji, djelo se moralo tiskati u Mlecima, a to je bilo skopčano i s velikim materijalnim izdacima i s neprilikama oko obavljanja korekture. Pisac je sigurno i zbog toga morao paziti da mu djelo ne bude preopsežno, a to je takodjer negativno utjecalo i na znanstvenu obradu ovog djela.

- - - - - - - - -

Završavajući opći kritički osvrt na pravno djelo Angela Dalla Coste, dat ćemo odgovore na dva slijedeća pitanja:

a/ Da li je istina i, ako jest, u kojem je smislu istinita tvrdnja Franje Carrare da je za hrvatsko glagoljaško duhovništvo (agli illirici) Dalla Costino djelo važnije nego Van-Espenovo za ostalo (latinsko) svećenstvo ?[1/]

b/ Što se može reći o Angelu Dalla Costi kao piscu ?

S obzirom na prvo pitanje najprije se slažemo s Crnicom da sud Franje Carrare, profesora splitskog sjemeništa i kustosa arheološkog muzeja, koji se inače bavio arheologijom i etnologijom, a ne pravom, nije mjerodavan. Medjutim, bez ob-

---

1/ Carrara, n.čl. u LUNARIO per l'anno 1846, str. 5. Pod Carrarinim riječima: "... e agli Illirici ..." imaju se, kako smo prije naglasili (uspor. str.2, bilj. ovog Izvatka) razumjeti svećenici glagoljaši za razliku od drugih svećenika splitske nadbiskupije, koji u bogoslužju upotrebljavaju latinski jezik.

zira na Carraru, slažemo se takodjer s Crnicom da Van Espenovo djelo "Jus ecclesiasticum universum" napisano po institucijskom sustavu i izdano god. 1700, "što se tiče učenosti daleko nadkriljuje Dalla Costino".[1] Ali, ako se s druge strane uzmu u obzir prilike u kojima je nastao ZC, a osobito ako se uzme u obzir činjenica da je napisan hrvatskim jezikom i time postao pristupačnim svemu hrvatskom glagoljaškom duhovništvu, služeći im kao jedini priručnik kanonskog prava za školu i dušobrižničku praksu, ispravna je Carrarina tvrdnja da je Dalla Costino djelo za glagoljaše važnije nego Van-Espenovo za ostalo hrvatsko duhovništvo, kojemu inače nije bilo pristupačno, odveć opsežno stručno Van-Espenovo djelo.

Na kraju može se dodati da Dalla Costinim ZC, i unatoč tome što se sa znanstvene strane ne može usporedjivati s Van--Espenovim djelom, ima ipak čak i pred njim jednu odliku. Ova se sastoji u tome da nije natrunjen ondašnjim galikanističkim i febronijanističkim zabludama, kao što je to slučaj s Van--Espenovim "Jus ecclesiasticum universum" koje je zbog toga dospjelo na indeks zabranjenih knjiga 22. travnja 1707. god.[2] Dalla Costa je naprotiv, kako smo prije isticali, u svome djelu ostao posvema [illegible]eran nauci Crkve.

Odgovor na drugo pitanje može se izraziti slijedećim riječima :

Premda Dalla Costu ne možemo svrstati u red pisaca koji su dali velika i posve samostalna djela, on je ipak po svojoj

---

1/ Crnica, n.čl. u NOVOM DOBA od 25.XII 1936 - U izdanju Van--Espenovih djela, koje je u 10 svezaka priredio Ivan Petar Gibert i izdao u Mlecima god. 1769. pod naslovom "Jus ecclesiasticum universum caeteraque scripta omnia" kaže se u "Praefatio historica" (vol. I, str. VIII) za ovo djelo izmedju ostaloga slijedeće: "Ex eruditione, qua ornatus fuit Espenius, ex methodo, quam secutus est, facile innotescet, vix ullum inter canonistas extitisse alium, qui de disciplina Ecclesiastica disseruerit doctius ,scripserit solertius, judicaverit sanius."

2/ Uspor. gore navedeni "Praefatio" u Van-Espenovo djelo, n. izd., vol. I, str. IX.

književnoj ostavštini - po svojim panegiricima, a osobito po ZC - dokazao da je bio "učen svećenik"1/, da je imao mnogo govorničke vještine i da je kao doktor i profesor prava bio dobar poznavalac ne samo crkvenih već i švjetovnih zakona, te da je bio obdaren i spisateljskim darovima.

On je, jednom riječju, bio "čovjek velikih duševnih sposobnosti".2/

1/ Ljubić, Ogledalo, str. 53. i Ivanišević, n.čl. u NOVOM DOBA od 25. XII 1933.

2/ Crnica, n.čl. u NOVOM DOBA od 25. XII 1936. - O lijepim svojstvima Angela Dalla Coste, osobito o njegovu znanju i primjernom vladanju, govore i arhivski podaci. Tako se u zapisniku kaptolske sjednice održane u Splitu 30. VI 1769, na kojoj je bio predlagan za kanonika, ističe da je " ... sogetto fornito e per dotrina, per costumi, per exemplarità, e per grado, che lodavolmente ... " (KAS, Nr. 11, Zapisnik kaptolskih sjednica, str. 20), a u zapisniku kaptolske sjednice na kojoj je bio izabran za prekobrojnog kanonika kaže se da je : "... sogetto fornito di dotrina di savio e religioso contagno ... " (KAS, Nr. 101, Zapisnik sjednica nižeg klera u XVIII st., str. 99. i NR. 11. Zapisnik kaptolskih sjednica, str. 20).

Z A K L J U Č A K

Pišući ovu radnju pokušali smo osvijetliti književni rad na crkvenopravnom području jednog našeg dalmatinskog pisca 18. st. - Angela Dalla Coste, čiji je život i pravno djelo pod naslovom "Zakon Czarkovni" našoj javnosti sve do sada skoro nepoznato.

Ovo djelo, koje prvi put obradjuje cijelo kanonsko pravo na hrvatskom jeziku, Dalla Costa piše za vrijeme svoje profesorske i ravnateljske službe u splitskom nadbiskupskom sjemeništu, a objavljue u Mlecima 1778.

Djelo je, i pored dosta nepovoljnih prilika u kojima je nastalo, već po svom vanjskom izgledu na doličnoj visini. Sadrži osim posve pravnog gradiva, koje u njemu bez sumnje prevladava, i takvo koje spada na druga bogoslovna područja.

Iako pisac nije imao izravne namjere da obogati hrvatski jezik kao takav, on je ipak posvetio dosta brige jeziku ovog djela. Zbog toga zaslužuje i s jezične strane, unatoč izvjesnim manjkavostima i nedosljednostima, posebnu pažnju i iscrpnu obradu. Naročitu je pak brigu posvetio hrvatskoj crkvenopravnoj terminologiji nastojeći izraziti domaćim jezikom čak i one pravne termine koji su se i kod nas, kao i kod drugih naroda, izražavali stranim, i to u prvom redu latinskim, riječima i izrazima. U tom je smislu i sam stvorio priličan broj hrvatskih termina i na taj način obogatio hrvatski rječnik.

"Zakon Czarkovni"je napisan na izvorima, a u njemu se takodjer navode, ili barem spominju, mnogi pisci i to ne samo pravni kojih je većina, već i neki drugi. Dalla Costa nije bio prepisivač tudjih tekstova ili puki usvajač tudjih mišljenja. Mada i kod iskorištavanja izvora i navodjenja pisaca kod njega postoje izvjesni nedostaci, on je ipak u svemu tome pokazao dosta samostalnosti i kritičnosti, a općenito u obradi svog djela znanstvenu ozbiljnost. Kako po tome,

tako i po nekim drugim svojim odlikama, koje se spominju u ovoj radnji, "Zakon Czarkovni", i pored toga što je pisca vodila u prvom redu praktična svrha (dati dušobrižnom duhovništvu, a osobito "popima glagoljašima" i njihovim pripravnicima prikladan priručnik kanonskog prava na hrvatskom jeziku s kojim će se služiti u školi i u dušobrižnoj praksi), ipak spada medju znanstvena, a ne popularna djela. I premda ono nije doseglo znanstvene visine do koje su se dovinula mnoga druga njemu suvremena pravna djela na stranim jezicima, izdiže se ipak iznad naše druge religiozne književnosti 18. st.

Zakon Czarkovni je prema tome, mada sam pisac po njemu nije stekao svjetskog glasa, za nas njegove sunarodnjake, od velikog značaja.

Prije svega ovo je djelo izvršilo časnu ulogu u prošlosti našeg naroda. S jedne je, naime, strane svojom pojavom obogatilo našu staru religioznu književnost, dok je s druge strane, služeći napose glagoljaškom duhovništvu više od jednog stoljeća kao priručnik kanonskog prava[1], odigralo i veliku prosvjetnu ulogu.

Nije medjutim bez značaja ni danas, skoro 200 godina nakon svoje pojave, i to ne samo za one koji se bave hrvatskom crkvenopravnom poviješću, već i za one koji na hrvatskom jeziku obradjuju bilo crkveno, bilo gradjansko pravo. Prvi mu moraju dati počasno mjesto prvog potpunoga crkvenopravnog djela na hrvatskom jeziku, a drugi će u njemu pronaći prikladne hrvatske pravne termine, koji će im dobro poslužiti pri pi-

---

1/ Iz spomenutog izvještaja Franje Carrare (n.čl. u LUNARIO per l'anno 1846, str. 5), u kojemu se ističe da je Dalla Costin ZC za glagoljaško duhovništvo važniji od Van-Espenova pravnog djela dade se zaključiti da su se glagoljaši Dalla Costinim djelom služili u toku prve polovice 19. stoljeća. K tomu vjerojatno je da su se u nedostatku kojeg drugog pravnog djela na hrvatskom jeziku njime služili, barem glagoljaši splitske biskupije, sve dok nisu nestali.

pisanju njihovih djela.

Dalla Costino pravno djelo isto je tako važno i za naše jezikoslovce, a posebno za priredjivače velikog Rječnika Jugoslavenske Akademije pri njegovoj dopuni. I svi ovi mogu u "Zakonu Czarkovnom" ne samo pronaći mnoge stare hrvatske riječi i izraze, nego takodjer uz put i upoznati, kakav su smisao imale u doba izlaska ovog djela.

Pa čak kad svega toga ne bi ni bilo, Dalla Costa bi ipak zaslužio pažnju. On je primjer kako naš narod nije klonuo ni u ono burno doba svoje prošlosti (18.st.), kada je politički bio razdvojen pod vlašću Mlečana, Habsburgovaca i Turaka, a privredno, kulturno i prosvjetno zanemaren. Pored onih svojih sinova koji su se u inozemstvu proslavili znanstvenim radovima, on je dao i takove sinove koji su se i u domovini, premda pod mnogo težim uvjetima, bavili znanstvenim radom te objelodanjivanjem svojih djela duhovno i kulturno pridizali svoje sunarodnjake.

U tom smislu, s obzirom na mletačku Dalmaciju koja je u 18. st. bila "jedna od najzapuštenijih" hrvatskih pokrajina[1/], našem piscu uz Antuna Kadčića[2/] pripada najistaknutije mjesto.

1/ Kombol, n.dj., str. 325

2/ Uspor. isti, n.dj., str. 336.

S U M M A R I U M

PRIMUM MANUALE IURIS CANONICI IN CROATARUM LINGUA ("Zakon Czarkovni" auctore Angelo Dalla Costa)

Opus iuris canonici cui titulus : Zakon Czarkovni (Ius canonicum) scriptum ab Angelo Dalla Costa, lectore ac rectore seminarii archiepiscopalis Spalatensis, anno 1778. Venetiis typis impressum est.

Hoc opus primam expositionem totius iuris canonici in Croatarum lingua repraesentat. Qua de re cum pro nostris iuris cultoribus tum etiam pro nostris linguistis illud magnum momentum habet. Cum tam magni momenti sit tamen de eo eiusque auctore huc usque parum scriptum est ideoque opus et auctor fere ignoti remanserunt. Ob hanc ipsam causam in dissertatione curriculum vitae et praesertim opus iuridicum primi canonistae nostri illustrare conamur.

In prima introductionis sectione, ut facilius cognoscatur auctoris vita et efformetur rectum iudicium de valore eius operis iuridici, brevis conspectus conditionum s.XVIII in Dalmatia sub regimine Venetarum profertur, cum speciali scilicet respectu ad adiuncta, in quibus auctor vivebat et operabatur. In secunda introductionis sectione primum quaedam data summaria de institutione et educatione cleri Latini archidioecesis Spalatensis, in cuius finibus per multos annos Dalla Costa munus suum exercuit, exponuntur. Deinde de institutione et educatione alterius partis cleri disseritur, scilicet, sacerdotum glagolitarum pro quibus auctor in primis opus suum "Zakon Czarkovni" scripsit. Tertia in sectione maxima ex parte datis archivisticis satis fuse auctoris vita (1732-1790) describitur et multa de eo et de diramatione stirpis Dalla Costa, cuius ultima propagies masculina Zagrabiae anno 1950 interiit, afferuntur.

Corpus dissertationis in quattuor capita dividitur. In primo capite de tempore, de forma externa, deque operis "Zakon Czarkovni" arte technica tractatur. A. Dalla Costa opus

suum Venetiis in duobus voluminibus typis impressit. Utrumque praeter paginas initiales, in principio dedicationem et indicem materiae habet; primum autem volumen etiam longius prooemium continet. Post haec in utroque volumine textus, divisus in partes et capita, sequitur. Forma operis externa satis elaborata apparet, scilicet cum litteris vario modo efformatis, emblematibus additis etc. Complures tamen defectus technici et imperfectiones ipso in opere inveniri possunt, quae potius vitio typographorum Venetorum adscribendae sunt quam ipso auctori. Scriptor enim eas emendare conatus est, prout ipse testatur, sed sine pleno successu.

In secunda huius capitis sectione brevis conspectus materiae, quam Dalla Costae opus continet, ordine ab ipso auctore exarato, describitur.

Caput secundum dissertationis de lingua operis "Zakon Czarkovni" breviter agit. Primo proponitur quem ad modum auctor sonos linguae Croaticae litteris Latinis exprimere studebat, deinde de eius ortographia, de pronuntiatione verborum (govor) et de dialectu tractatur. Ex dictis sicut ex quibusdam proprietatibus linguisticis et grammaticis, quae in "Zakon Czarkovni" occurrunt et quae hac in sectione memorantur, de ipso modo scribendi loquendique scriptoris nostri concluditur: etsi ipse animum in opere conscribendo speciali modo ad linguam Croaticam adverterit, patet tamen eum in lingua peritum non fuisse neque regulas certas observasse, quae ut notum sit, illis temporibus etiam nostri periti scientiae rerum grammaticarum non habebant. Ille revera ita scribebat sicut ei in momento scriptionis secundum propriam linguae scientiam ac gustum melius rectiusque videbatur. Qua de causa in "Zakon Czarkovni" multi linguae defectus et quaedam inconsequentiae inveniuntur.

Stylus auctoris, etsi pluries-speciatim sub influxu fontium et auctorum Latinorum - minus naturalis vel obscurus appareat, tamen in compluribus casibus claritate, brevitate immo etiam pulchritudine eminet. Qua de re opus etiam nunc, post fere ducentos annos, adhuc iucunde et faciliter legi potest.

Quam magna sit copia terminorum iuridicorum auctoris nostri ex eo imprimis apparet quod ille, magis quam alii scriptores qui ante vel post eum scripserunt, studeat exprimere lingua Croatica omnes dictiones Latinas Graecasque quibus nostrates, sicut et alii, multas ideas iuridicas exprimere solebant. Idem apparet etiam ex eo quod aliquando pro eadem notione diversis Croaticis verbis et variis formis verborum utitur. Sectio proinde tertia istius capitis extollit eius meritum pro formanda terminologia iuridica. Auctor enim noster magnam partem terminorum sibi in nostris antiquioribus rerum religiosarum scriptoribus petiit et ab eis varios terminos mutuat, alios vero ex viva populi loquela desumpsit, aliquos autem ipse fixit. Praeter nonnullos defectus, qui toto pondere ipso auctori non sunt imputandi, quia in hac materia ille primus iter stravit, eius terminologia iuridica multis dotibus abundat. Propterea haec magni momenti habetur, cum pro nostris hodiernis cultoribus iuris tum etiam pro ipsis linguistis, sed neutri usque nunc satis ad eam animum intenderunt.

In prima sectione tertii capitis de fontibus existendi seu iuris constituendi et de fontibus cognoscendi iuris, quibus ipse usus est in opere scribendo, disseritur.

Relate ad fontes existendi imprimis dici debet, quod auctor suas expositiones scripsit, nisus iure naturali et divino, nobis revelato in libris Veteris et Novi Testamenti. Quamplurimas etiam decisiones ac leges ecclesiasticas adhibuit, quae vel a variis conciliis oecumenicis et particularibus vel a singulis Romanis Pontificibus vel a quibusdam Curiae Romanae dicasteriis latae sunt. Praeterea varias leges ex iure Romano necnon consuetudines legitime introductas profert. Relate ad fontes cognoscendi dici potest eum ad citatandam Sacram Scripturam editione Vulgata usum fuisse. Maiorem legum ecclesiasticarum partem ex singulis Corporis iuris canonici collectionibus sumit. Aliis etiam quibusdam collectionibus veluti Canonibus et decretis Concilii Tridentini, Bullariis, quibusdam libris liturgicis, etc. utitur. Leges autem civiles principaliter ex singulis collectionibus Corporis iuris civilis Romani capit.

In secunda huius capitis sectione afferuntur auctores, quibus A. Dalla Costa fusse usus est vel saltem quorum mentionem fecit in exaratione sui "Zakon Czarkovni". Isti auctores magna ex parte canonistae sunt, sed etiam quosdam moralistas, historicos vel etiam bibliae peritos citat. Et quosdam Sanctos Patres, scholasticos et scriptores orientales memorat; immo vero quosdam scriptores paganos. Canonistae, quos Dalla Costa citat, omnes sunt ex regionibus Italiae, Galliae vel Hispaniae. Interea pauci sunt auctores quorum opera Dalla Costa legit et directe citavit, sed maiorem partem operum eorum ex libris aliorum, speciatim ex opere Benedicti XIV "De Synodo dioecesana", citat.

In ultimo i.e. in quarto capite auctor huius dissertationis, nisus iis quae in capitulis praecedentibus dicta sunt necnon nova introspectione in opus nostri auctoris facta, critico examine instituto, conspectum valoris ponderisque generalem operis "Zakon Czarkovni" praebet. Huius operis occasio remota fuit insufficiens scientia legum ecclesiasticarum ex parte cleri glagolitici; occasio vero proxima inauguratio seminarii in Priko pro educatione et institutione istius cleri. Finis autem primarius erat ut clero glagolitico et eorum candidatis manuale iuris canonici in lingua vernacula conficiatur, cum illi alias linguas non collerent; finis vero secundarius ut culturae generali totius cleri in Croatia proficiat.

In secunda huius quarti capitis sectione imprimis ostenditur quod Dalla Costa, in materia iuridica sui operis dividenda, sequitur systema institutionum a Joanne Paulo Lancelotti ad instar Institutionum imperatoris Justiniani introductum, et quidem : personae, res, actiones et crimina. Attamen Dalla Costa nec dispositionem materiae ipsius Lancelotti nec illorum scriptorum, qui sua opera iuridica secundum supra dictum systema exaraverunt, omnino ac pedetentim secutus est. Modus autem quo auctor noster scientiam iuridicam suis lectoribus tradidit, methodus institutionum dici potest, id est completa quidem et systematica sed brevis explanatio et interpretatio totius iuris.

Ad quaestionem : an "Zakon Czarkovni" pertineat ad opera scientifica vel maneat in sphera litteraturae popularis Croatarum saeculi XVIII sine ullius exigentiis scientificis, respondetur in tertia huius capitis sectione. Primo loco facta, quae pro eius valore scientifico militant, afferuntur, deinde facta quae hunc valorem minuunt, exponuntur. Ex multis factis, quae valori scientifico favent, maximi ponderis sunt ea, quae demonstrant quod Dalla Costa in suis expositionibus variis fontibus nititur, quarum maiorem partem rite intelegit, fideliter affert, recte applicat. Non minorem valorem habet factum quod praeter fontes, quos affert, etiam opiniones discutit auctorum, alias approbans alias autem refutans.

Ex defectibus, qui valorem scientificum huius operis minuunt, alii referuntur ad modum fontes citandi, alii autem ad originalitatem, ceteri denique ad artem criticam. "Zakon Czarkovni" etiam tales leges ecclesiasticas affert de quibus non patet, unde susceptae sint, quibusdam vero legibus auctor tantum partialiter sua asserta confirmat. In aliquibus sui operis capitibus fragmenta ex operibus aliorum scriptorum afferat minime de textu alieno mentionem faciens. Denique in "Zakon Czarkovni" inveniuntur etiam casus, in quibus Dalla Costa decisiones diversas vel aliquos textus ex operibus singulorum scriptorum fideliter non retulit.

Etsi auctor noster suo opere, ut in fine critici conspectus dicitur,supremam acribiam scientificam non attigerit, etiamsi novos aspectus non aperuerit, eius tamen "Zakon Czarkovni" notabile conamen scientificae tractationis unius artis theologiae, nempe iuris canonici, rapraesentat. Qua de causa hoc opus in nostra saec. XVIII theologica litteratura, lingua vernacula conscripta, conspicuum locum occupat.

Opus nostri auctoris, quod in conclusione huius dissertationis legere potes, quamquam exaratum ad finem practicum, in rebus technicis satis profectum, ex parte dictionis et

linguae exceptis quibusdam defectibus, etiam respectu habito ad scientificas exigentias, valde bonum, non est minoris momenti in nostra litteratura spectante ad cultores peritosque tum iuris tum linguae.

Quas ob causas ipsi auctori condignus locus adiudicandus est inter eminentes personas gentis Croatarum. Quae autem dignitas ei competit non solum pro eo quod eius "Zakon Czarkovni" munus temporibus elapsis persolverit, speciatim apud clerum glagoliticum, sed etiam quod apud nos his temporibus bene meruerit conservandis in lingua Croata multos terminos et expressiones, immo etiam novos efficiendo.

C u r r i c u l u m   v i t a e

Pisac ove radnje O. Stjepan (Božo) Vučemilo, član franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji, sin Stjepana i Pere Batarelo, rodjen je 23. prosinca 1929. u mjestu Lučane kod Sinja.

Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, šest razreda gimnazije u Sinju, a zadnja dva u Zagrebu. Obukao redovničko odijelo i stupio u novicijat na Visovcu (kod Šibenika) 22. prosinca 1945. Jednostavne redovničke zavjete položio takodjer na Visovcu 4. siječnja 1947, a svečane 4. listopada 1951. u Zagrebu.

Bogoslovske nauke studirao na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, na kojem je diplomirao 20. ožujka 1957. te položio licencijat 6. prosinca 1958. Zaredjen za svećenika 22. ožujka 1953. u Zagrebu.

Od jeseni 1955. do kraja 1957. god. vršio službu župskog pomoćnika u Metkoviću, a od početka šk.g.1959/60. pa do danas vrši službu profesora kanonskog prava na Franjevačkoj Visokoj bogosloviji u Makarskoj.